

**ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КАРАПЕТЯН ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 342.9

ДИСЕРТАЦІЯ

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ СВОБОДИ
СЛОВА В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ МЕДІА**

Подається на здобуття наукового ступеня **кандидата юридичних наук**

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О.О. Карапетян

Науковий керівник – **Дубинський Олег Юрійович**,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України

АНОТАЦІЯ

Каранетян О.О. Адміністративно-правові аспекти захисту свободи слова в умовах цифрової трансформації медіа. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Запорізький національний університет, Запоріжжя, 2025.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню адміністративно-правових аспектів захисту свободи слова в умовах цифрової трансформації медіа. Встановлено, що цифровізація медіапростору істотно змінила умови функціонування свободи слова, зумовивши появу нових форм її обмежень, переосмислення традиційних гарантій і потребу в удосконаленні адміністративно-правових механізмів захисту.

Обґрунтовано, що адміністративно-правові інструменти, покликані захищати свободу слова, мають трансформуватися відповідно до динамічних змін цифрового середовища та сучасних викликів, пов'язаних із діяльністю онлайн-платформ, поширенням дезінформації, маніпулятивними технологіями впливу на громадську думку та застосуванням штучного інтелекту.

Досліджено теоретико-правові засади захисту свободи слова як фундаментальної конституційної цінності та предмета адміністративно-правового регулювання. Визначено, що свобода слова є однією з базових гарантій демократичного суспільства, яка набуває особливої актуальності в умовах цифрових комунікацій. Проаналізовано еволюцію адміністративно-правового регулювання свободи слова в Україні та виокремлено його ключові етапи, зокрема запровадження спеціального медіа-законодавства, посилення ролі Національної ради з питань телебачення і радіомовлення та формування правових засад діяльності онлайн-платформ.

Зазначено, що адміністративно-правовий механізм захисту свободи слова складається з нормативного, інституційного, процедурного та гарантійного компонентів, які в цифрову епоху потребують оновлення та узгодження з міжнародними стандартами.

Виокремлено ознаки та елементи адміністративно-правового механізму захисту свободи слова, серед яких: наявність системи адміністративно-правових норм, що визначають межі втручання держави; функціонування спеціально уповноважених органів (регуляторів медіа та цифрових платформ); запровадження процедур адміністративного контролю за контентом; застосування адміністративної відповідальності за порушення прав у сфері медіа. Встановлено, що ефективність механізму значною мірою залежить від балансу між захистом свободи слова та протидією зловживанням у цифровому середовищі.

Наведено класифікацію органів публічної адміністрації, які реалізують адміністративно-правові повноваження у цій сфері, зокрема державних регуляторів, органів виконавчої влади, суб'єктів, наділених делегованими повноваженнями, та інституцій громадянського суспільства. Обґрунтовано, що ефективність адміністративного регулювання у сфері медіа можлива лише за умови чіткого розмежування компетенції цих суб'єктів, запровадження процедурної прозорості їхньої діяльності та забезпечення механізмів публічної підзвітності.

Досліджено особливості адміністративно-правового регулювання свободи слова в умовах цифровізації медіапростору. Проаналізовано ключові виклики цифрової трансформації для адміністративно-правового захисту свободи слова, зокрема: стрімке поширення онлайн-платформ, домінування алгоритмів у формуванні інформаційного порядку денного, масове використання технологій Big Data та штучного інтелекту, зростання обсягів дезінформації та маніпулятивного контенту. Встановлено, що адміністративно-правові механізми мають враховувати ризики алгоритмічної

дискримінації, закритості автоматизованих систем модерації контенту та можливості їх використання як інструменту цензури.

Визначено, що в Україні відсутня цілісна система адміністративного нагляду за цифровими платформами, що призводить до прогалин у захисті свободи слова. Зазначено, що втручання держави у діяльність платформ має ґрунтуватися на принципах пропорційності та необхідності, а будь-які обмежувальні заходи повинні супроводжуватися ефективними процедурами судового та адміністративного оскарження. Проаналізовано зарубіжні моделі адміністративного регулювання діяльності платформ, зокрема досвід Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки, виокремлено можливості їх адаптації в Україні.

Розглянуто інститут адміністративної відповідальності як засіб захисту свободи слова в цифровому медіапросторі. Встановлено, що чинне законодавство України не містить спеціальних складів адміністративних правопорушень, пов'язаних із порушенням прав користувачів у цифрових медіа, що створює правову невизначеність. Запропоновано удосконалити Кодекс України про адміністративні правопорушення шляхом закріплення окремих складів правопорушень, пов'язаних із неправомірним блокуванням контенту, ненаданням інформації про алгоритми модерації та порушенням прав користувачів під час видалення їхнього контенту.

Проаналізовано перспективи удосконалення адміністративно-правового захисту свободи слова в Україні. Виокремлено три основні адміністративно-правові моделі: європейську, що базується на поєднанні регуляторного нагляду та саморегулювання; американську, орієнтовану на мінімальне втручання держави та пріоритет приватного регулювання; китайську, що характеризується жорсткою адміністративною регламентацією, домінуванням державного контролю над інформаційним простором і широким використанням технологічного моніторингу для обмеження поширення небажаного контенту. Встановлено, що для України найбільш прийнятною є європейська модель, яка дозволяє поєднати

державний контроль із розвитком саморегулювання та співрегулювання медіаплатформ. Такий підхід забезпечує баланс між захистом прав людини, зокрема свободи слова, та необхідністю протидії дезінформації та іншому шкідливому контенту в цифровому середовищі.

Запропоновано комплексні напрями удосконалення законодавства України у сфері свободи слова в умовах цифровізації, які мають на меті не лише адаптацію національного правового поля до сучасних технологічних викликів, але й формування стійкої демократичної моделі функціонування медіапростору, орієнтованої на забезпечення балансу між свободою вираження поглядів, захистом суспільних інтересів та гарантіями інформаційної безпеки.

Виокремлено ключові вектори законодавчих змін, серед яких: унормування правового статусу суб'єктів цифрового інформаційного середовища, включаючи онлайн-платформи, інформаційних посередників, агрегатори новин та авторів онлайн-контенту; запровадження диференційованого регулювання для великих платформ, які мають істотний суспільний вплив, із підвищеними вимогами до прозорості алгоритмів, модерації контенту та співпраці з регуляторними органами; закріплення на рівні закону принципів пропорційності та мінімального втручання, що мають стати базовими критеріями для оцінки правомірності обмеження доступу до інформації.

Обґрунтовано доцільність визнання блогерів та громадянських журналістів суб'єктами, які користуються аналогічними гарантіями свободи вираження, як і представники традиційних медіа, за умови дотримання ними етичних стандартів. Відзначено необхідність створення єдиного відкритого реєстру медіавласності, що забезпечить прозорість джерел фінансування та знизить ризики прихованої концентрації інформаційного впливу.

Зазначено, що важливою складовою удосконалення правового регулювання є імплементація міжнародних стандартів протидії дезінформації та мові ворожнечі на основі чітких дефініцій, орієнтованих на наявність умислу та реальної суспільної небезпеки. Наголошено на доцільності застосування співрегуляційних і саморегуляційних механізмів, зокрема впровадження кодексів поведінки для платформ, підтримки фактчекінгу та стимулювання добровільної участі онлайн-сервісів у спростуванні недостовірних матеріалів.

Особливу увагу приділено необхідності посилення інформаційної та кібербезпеки медіа шляхом визнання найбільших онлайн-видань частиною критичної інформаційної інфраструктури, а також запровадження дієвих гарантій безперешкодного доступу громадян до суспільно значущих ресурсів навіть в умовах надзвичайних ситуацій.

Відзначено роль медіаграмотності як основного адміністративно-правового запобіжника поширенню дезінформації, запропоновано розробку державної програми медіаосвіти та інтеграцію критичного мислення в систему освіти.

Обґрунтовано, що реалізація цих законодавчих ініціатив дозволить гармонізувати національне правове поле зі стандартами ЄС і Ради Європи, зміцнити демократичні інститути та забезпечити розвиток відкритого, плюралістичного та безпечного цифрового медіапростору в Україні. Зроблено висновок, що такий підхід є ключовою умовою для збереження свободи слова в умовах гібридних загроз та активного використання інформаційних технологій у політичних і соціальних процесах.

Систематизовано результати дослідження. Обґрунтовано, що адміністративно-правовий захист свободи слова в умовах цифрової трансформації медіа потребує комплексного підходу, який поєднує гарантії прав людини з ефективними механізмами протидії технологічним загрозам. Встановлено, що успішна імплементація запропонованих заходів дозволить наблизити національне законодавство до європейських стандартів,

забезпечити належний баланс між свободою вираження та необхідними обмеженнями та створити умови для сталого розвитку демократичного медіапростору в Україні.

Ключові слова: адміністративно-правовий захист, адміністративно-правовий механізм, дезінформація, демократичний медіапростір, медіаграмотність, онлайн-платформи, пропорційність і мінімальне втручання, саморегулювання і співрегулювання, свобода слова, цифровізація медіапростору.

ABSTRACT

Karapetyan O.O. Administrative and legal aspects of the protection of freedom of speech in the context of the digital transformation of the media – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of Law in the specialty 12.00.07 – administrative law and process; financial law; information law. – Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, 2025.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of the administrative and legal aspects of protecting freedom of speech in the context of the digital transformation of the media. It is established that the digitalization of the media space has significantly changed the conditions for exercising freedom of speech, leading to the emergence of new forms of its restriction, the reconsideration of traditional guarantees, and the need to improve administrative and legal protection mechanisms.

It is substantiated that administrative and legal instruments designed to protect freedom of speech must be transformed in accordance with the dynamic changes of the digital environment and modern challenges related to the activities of online platforms, the spread of disinformation, manipulative technologies influencing public opinion, and the use of artificial intelligence.

The theoretical and legal foundations of freedom of speech as a fundamental constitutional value and as an object of administrative and legal regulation have been examined. It is determined that freedom of speech is one of the basic guarantees of a democratic society, which acquires special relevance in the conditions of digital communications. The evolution of administrative and legal regulation of freedom of speech in Ukraine has been analyzed, and its key stages have been identified, including the introduction of specialized media legislation, the strengthening of the role of the National Council on Television and Radio Broadcasting, and the formation of legal principles for the operation of online platforms.

It is noted that the administrative and legal mechanism for the protection of freedom of speech consists of normative, institutional, procedural, and guarantee components, which, in the digital age, require modernization and alignment with international standards. The features and elements of this mechanism are identified, including: the existence of a system of administrative and legal norms defining the limits of state intervention; the functioning of specially authorized bodies (media and digital platform regulators); the introduction of administrative control procedures over content; and the application of administrative liability for violations of media-related rights. It is established that the effectiveness of the mechanism largely depends on maintaining a balance between protecting freedom of speech and countering abuses in the digital environment.

A classification of public administration bodies exercising administrative and legal powers in this field is provided, including state regulators, executive authorities, entities vested with delegated powers, and civil society institutions. It is substantiated that the effectiveness of administrative regulation in the media sphere is possible only under conditions of a clear delineation of competences among these entities, the introduction of procedural transparency in their activities, and the establishment of mechanisms for public accountability.

The specific features of administrative and legal regulation of freedom of speech in the context of digitalization of the media space have been investigated. The key challenges of digital transformation for administrative and legal protection of freedom of speech are analyzed, including: the rapid proliferation of online platforms, the dominance of algorithms in shaping the information agenda, the mass use of Big Data technologies and artificial intelligence, and the increase in disinformation and manipulative content. It is established that administrative and legal mechanisms must take into account the risks of algorithmic discrimination, the opacity of automated content moderation systems, and the potential for their use as instruments of censorship.

It is determined that Ukraine lacks a coherent system of administrative oversight of digital platforms, which leads to gaps in the protection of freedom of speech. It is emphasized that state intervention in platform activities should be based on the principles of proportionality and necessity, and any restrictive measures must be accompanied by effective procedures for judicial and administrative appeal. Foreign models of administrative regulation of platform activities, particularly the experience of the European Union and the United States, are analyzed, and opportunities for their adaptation in Ukraine are highlighted.

The institution of administrative liability as a means of protecting freedom of speech in the digital media space has been examined. It is established that the current legislation of Ukraine does not contain specific administrative offenses related to violations of users' rights in digital media, creating legal uncertainty. It is proposed to improve the Code of Ukraine on Administrative Offenses by introducing separate provisions on offenses related to unlawful content blocking, failure to provide information on moderation algorithms, and violations of users' rights during content removal.

The prospects for improving the administrative and legal protection of freedom of speech in Ukraine are analyzed. Three main administrative and legal models are identified: the European model, based on a combination of regulatory oversight and self-regulation; the American model, oriented towards minimal state intervention and the priority of private regulation; and the Chinese model, characterized by strict administrative regulation, the dominance of state control over the information space, and extensive use of technological monitoring to restrict the dissemination of undesirable content. It is established that the European model is the most appropriate for Ukraine, as it allows for the combination of state oversight with the development of self-regulation and co-regulation of media platforms. This approach ensures a balance between the protection of human rights, particularly freedom of speech, and the need to counter disinformation and other harmful content in the digital environment.

Comprehensive directions for improving Ukrainian legislation on freedom of speech in the context of digitalization are proposed. They aim not only to adapt the national legal framework to modern technological challenges but also to establish a stable democratic model for the functioning of the media space, oriented toward maintaining a balance between freedom of expression, the protection of public interests, and guarantees of information security.

The key vectors of legislative reform are outlined, including: regulating the legal status of entities within the digital information environment, such as online platforms, information intermediaries, news aggregators, and online content creators; introducing differentiated regulation for large platforms with significant public impact, imposing higher transparency requirements for algorithms, content moderation, and cooperation with regulatory bodies; and enshrining the principles of proportionality and minimal intervention at the legislative level as fundamental criteria for assessing the legitimacy of restricting access to information.

The advisability of recognizing bloggers and citizen journalists as entities entitled to similar guarantees of freedom of expression as representatives of traditional media—provided they comply with ethical standards—is substantiated.

The necessity of creating a unified open media ownership register is emphasized, as it would ensure transparency of funding sources and reduce the risks of hidden concentration of informational influence.

It is noted that an essential component of improving legal regulation is the implementation of international standards for countering disinformation and hate speech, based on clear definitions focused on intent and actual public danger. The feasibility of applying co-regulatory and self-regulatory mechanisms is highlighted, including the introduction of codes of conduct for platforms, support for fact-checking initiatives, and encouragement of voluntary participation by online services in refuting false information.

Particular attention is given to the need to strengthen media information and cybersecurity by recognizing major online outlets as part of the critical information infrastructure and ensuring effective guarantees of citizens' uninterrupted access to socially significant resources, even in emergencies.

The role of media literacy as a primary administrative and legal safeguard against the spread of disinformation is underlined. It is proposed to develop a state media education program and integrate critical thinking into the educational system.

It is substantiated that the implementation of these legislative initiatives will harmonize the national legal framework with EU and Council of Europe standards, strengthen democratic institutions, and ensure the development of an open, pluralistic, and secure digital media space in Ukraine. It is concluded that such an approach is a key condition for preserving freedom of speech under hybrid threats and the active use of information technologies in political and social processes.

The research findings are systematized. It is justified that the administrative and legal protection of freedom of speech in the context of the digital transformation of the media requires a comprehensive approach combining human rights guarantees with effective mechanisms for countering technological threats. It is established that the successful implementation of the proposed measures will bring national legislation closer to European standards, ensure an appropriate

balance between freedom of expression and necessary restrictions, and create conditions for the sustainable development of a democratic media space in Ukraine.

Key words: *administrative and legal mechanism, administrative and legal protection, democratic media space, digitalization of the media space, disinformation, freedom of speech, media literacy, online platforms, proportionality and minimal intervention, self-regulation and co-regulation.*

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Карапетян О.О. Законодавче забезпечення свободи слова в цифрову епоху: український контекст і напрями вдосконалення. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2025. № 2(70). Р. 137–145. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2025.2.19>.
2. Карапетян О.О. Адміністративно-правовий механізм захисту свободи слова: понятійно-структурний аналіз. *Право і суспільство*. 2023. № 6. С. 670–677. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.100>.
3. Карапетян О.О. Адміністративно-правові виклики забезпечення свободи слова в цифрову епоху. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2024. № 4(86). С. 538–544. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.4.86>.
4. Карапетян О.О. Онлайн-платформи як об'єкт адміністративно-правового регулювання: виклики для свободи слова. *Правові новели*. 2025. № 25. С. 240–248. DOI: <https://doi.org/10.32782/ln.2025.25.31>.
5. Карапетян О.О. Адміністративно-правові підходи до забезпечення свободи слова в цифрову епоху: зарубіжний досвід. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 12. С. 721–724. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-12/170>.

6. Карапетян О.О. Свобода слова: правова природа та адміністративно-правові засади регулювання. *Proceedings of the international scientific conference “Modern Achievements in Legal Science and Practice”*, Riga, the Republic of Latvia, March 19–20, 2025. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2025. P. 193–199. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-558-7-51>.

7. Карапетян О.О. Адміністративно-правова структура механізму забезпечення свободи слова. *Права людини та публічне врядування : матеріали VIII Міжнародного правничого форуму*, м. Чернівці, 30 травня 2025 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 456–463. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-501-6-121>.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	16
ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ СВОБОДИ СЛОВА.....	27
1.1 Свобода слова як правова цінність і предмет адміністративно-правового регулювання.....	27
1.2 Поняття, ознаки та елементи адміністративно-правового механізму захисту свободи слова.....	42
1.3 Структура адміністративно-правового забезпечення у сфері захисту свободи слова.....	60
Висновки до розділу 1.....	79
РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СВОБОДИ СЛОВА В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ МЕДІА.....	83
2.1 Цифровізація медіапростору: виклики для адміністративно-правового захисту свободи слова.....	83
2.2 Адміністративно-правове регулювання діяльності онлайн-платформ: межі втручання держави та гарантії свободи слова.....	101
2.3 Інститут адміністративної відповідальності як засіб захисту свободи слова в цифровому медіапросторі.....	125
Висновки до розділу 2.....	147

РОЗДІЛ 3 ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ	
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ СВОБОДИ СЛОВА В	
УКРАЇНІ.....	151
3.1 Зарубіжний досвід забезпечення свободи слова в цифровому середовищі: адміністративно-правові моделі.....	151
3.2 Напрями удосконалення законодавства України у сфері свободи слова в умовах цифровізації.....	173
Висновки до розділу 3.....	202
ВИСНОВКИ.....	205
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	215
ДОДАТОК.....	234

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- КУпАП - Кодекс України про адміністративні правопорушення;
ЄС – Європейський Союз;
ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини;
ЗМІ – засоби масової інформації;
ООН – Організація об'єднаних націй;
ОБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі;
Рада Європи (РЄ) – міжнародна організація європейських держав, що забезпечує захист прав людини;
КМУ – Кабінет Міністрів України;
Мінкультінформполітики – Міністерство культури та інформаційної політики України;
Мінцифри – Міністерство цифрової трансформації України;
Нацрада – Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення.

ВСТУП

Актуальність теми. Свобода слова є фундаментальною конституційною цінністю та однією з пріоритетних гарантій функціонування демократичного суспільства. Вона забезпечує можливість вільного обміну ідеями, формування громадської думки, здійснення суспільного контролю за діяльністю органів влади та реалізацію інших основоположних прав і свобод людини. Водночас у сучасних умовах цифрової трансформації медіа свобода слова набуває нових змістових характеристик, що потребує переосмислення її правових гарантій та вдосконалення адміністративно-правових механізмів захисту.

Цифровізація медіапростору суттєво змінила способи виробництва, поширення та споживання інформації. Онлайн-платформи, соціальні мережі, відеохостинги та інші цифрові сервіси стали головними комунікаційними каналами, здатними впливати на суспільні процеси, формувати інформаційний порядок денний та громадську думку. Одночасно з цим саме у цифровому середовищі виникають нові виклики для свободи слова: масове поширення дезінформації, маніпулятивних технологій, мови ворожнечі, ризики алгоритмічної дискримінації та непрозорості автоматизованих систем модерації контенту.

Міжнародні організації, зокрема ООН, Рада Європи, ОБСЄ, ЮНЕСКО, у своїх резолюціях та рекомендаціях неодноразово наголошували на важливості адаптації правових механізмів до цифрових реалій, підкреслюючи неприпустимість обмеження свободи слова без дотримання принципів законності, пропорційності та необхідності у демократичному суспільстві. Україна як держава, що інтегрується у європейський правовий простір, зобов'язана імплементувати ці стандарти у своє законодавство.

Актуальність дослідження зумовлюється також відсутністю в Україні системного наукового підходу до проблем адміністративно-правового регулювання свободи слова в умовах цифровізації. Велика частина наукових

праць присвячена окремим аспектам інформаційної безпеки або правовим проблемам діяльності традиційних медіа, тоді як питання правового статусу онлайн-платформ, алгоритмічного управління контентом, співрегуляції та саморегуляції медіа, захисту прав користувачів у цифровому середовищі досліджені не досить.

З огляду на це особливої значущості набуває розробка комплексних адміністративно-правових механізмів, які поєднуюватимуть гарантії свободи слова з ефективною протидією сучасним інформаційним загрозам. Така система має базуватися на поєднанні державного регулювання із саморегуляційними та співрегуляційними інструментами, передбачати прозорі процедури модерації контенту, чітке розмежування відповідальності суб'єктів цифрового середовища, впровадження ефективних механізмів судового та адміністративного оскарження рішень онлайн-платформ.

Отже, значення вибраної теми визначається як її теоретичною новизною, так і високою практичною значущістю. Удосконалення адміністративно-правового захисту свободи слова в умовах цифрової трансформації є необхідною умовою побудови відкритого, демократичного та безпечного медіапростору в Україні, адаптованого до сучасних технологічних викликів та європейських стандартів. Невирішеність низки проблем, підсилена воєнним станом та інформаційно-психологічним тиском, зумовлює потребу у науковому обґрунтуванні та розробці комплексних пропозицій щодо вдосконалення національного законодавства у цій сфері.

Науково-теоретичною основою дослідження стали праці провідних учених у галузі адміністративного, інформаційного та медіаправа, зокрема: В.Б. Авер'янова, О.М. Бандурки, Ю.П. Битяка, В.В. Галунька, Т.О. Губанової, В.В. Доненка, О.Ю. Дубинського, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпакова, О.В. Кузьменко, Є.В. Курінного, Я.В. Лазура, Д.В. Лученка, О.В. Скрипнюка, В.Г. Чорної, А.М. Школика, І.П. Яковлева, а також напрацювання міжнародних експертів у сфері медіаправа та цифрових технологій. Проте нові виклики, пов'язані з цифровізацією та гібридними

загрозами, потребують подальшої розробки правових підходів, здатних забезпечити ефективний захист свободи слова у сучасному цифровому середовищі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано відповідно до глави 1.9 «Правове забезпечення інформаційної сфери» Пріоритетних напрямів фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі права Національної академії правових наук України на 2021–2025 рр. та розділу III Стратегії національної безпеки, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. Основні положення змісту дисертаційної роботи також узгоджуються зі Стратегією інформаційної безпеки України, затвердженою Указом Президента України від 21 грудня 2021 р. № 685/2021 на підставі рішення Ради національної безпеки і оборони України. Дослідження здійснювалося в межах комплексної науково-дослідної роботи Запорізького національного університету.

Мета та задачі дослідження. *Мета* дисертаційної роботи полягає в тому, щоб на підставі комплексного аналізу наукових джерел, нормативно-правових актів, міжнародних стандартів та практики їх застосування дослідити адміністративно-правові аспекти захисту свободи слова в умовах цифрової трансформації медіа та розробити пропозиції щодо вдосконалення національного законодавства у цій сфері.

Для досягнення вказаної мети в дисертації необхідно вирішити такі *основні задачі*:

- розкрити теоретико-правові засади свободи слова як фундаментальної конституційної цінності та предмета адміністративно-правового регулювання;
- проаналізувати еволюцію адміністративно-правового регулювання свободи слова в Україні та виокремити ключові етапи формування відповідного механізму;

- систематизувати елементи адміністративно-правового механізму захисту свободи слова, визначивши його нормативний, інституційний, процедурний та гарантійний компоненти;
- окреслити систему суб'єктів публічної адміністрації, наділених адміністративно-правовими повноваженнями у сфері захисту свободи слова, та визначити особливості їх компетенції в умовах цифровізації медіапростору;
- проаналізувати основні виклики цифрової трансформації для адміністративно-правового захисту свободи слова, зокрема поширення дезінформації, маніпулятивних технологій, мови ворожнечі, домінування алгоритмів і штучного інтелекту в інформаційному середовищі;
- охарактеризувати правовий статус онлайн-платформ, інформаційних посередників та авторів онлайн-контенту як суб'єктів адміністративно-правових відносин у сфері медіа;
- проаналізувати зарубіжні моделі адміністративно-правового регулювання свободи слова (європейську, американську та китайську) та визначити можливості їх адаптації в Україні;
- обґрунтувати напрями вдосконалення адміністративно-правового регулювання захисту свободи слова в умовах цифровізації, включаючи імплементацію принципів пропорційності та мінімального втручання, розвиток саморегуляції і співрегуляції медіаплатформ, удосконалення процедур судового та адміністративного оскарження рішень щодо контенту;
- запропонувати законодавчі зміни, спрямовані на підвищення рівня прозорості алгоритмів онлайн-платформ, протидію дезінформації та мові ворожнечі, посилення інформаційної та кібербезпеки медіа, розвиток медіаграмотності як інструменту адміністративно-правового запобігання інформаційним загрозам.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі адміністративно-правового регулювання та захисту свободи слова в умовах цифрової трансформації медіапростору.

Предметом дослідження є адміністративно-правові аспекти захисту свободи слова в умовах цифрової трансформації медіа.

Методи дослідження. Достовірність результатів дослідження забезпечено завдяки використанню сукупності філософських, загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, традиційно застосовуваних у адміністративно-правових дослідженнях.

В основі методологічної конструкції дисертаційної роботи лежить системний аналіз, завдяки якому визначено напрями вдосконалення адміністративно-правового захисту свободи слова в умовах цифровізації медіапростору та узгодження їх із міжнародними стандартами (розділ 3, підрозділ 3.2).

Діалектичний метод дозволив простежити еволюцію адміністративно-правового регулювання свободи слова в Україні, встановити закономірності розвитку правових механізмів у контексті цифрової трансформації та виявити тенденції взаємодії держави, суспільства і цифрових платформ (підрозділи 1.1, 1.3).

За допомогою логіко-системного методу сформульовано та уточнено понятійний апарат, зокрема категорії «адміністративно-правовий механізм захисту свободи слова», «цифрова трансформація медіа», «онлайн-платформи як суб'єкти адміністративно-правового регулювання», «співрегулювання та саморегулювання у медіасфері» (підрозділ 1.2).

Формально-догматичний метод застосовано для змістового аналізу норм Конституції України, Закону України «Про медіа», Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших нормативно-правових актів, які регулюють діяльність медіа і визначають роль суб'єктів адміністративного нагляду за цифровими платформами (підрозділи 2.1, 2.2).

Формально-логічний метод використано для дослідження адміністративної відповідальності у сфері медіа, зокрема необхідності закріплення спеціальних складів адміністративних правопорушень за неправомірне блокування контенту та порушення прав користувачів, а також

для аналізу процедур судового й адміністративного оскарження рішень онлайн-платформ (підрозділ 2.3).

Порівняльно-правовий метод дав змогу зіставити українське законодавство із європейськими та американськими моделями адміністративно-правового регулювання медіаплатформ, зокрема в частині реалізації принципів пропорційності, прозорості алгоритмів модерації та механізмів співрегулювання (підрозділи 3.1, 3.2).

Для з'ясування сутності та ефективності адміністративних процедур у цифровому медіапросторі застосовано прийоми логічного аналізу та індукції (розділ 3).

Застосування методів аналізу, синтезу та моделювання дозволило сформулювати авторські пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України, спрямованого на забезпечення балансу між свободою вираження поглядів і захистом суспільних інтересів у цифрову епоху (підрозділ 3.2).

Нормативну основу роботи становлять Конституція України, акти Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади, а також міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

Емпіричну базу становлять узагальнення практичної діяльності суб'єктів адміністративно-правового регулювання у сфері медіа та цифрових комунікацій. Використано моніторингові звіти міжнародних та національних організацій, статистичні та аналітичні матеріали щодо стану свободи слова та поширення дезінформації в Україні. Дослідження спирається на судову практику Верховного Суду, Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини, у справах, що стосуються захисту свободи вираження поглядів, обмеження доступу до інформації та регулювання діяльності онлайн-платформ. Також проаналізовано довідкові видання, звіти незалежних медіаорганізацій, що відображають сучасні

тенденції функціонування цифрового медіапростору та практику саморегулювання онлайн-платформ.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим у вітчизняній адміністративно-правовій науці цілісним комплексним дослідженням адміністративно-правових аспектів захисту свободи слова в умовах цифрової трансформації медіа. Унаслідок проведеного дослідження сформульовано низку наукових положень та висновків, основні з яких виносяться на захист, зокрема:

уперше:

- сформульовано авторське визначення поняття «адміністративно-правовий механізм захисту свободи слова в умовах цифровізації медіапростору» як системно організованої сукупності нормативних, інституційних, процедурних та гарантійних засобів, що спрямовані на забезпечення реалізації, охорони та відновлення права на свободу вираження поглядів у цифровому середовищі;

- розроблено класифікацію суб'єктів адміністративно-правового забезпечення свободи слова в цифровому середовищі з урахуванням особливостей їхньої компетенції та функціонального призначення, до якої увійшли: державні регулятори (Національна рада з питань телебачення і радіомовлення, центральні органи виконавчої влади); органи виконавчої влади загальної компетенції; суб'єкти з делегованими повноваженнями (громадські організації, незалежні медіаради); інституції громадянського суспільства, які здійснюють саморегуляційні та співрегуляційні функції;

- обґрунтовано доцільність нормативного закріплення спеціальних складів адміністративних правопорушень, що пов'язані з: неправомірним блокуванням контенту та обмеженням доступу до нього; порушенням прав користувачів під час модерації та видалення матеріалів; ненаданням або приховуванням інформації про алгоритми модерації та ранжування контенту онлайн-платформами;

- запропоновано концепцію диференційованого адміністративно-правового регулювання діяльності великих онлайн-платформ, які мають істотний суспільний вплив, шляхом запровадження підвищених вимог до прозорості алгоритмів, звітності перед регуляторами та впровадження ефективних механізмів судового та адміністративного оскарження рішень щодо обмеження контенту;

- обґрунтовано необхідність визнання «контент-мейкерів», блогерів та громадянських журналістів суб'єктами, що користуються аналогічними гарантіями свободи слова, як і представники традиційних медіа, за умови дотримання ними етичних стандартів;

удосконалено:

- теоретичні підходи до визначення структури адміністративно-правового механізму захисту свободи слова шляхом уточнення його елементів та їх взаємозв'язку (нормативного, інституційного, процедурного та гарантійного компонентів), а також визначення критеріїв ефективності цього механізму в умовах цифровізації;

- наукове розуміння меж державного втручання у діяльність онлайн-платформ через обґрунтування необхідності закріплення на рівні закону принципів пропорційності, необхідності та мінімального втручання як базових стандартів оцінки правомірності обмежувальних заходів;

- підходи до співвідношення адміністративного регулювання та саморегуляції у сфері медіа, зокрема шляхом обґрунтування доцільності впровадження моделей співрегуляції, які поєднують державний контроль та участь громадянського суспільства і бізнесу;

- підходи до визначення інформаційної та кібербезпеки медіа як складника адміністративно-правового захисту свободи слова, зокрема шляхом обґрунтування включення найбільших онлайн-видань до переліку об'єктів критичної інформаційної інфраструктури;

– підходи до адміністративно-правового забезпечення прозорості власності медіа через пропозицію створення єдиного відкритого реєстру медіавласності як інструменту зменшення ризиків прихованої концентрації інформаційного впливу;

набули подальшого розвитку:

– аргументація щодо імплементації в українське законодавство європейських стандартів прозорості алгоритмів, оскарження рішень платформ та видалення незаконного контенту з урахуванням позитивного досвіду Європейського Союзу;

– концепція застосування саморегуляційних і співрегуляційних механізмів у цифровому медіасередовищі (розробка кодексів поведінки для платформ, підтримка фактчекінгових ініціатив, стимулювання добровільної участі онлайн-сервісів у спростуванні недостовірних матеріалів);

– наукові підходи до визначення оптимальної адміністративно-правової моделі захисту свободи слова для України, яка поєднує державний регуляторний нагляд і розвиток саморегуляції медіаплатформ, що відповідає європейським демократичним стандартам;

– розуміння позитивних зобов'язань держави у сфері захисту свободи слова як комплексу заходів, що включають не лише обмежувальні, але і стимулюючі інструменти (створення умов для реалізації свободи слова, підтримка незалежної журналістики, розвиток медіаінфраструктури);

– підходи до кваліфікації адміністративних правопорушень у сфері цифрових медіа через обґрунтування необхідності внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо неправомірної модерації контенту та порушення прав користувачів;

– положення про медіаграмотність як ключовий адміністративно-правовий запобіжник поширенню дезінформації, що передбачає розробку державної програми медіаосвіти та інтеграцію елементів критичного мислення у систему освіти.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони становлять науково-теоретичний і практичний інтерес та можуть бути використані в таких напрямках:

- *науково-дослідній сфері* – як теоретична та методологічна основа для подальших наукових досліджень проблем адміністративно-правового захисту свободи слова в умовах цифрової трансформації медіапростору;
- *правотворчості* – для підготовки проєктів нормативно-правових актів та пропозицій щодо вдосконалення законодавства України у сфері свободи слова;
- *правозастосовній діяльності* – з метою удосконалення питання публічного адміністрування у сфері свободи слова в Україні;
- *навчальному процесі* – під час викладання студентам закладів вищої освіти дисциплін «Адміністративне право», «Публічне адміністрування», «Інформаційне право», «Медіаправо», у підготовці підрозділів підручників та навчальних посібників із відповідного навчального курсу, а також статей і наукових повідомлень.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження, його основні висновки й рекомендації оприлюднені на двох науково-практичних конференціях: «Modern Achievements in Legal Science and Practice» (м. Рига, Латвійська Республіка, 2025 р.); «Права людини та публічне врядування» (м. Чернівці, 2025 р.).

Публікації. Основні положення роботи знайшли відображення у 5 наукових статтях, з них 4 статті опубліковані у виданнях, що визнані як фахові з юридичних наук, та 1 стаття – у зарубіжному науковому виданні, а також у 2 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 235 сторінок, у тому числі основного тексту – 198 сторінок. Список використаних джерел налічує 142 найменування..

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ СВОБОДИ СЛОВА

1.1 Свобода слова як правова цінність і предмет адміністративно-правового регулювання

Свобода слова є фундаментальною цінністю правової системи, одним із базових прав людини та невід'ємною умовою існування демократичної держави. Дане право забезпечує можливість вільно висловлювати свої думки та переконання, обмінюватися інформацією та брати участь у суспільному діалозі.

Не випадково Європейський суд з прав людини наголошує, що свобода вираження поглядів становить «одну з найістотніших підвалин демократичного суспільства» та є однією з фундаментальних умов його прогресу і розвитку кожної особистості [2].

Різноманітним проявам свободи слова приділяли увагу такі зарубіжні та вітчизняні науковці як А. Дайсі, Л. Лон Фуллер, Ф. Хайєк, С. Погребняк, О. Петришин, П. Рабінович, Ю. Шемшученко, В. Речицький, Т. Слінько, Д. Лук'янов, Д. Вовк, Д. Бойчук, О. Нестеренко та інші. Незважаючи на широку наукову зацікавленість проблематикою, питання свободи слова й досі залишається актуальним та набуває нового забарвлення, зокрема, під час дії воєнного стану в Україні.

Вітчизняні науковці систематично підкреслюють вирішальне значення свободи слова для функціонування стабільної і сильної демократії: реальна участь громадян у державних справах можлива лише за умови доступу до правдивої та різноманітної інформації [3, с. 81].

Свобода слова слугує своєрідним «фундаментом» для розвитку інструментів демократії – виборів, референдумів, мирних зібрань, громадських слухань тощо, через які громадяни впливають на ухвалення

суспільно важливих рішень [2]. Отже, це право виступає передумовою самореалізації особистості та ефективного народовладдя.

Українська правнича наука розглядає свободу слова як одне з базових прав людини, акцентуючи на його публічно-правовій природі. Сучасні дослідники підкреслюють, що право на свободу думки і слова має дві взаємопов'язані грані – як суб'єктивне право особи і як об'єктивний правовий інститут. З позиції суб'єктивного права, свобода слова належить до категорії природних прав людини, невід'ємних від людської особистості.

Так, О. Довгань пропонує розгорнуте визначення: право на свободу думки і слова у суб'єктивному значенні – це природне право людини, що включає сукупність можливостей формувати і розвивати, виражати і відстоювати у словесній чи іншій формі власні думки та ставлення до різноманітних явищ і процесів, а також збирати, отримувати, зберігати, поширювати і використовувати інформацію та ідеї будь-якими способами, за винятком обмежень, встановлених законом [4, с. 128].

Таке визначення відображає широкий зміст цього права: воно охоплює «активний» аспект (вільно висловлюватися, обстоювати свої переконання) й «пасивний» аспект (вільно шукати та отримувати інформацію).

За концепцією ряду зарубіжних та вітчизняних науковців, свобода слова є комплексним особистим немайновим правом, яке безпосередньо пов'язане зі світоглядом людини, її самовираженням й гідністю. Водночас під об'єктивним кутом зору свобода слова розглядається як сукупність правових норм, що встановлюють гарантії реалізації цього права та механізми захисту від порушень.

О. Довгань також зазначає, що в об'єктивному сенсі право на свободу думки і слова – це цілісний інститут, відображений у Конституції та законах України з урахуванням міжнародно-правових зобов'язань, який визначає гарантовані державою можливості особи в інформаційній сфері [4, с. 129].

Українські правники наголошують, що свобода слова є публічним суб'єктивним правом: це право індивіда, яке існує і може бути реалізоване

лише в умовах належного правового порядку, підтримуваного державою. Воно спрямоване не стільки на регулювання відносин між приватними особами, скільки на визначення меж втручання державної влади у комунікаційну сферу і зобов'язує державу діяти таким чином, щоб кожен міг вільно висловлюватися.

Сучасні українські науковці акцентують на подвійній природі свободи слова як правового феномену: по-перше, вона виступає самостійною фундаментальною цінністю, що забезпечує можливість самовираження особи та слугує гарантією її гідності; по-друге, є необхідною передумовою реалізації інших суспільно значущих прав і свобод, зокрема політичних, інформаційних та культурних.

В. Панкратова справедливо вказує, що свобода слова історично є важливим правом людини, яке складає основу правового статусу особистості та без якого функціонування демократичної держави неможливе. При цьому дослідниця звертає увагу, що свобода слова – це не тільки право, а й відповідальність тих, хто ним користується [3, с. 83].

Іншими словами, науковці підкреслюють необхідність балансування свободи слова із суміжними правами та інтересами. Зокрема, в українській доктрині детально розроблені критерії припустимих обмежень свободи слова – акцентується, що вони мають бути встановлені законом, мати легітимну мету та бути пропорційними.

Так, А. Червяцова досліджує межі між свободою слова та зловживанням правом – такі, як мова ворожнечі, дифамація, заклики до насильства. Їхні висновки підтримують позицію, що держава може і повинна припиняти зловживання свободою вираження, але з дуже обережним, «хірургічним» підходом, щоб не задушити саму свободу [5, с. 32].

Таким чином, в українській правничій думці свобода слова розглядається як публічне суб'єктивне право комплексного характеру. Вона є засобом самореалізації особи і водночас інструментом громадського контролю за владою, «нервом» демократії.

Особливість цього права полягає в тому, що воно виконує подвійну роль – дозволяє вільний обмін інформацією у суспільстві та забезпечує плюралізм, але водночас вимагає від суспільства зрілості й відповідальності.

В. Панкратова зазначає, що ще з античних часів у Стародавній Греції та Єгипті існували підходи до розуміння свободи слова. Грецькі філософи, такі як Платон та Аристотель вважали, що свобода слова є важливим показником для розвитку демократії. А у середньовічній Європі свобода слова була обмежена через панування теократичних систем, які категорично забороняли критику влади та церкви. Першим документом, який закріпив вимоги дотримуватися короля державних законів, надав права представникам феодалного класу та гарантував свободу церкві, стала «Велика хартія вольностей» у 1215 році [3, с. 82].

У XVIII столітті утворюються перші нормативні акти, що проголошували свободу висловлювань як природне право людини.

Так, Декларація прав людини і громадянина 1789 року у Франції встановила, що вільне вираження думок є одним із найцінніших прав людини [6].

Згодом у Біллі про права США (1791 р.) Перша поправка до Конституції США прямо заборонила Конгресу ухвалювати закони, які обмежують свободу слова чи преси [7] – цей крок став одним із найважливіших у розвитку сучасного розуміння свободи слова.

У XIX–XX століттях більшість демократичних держав закріпили свободу слова у своїх конституціях або спеціальних законах

Після Другої світової війни на міжнародному рівні було сформовано універсальні стандарти в цій сфері: Загальна декларація прав людини ООН 1948 р. у статті 19 проголосила право кожного на свободу переконань і вільне їх виявлення, включно зі свободою шукати, отримувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами [8].

Важливим етапом стало ухвалення у 1966 р. Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, стаття 19 якого гарантує право на свободу

вираження поглядів та передбачає обмеження цього права лише на підставах, необхідних для захисту прав інших, національної безпеки, публічного порядку, моралі тощо [9].

Таким чином, на середину XX століття свобода слова була визнана загальнолюдською правовою цінністю, закріпленою як у національних конституціях, так і в основоположних міжнародних актах.

Європейська конвенція з прав людини 1950 року у статті 10 також гарантує право на свободу вираження поглядів, а практика Європейського суду з прав людини надала цьому положенню конкретного змісту. Згідно з підходом ЄСПЛ, свобода слова охоплює не лише «інформацію» або «ідеї», які сприймаються прихильно чи нейтрально, але й ті, що можуть ображати, шокувати або турбувати державу чи будь-яку частину населення [10].

Такий широкий підхід підкреслює, що плюралізм і толерантність є основою демократичного дискурсу, а отже навіть різкі або неприємні висловлювання заслуговують на правовий захист.

Водночас ЄСПЛ сформулював критерії допустимості втручання держави у здійснення цього права – обмеження повинні бути «передбачені законом», мати легітимну мету та бути «необхідними в демократичному суспільстві» (тобто пропорційними цій меті) [11]. Відповідні положення є відбиттям балансу між свободою вираження та іншими суспільними інтересами.

В Україні свобода слова закріплена на найвищому, конституційному рівні як одна з основоположних свобод людини і громадянина. Конституція України 1996 року проголошує в ч.1 ст.34: «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань». Частина друга цієї статті додає: «Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір» [1].

Таким чином, Основний Закон надає широке визначення змісту права на свободу слова, охоплюючи як власне висловлення думок, так і вільний обіг інформації.

Додатково, Конституція містить важливі гарантії від зловживань державної влади у цій сфері: «жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова» та «цензура заборонена» (ч.2, 3 ст.15 Конституції України) [1].

Відповідні норми покликані унеможливити встановлення державної ідеологічної монополії та превентивного контролю за висловлюваннями.

Крім Конституції, в Україні діє розгалужене спеціальне законодавство, що регулює здійснення свободи слова та інформаційну сферу. Це, зокрема, закони «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення і радіомовлення», «Про доступ до публічної інформації», «Про медіа» тощо.

У сукупності вищенаведені акти визначають правові засади діяльності ЗМІ, порядок поширення інформації, права та обов'язки журналістів, гарантії на одержання інформації, а також встановлюють відповідальність за порушення у інформаційній сфері. Важливо підкреслити, що національне законодавство України розвивається з урахуванням міжнародних стандартів.

Україна є учасницею основоположних міжнародних договорів у галузі прав людини, зокрема Міжнародного пакту про громадянські та політичні права та Європейської конвенції з прав людини, отже зобов'язана імплементувати їх положення.

Положення статті 10 Європейської конвенції з прав людини та усталена практика Європейського суду з прав людини активно імплементуються в українську судову практику у справах, що стосуються свободи вираження поглядів, що, своєю чергою, сприяє гармонізації національних правових підходів із загальноєвропейськими стандартами. Зокрема, українські суди, керуючись прецедентами ЄСПЛ, застосовують трискладовий тест, відповідно до якого допустимість обмеження свободи вираження оцінюється через

призму трьох критеріїв: відповідність закону, переслідування легітимної мети та необхідність у демократичному суспільстві. При цьому наголошується, що держави мають обмежену дискрецію у справах, які стосуються політичного висловлювання чи інформації суспільно важливого характеру.

Таким чином, українська модель захисту свободи слова є частиною загальноєвропейського правового простору, де дана свобода розглядається як пріоритетна цінність із водночас чітко визначеними межами.

Варто згадати й про історичний контекст становлення свободи слова на українських землях.

Розвиток ідеї свободи слова на території України пройшов тривалий історичний шлях. У добу Київської Русі (IX–XIII ст.) не існувало сформульованого сучасного поняття свободи слова, проте вічеві традиції народних зборів та літописання свідчать про певні зародки публічного висловлення думок. Суспільне життя регулювалося нормами звичаєвого та церковного права, і висловлювання, що суперечили панівним релігійним догмам чи волі князя, фактично могли каратися. Водночас у Київській державі спостерігалася відносна толерантність до різних поглядів, що проявлялося у діяльності літописців та мислителів того часу, хоч і під наглядом церкви та владних еліт [12].

У козацьку добу (XVI–XVIII ст.) на українських землях зароджуються елементи більшої свободи висловлювань, зумовлені демократичними традиціями Війська Запорозького. На козацьких радах відкрито обговорювалися важливі питання, а думка товариства мала вагу у прийнятті рішень. Показовим є Пакти й Конституції Пилипа Орлика 1710 року – один з перших конституційних актів Європи [12]. Й хоча цей документ прямо не закріпив свободу слова, він заклав принципи поділу влади та виборності посад, що опосередковано створювало умови для більш вільного обговорення суспільно-політичних питань.

Водночас у Гетьманщині та під владою Речі Посполитої поступово розвивалося друкарство і поширення ідей: з'явилися перші друковані видання церковно-релігійного та наукового характеру. Однак цензура церкви і держави все ще суттєво обмежувала коло дозволених тем і мов – зокрема, православна церква контролювала зміст проповідей та книг, а колоніальна політика сусідніх держав не сприяла вільному розвитку української мови та преси [12].

Упродовж XIX століття українські території перебували переважно у складі Російської та Австро-Угорської імперій, правові режими яких суттєво обмежували реалізацію свободи слова, особливо в контексті українського національного руху.

У межах Російської імперії застосовувалася жорстка цензурна політика: зокрема, Валуєвський циркуляр 1863 року та Емський указ 1876 року офіційно забороняли значну частину українськомовних публікацій, передусім релігійного та освітнього змісту. Такі обмеження зумовлювалися побоюваннями царської влади щодо поширення «малоросійської ідеології», яку ототожнювали з потенційною загрозою єдності імперії. Як наслідок, українські письменники, публіцисти та видавці зазнавали переслідувань, а сама українська друкована продукція – витіснялася на маргінеси або існувала в нелегальній формі [13, с. 36].

Натомість у межах Австро-Угорської монархії, що включала західноукраїнські землі, правові умови були відносно ліберальними: дозволялося функціонування українських видавництв, періодичних видань і громадських об'єднань, існувала можливість політичної діяльності. Проте й тут свобода слова залишалась під постійним наглядом державних органів цензури, а спроби активної національно-культурної емансипації українців часто зустрічалися з обмеженнями адміністративного характеру [13, с. 48].

Таким чином, у XIX столітті умови для вільного висловлення поглядів і розвитку української національної преси були вкрай несприятливими.

Реалізація свободи слова здебільшого відбувалася або в підпільній формі, або за межами імперського правового простору.

Перші реальні спроби правового закріплення свободи слова відбулися за часів Української Народної Республіки (УНР). Центральна Рада у своїх універсалах 1917 р. проголосила демократичні права – свободу слова, друку, совісті тощо – для громадян нової республіки. Ці права були потім формально закріплені у Конституції УНР 1918 року, яка в розділі «Права громадян» гарантувала, що «громадянин УНР не може бути обмежений в правах слова, друку, сумління, організації, страйку, скільки він не переступає при тім постанов карного права» [14].

Таким чином, на конституційному рівні вперше на українських землях було зафіксовано свободу слова і преси. В цей короткий період української державності спостерігався небачений до того розквіт вільної преси: виходило безліч газет різних політичних напрямів, діяли видавництва українською мовою. Однак через постійні воєнно-політичні потрясіння (Перша світова війна, більшовицька агресія) реалізація цих свобод була неповною.

Після падіння УНР і встановлення радянської влади, проголошені свободи було фактично згорнуто. За радянського періоду (1920–1980-ті рр.) на території України формально декларувалися свободи слова і преси, але реальна політика була політикою цензури і пропаганди.

Конституції СРСР і УРСР містили статті про свободу слова, проте з суттєвими ідеологічними застереженнями. Зокрема, Конституція УРСР 1978 р. гарантувала свободу слова «відповідно до інтересів народу і з метою зміцнення соціалістичного ладу» – тобто дозволялося лише те висловлювання, що не суперечило комуністичній ідеології [4, с. 127].

Діяла всеосяжна цензурна система (Головліт), яка контролювала усі ЗМІ, літературу та навіть приватне листування [4, с. 128]. Друковане слово перебувало під монополією держави, існувала лише партійна преса. Будь-яка критика влади, «антирадянська агітація» або вільнодумство жорстоко переслідувалися аж до кримінальних покарань та репресій. Тим не менш,

навіть у цих умовах існувала дисидентська самвидавна преса: окремі правозахисники та письменники поширювали нелегальні тексти, відстоюючи право на вільне вираження думок.

Все це свідчить, що прагнення до свободи слова жило навіть за тоталітарного режиму, стаючи одним із чинників його підриву.

Здобуття незалежності України у 1991 році відкрило нову еру для свободи слова. Цензурні інституції радянського зразка були ліквідовані – вже в 1991 р. законодавчо заборонено цензуру друкованих ЗМІ.

Нова демократична держава закріпила свободу слова на конституційному рівні: Конституція України 1996 р. у статті 34 гарантує кожному право вільно виражати свої погляди і переконання, збирати та поширювати інформацію, а стаття 15 прямо встановлює, що «цензура заборонена» [1].

Для реалізації цих норм було прийнято ряд важливих законів та підзаконних актів. На практиці становлення реальної свободи слова відбувалося поступово: у 1990-х роках український медіапростір ще залежав від колишньої номенклатури, траплялися випадки тиску на пресу.

Ситуація значно поліпшилася після Помаранчевої революції 2004 р., коли зникла цензура на центральному телебаченні, а суспільство відстояло право на чесну інформацію.

В 2014 р. після Революції Гідності було здійснено чергові кроки до зміцнення інформаційної свободи – зокрема, скасовано радянські закони про наклеп, посилено захист журналістів.

За оцінками «Freedom House», українське медійне законодавство тривалий час залишалося одним із найпрогресивніших у Східній Європі, хоча з реалізацією норм були систематичні проблеми [15].

Відповідно до міжнародних індексів, на початку 2010-х років Україна переходила з категорії «несвободи» преси до «часткової свободи». Таким чином, за роки незалежності свобода слова утвердилася як фундаментальна цінність українського суспільства і конституційного ладу, хоча її захист

потребує постійної уваги, особливо в умовах сучасних викликів (війна, пропаганда, дезінформація тощо).

Отже, можна стверджувати, що сучасна Україна успадкувала європейську традицію розуміння свободи слова як ключової правової цінності, істотно відійшовши від радянської практики обмеження будь-яких вільних висловлювань.

Незважаючи на те, що свобода слова найперше асоціюється з конституційним правом, її реалізація та захист значною мірою залежать саме від адміністративно-правового регулювання.

У публічному праві свобода слова виступає одночасно об'єктом охоронюваних правовідносин і сферою, в якій держава здійснює регуляторні функції.

Адміністративно-правове регулювання свободи слова є системою правових засобів та організаційних заходів, за допомогою яких публічна адміністрація впорядковує суспільні відносини в інформаційній сфері, забезпечує здійснення права на свободу слова та захищає його від порушень.

Іншими словами, йдеться про комплекс адміністративно-правових норм, інституцій та процедур, спрямованих на гарантування можливості вільно висловлювати думки та отримувати інформацію, а також на втручання держави у випадках, коли ця свобода порушується або зловживається.

За визначенням ряду науковців, механізм адміністративно-правового забезпечення прав і свобод є єдиною цілісною системою правових засобів, за допомогою яких здійснюється регулювання відповідних суспільних відносин [16, с. 72].

Отже, у контексті свободи слова такий механізм включає нормативно-правові акти (як-то вищезгадані закони про інформацію, медіа тощо; підзаконні акти органів виконавчої влади, що регламентують порядок поширення інформації, проведення публічних заходів і т.д.), а також діяльність компетентних органів.

До останніх належать, зокрема, спеціалізовані регуляторні та наглядові інституції: Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення (контролює дотримання мовниками законодавства, видає ліцензії ЗМІ), Міністерство культури та інформаційної політики, уповноважені зі свободи слова та інформації, органи внутрішніх справ, що реагують на правопорушення проти журналістів чи незаконне перешкоджання творчій діяльності, судові органи, які розглядають справи щодо захисту честі, гідності та ділової репутації тощо. Всі вони у межах своєї компетенції здійснюють адміністративно-правові заходи, спрямовані на створення безпечного і вільного інформаційного середовища.

Пріоритетне завдання адміністративно-правового регулювання – знайти баланс між максимально вільним здійсненням свободи слова та необхідними обмеженнями, продиктованими захистом інших прав і публічних інтересів.

Як вже зазначалося, свобода слова не є абсолютною. Українське законодавство і міжнародні норми передбачають вичерпний перелік випадків, коли можливе обмеження цього права.

Відповідно до ч.3 ст.34 Конституції України, реалізація права на вільне вираження поглядів може бути обмежена «в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя». Подібний перелік легітимних цілей міститься і в ст.10 ЄКПЛ.

У науковій літературі підкреслено, що будь-які обмеження свободи слова повинні мати правову основу і відповідати принципам пропорційності та необхідності. Зокрема, втручання є допустимим лише у випадках, визначених законом, серед яких: гарантування публічного порядку, захист гідності та репутації інших осіб, забезпечення національної безпеки, недопущення зловживання правом на свободу слова, охорона громадської моралі тощо [17, с. 65].

Таким чином, адміністративно-правові норми окреслюють межі здійснення свободи вираження: держава може застосувати обмежувальні заходи (наприклад, притягнення до відповідальності за заклики до насильницьких дій, розпалювання ворожнечі, поширення «непристойного контенту» чи державної таємниці) лише у випадках, коли це виправдано необхідністю захисту суспільно значимих цінностей і коли більш м'які засоби впливу є неефективними.

Принцип верховенства права вимагає, щоб такі обмеження були чітко встановлені законами, застосовувалися рівно мірою до всіх і не носили дискримінаційного характеру.

Поряд із обмеженнями, важливим аспектом є гарантії реалізації та захисту свободи слова, закріплені в адміністративному порядку. Держава зобов'язана не лише утримуватися від неправомірного втручання у комунікацію, але й активно створювати умови для вільного обміну інформацією. До таких гарантій належать процедури отримання публічної інформації (правові механізми доступу до інформації про діяльність органів влади), прозорість і відкритість діяльності державних установ, наявність дієвих засобів оскарження цензорських дій або бюрократичних відмов у наданні інформації.

В Україні, наприклад, функціонує інститут Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, який здійснює парламентський контроль за додержанням прав на інформацію і свободу слова, розглядає скарги громадян на дії органів влади, що обмежують ці права.

Адміністративно-правовий механізм передбачає і відповідальність посадових осіб за незаконне перешкоджання реалізації свободи слова. Так, законодавством встановлено відповідальність (у тому числі адміністративну або дисциплінарну) за цензуру, безпідставне обмеження доступу до інформації, перешкоджання законній професійній діяльності журналістів тощо. Наявність таких санкцій і контрольних інституцій покликана

запобігати свавільним діям влади, що посягають на інформаційні права громадян, та загалом зміцнювати режим законності в інформаційній сфері.

Таким чином, свобода слова виступає одночасно правовою цінністю, що лежить в основі демократичного суспільства, і об'єктом адміністративно-правового регулювання, спрямованого на її забезпечення та захист.

Адміністративно-правові аспекти відіграють ключову роль у практичній реалізації цього права: через систему законодавчих норм, діяльність державних органів та встановлення допустимих меж держава створює умови для функціонування принципу свободи слова в повсякденному житті.

Вступаючи у цифрову епоху, українське суспільство стикається з новими викликами для свободи слова – стрімкий розвиток онлайн-платформ, соціальних мереж, цифрових медіа породжує як нові можливості для вираження думок, так і нові загрози (кібербулінг (кіберцькування), дезінформація, маніпуляції тощо). Все це безумовно ставить питання про необхідність вдосконалення адміністративно-правового механізму захисту свободи слова в умовах цифрової трансформації медіа. Фундаментальні принципи – пріоритет свободи висловлювань та необхідність вузько окреслених і обґрунтованих обмежень – залишаються незмінними орієнтирами при виробленні державної політики у інформаційній сфері.

Свобода слова історично зарекомендувала себе як одна з найважливіших умов існування правової держави і громадянського суспільства, а її забезпечення – як показник зрілості та демократичності публічної влади [3, с. 83].

Водночас реалізація права на свободу слова покладає на суспільство не лише правові можливості, а й відповідальність – як у правовому, так і в етичному вимірах. Свобода вираження поглядів передбачає не лише гарантовану можливість вільного висловлення, а й обов'язок поважати права, свободи та гідність інших осіб, а також діяти в межах чинного законодавства.

У підсумку, адміністративно-правове регулювання у сфері свободи слова покликане забезпечити дотримання делікатного балансу між реалізацією цього права як ключової демократичної цінності та необхідністю запобігання його використанню з протиправною метою. Лише за умови збереження такої рівноваги свобода слова здатна залишатися ефективним інструментом суспільного розвитку, гарантією людської гідності та невід'ємним елементом функціонування правової держави.

Держава, діючи через систему адміністративно-правових інституцій, має не лише утримуватися від прямих чи опосередкованих форм цензури, але й забезпечувати позитивні зобов'язання щодо реалізації свободи слова. Це, зокрема, передбачає створення нормативно й процедурно прозорих механізмів реєстрації засобів масової інформації, ефективний захист журналістів від протиправного втручання у їх професійну діяльність, а також впровадження інформаційно-просвітницьких заходів, спрямованих на підвищення рівня медіаграмотності громадян. Лише за умов належного виконання цих функцій свобода слова набуває змістовного характеру та трансформується з формально-проголошеного принципу у реальну правову цінність, що слугує суспільному благу.

Як слушно зазначається у сучасній правничій науці, свобода слова виступає своєрідним «лакмусовим папірцем» рівня демократичного розвитку та правової зрілості держави. Ступінь її забезпечення свідчить про реальний стан поваги до фундаментальних прав і свобод людини. У цьому контексті формування дієвого адміністративно-правового механізму гарантування свободи вираження поглядів є необхідною передумовою перетворення конституційних приписів на ефективно реалізовані норми. Відтак, належне правове регулювання у зазначеній сфері сприятиме утвердженню України як правової та демократичної держави.

1.2 Поняття, ознаки та елементи адміністративно-правового механізму захисту свободи слова

Закріплені в Конституції України права і свободи людини і громадянина є не лише юридичними гарантіями статусу особи, а й відображенням рівня демократичності політико-правового устрою держави, соціального потенціалу суспільного ладу, а також реальної участі громадян у суспільному житті. Їх зміст і правова природа цілком узгоджуються з положеннями основоположних міжнародно-правових актів, ратифікованих Україною, зокрема: Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та низки інших документів Ради Європи.

Як слушно зауважує А. Головін, саме ефективна система державних гарантій прав і свобод особи створює передумови для всебічного розвитку особистості, її активної участі в управлінні публічними справами, зміцнення легітимності влади, правопорядку, підвищення загальної та правової культури населення, а також сприяє вдосконаленню демократичного ладу [18, с. 35].

Права і свободи людини становлять собою юридично закріплені та гарантовані можливості індивіда користуватись певними соціальними благами, діяти відповідно до особистих переконань у межах, визначених правом. Вони є проявом конституціоналізму, за якого влада функціонує на підставі й у межах закону, а державність має правовий, соціальний і демократичний характер.

О. Соколенко справедливо підкреслює, що права і свободи людини - це не абстрактна конструкція, а реальна цільова орієнтація правової держави, яка потребує активних дій щодо їх визнання, належного забезпечення, охорони та захисту. Забезпечення прав і свобод має бути інтегроване в усі напрями державної політики й управління, включаючи їх розширення,

вдосконалення механізмів реалізації та підвищення ефективності гарантій, зокрема у правозастосовчій площині [19, с. 120].

Як слушно зауважує О. Негодченко, практична реалізація та ефективний захист основоположних прав людини безпосередньо залежить від функціонування відповідного юридичного механізму, сформованого в межах правової системи конкретної держави. Забезпечення прав і свобод громадян передбачає створення належних умов для їх реалізації, а основними напрямками діяльності держави в цій сфері є сприяння у здійсненні прав, їх правова охорона та захист у випадках порушень. Саме на державу покладається обов'язок надання особі ефективних інструментів правового реагування у разі порушення її прав [20].

Важливим компонентом системи гарантування прав виступають специфічні правові гарантії, які забезпечують наповнення юридичного статусу особи реальним змістом. Саме завдяки цим гарантіям стає можливою не лише безперешкодна реалізація прав і свобод, а й ефективна протидія неправомірним посяганням, а також захист у разі незаконного обмеження чи порушення прав.

У цьому контексті адміністративно-правове забезпечення виступає як інструмент надання публічно-правовим відносинам необхідної організаційної та нормативної повноти, що дозволяє створити дієві механізми реалізації правових норм.

Варто зазначити, що категорія «механізм» у правовій науці традиційно використовується для опису системи засобів і способів, за допомогою яких здійснюється певний процес або функція. Зокрема, правовий механізм розглядається як сукупність правових засобів, спрямованих на регулювання суспільних відносин та реалізацію правових норм.

У загальнотеоретичному контексті механізм правового регулювання становить цілісну систему взаємопов'язаних елементів, до яких належать: нормативно-правові акти як основа регулятивного впливу, юридичні факти як підстави виникнення правовідносин, самі правовідносини як форма

реалізації норм права, а також акти правозастосування й інші форми здійснення та реалізації правових норм, що забезпечують впорядкування суспільних відносин відповідно до вимог законодавства [21, с. 809].

Відомі теоретики права систематично наголошують, що ефективність права значною мірою залежить від дієвості його механізму регулювання, тобто наскільки злагоджено працюють усі елементи правового впливу на суспільні відносини [22, с. 132].

У межах адміністративного права активно застосовується категорія «адміністративно-правовий механізм», яка в доктрині трактується як структурована система спеціальних правових засобів, властивих публічному управлінню, за допомогою яких держава здійснює управлінські функції та забезпечує реалізацію, охорону і захист прав громадян.

Зокрема, В. Авер'янов, аналізуючи зміст «адміністративно-правового механізму», акцентував увагу на ролі адміністративно-правових засобів як інструментів державного управління, які покликані забезпечити належне та ефективне виконання публічних завдань і функцій держави. На його думку, саме ці засоби виступають основою функціонування державного управлінського апарату, забезпечуючи впорядкованість і результативність адміністративної діяльності [23].

Однак попри активне використання у науковій літературі поняття «адміністративно-правовий механізм», на рівні законодавства воно досі не отримало чіткого визначення. При цьому слід зауважити, що вихідним у цьому контексті виступає категорія «механізм правового регулювання», яка має більш загальну природу.

Доцільним є посилення на підхід А. Присяжнюка, який підкреслює, що будь-які правові явища, тісно пов'язані з функціонуванням державної влади та реалізацією управлінських функцій у публічній сфері, знаходять своє вираження у межах відповідних правових механізмів. Такі механізми реалізуються через дії уповноважених органів, що виступають інструментом втілення державної волі. З огляду на це, адміністративно-правовий механізм

становить складову частину ширшого державно-владного механізму, що функціонує на засадах верховенства права [21, с. 810].

Вивчення структури адміністративно-правового механізму потребує звернення до загального поняття механізму правового регулювання. У наукових джерелах він трактується як цілісна система правових засобів, спрямованих на забезпечення ефективного регулятивного впливу на суспільні відносини. До його складу, як правило, включають норми права, юридичні факти, правовідносини, акти застосування та реалізації правових норм.

На думку Т. Родік, механізм правового регулювання в юридичній теорії розглядається як система засобів, форм і способів, за допомогою яких правові приписи трансформуються у впорядковані соціальні зв'язки. Це дозволяє задовольнити інтереси правових суб'єктів і встановити правопорядок, у якому «належне» втілюється в «існуюче» [22, с. 133].

Деякі науковці, зокрема К. Жидченко, акцентують на тому, що адміністративне право виконує особливу функцію в межах правового регулювання, оскільки забезпечує організаційне управління соціальними процесами. Це право має специфіку предмета і методу регулювання, що надає йому самостійного значення в системі правових галузей [24, с. 69].

Сучасні адміністративісти підкреслюють, що адміністративно-правовий механізм – це єдина цілісна система правових засобів, за допомогою яких здійснюється нормативне регулювання і динамічна реалізація публічно-владних повноважень.

У наукових дослідженнях, присвячених проблематиці взаємовідносин громадян і органів виконавчої влади, підкреслюється необхідність переосмислення самого підходу до предмета адміністративно-правового регулювання. Йдеться про створення такого механізму, який дозволив би ефективно гарантувати права кожної особи у відносинах з державою, у тому числі – у сфері забезпечення свободи слова.

Так, Є. Кобрусєва вказує, що новітні уявлення щодо предмету адміністративно-правового механізму виявляються панівними в теорії адміністративного права підходами до розуміння предмета адміністративно-правового регулювання, що містить у своїй основі управлінську складову. Оскільки, до предмету адміністративного права відносять:

- суспільні відносини, що виникають у сфері діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, здійснення публічного управління на всіх його ієрархічних рівнях;
- сфера організації внутрішньої структури органів публічної адміністрації та пов'язані із цим правовідносини;
- правовідносини щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення щодо порушення права чи обмеження у забезпеченні відповідного права;
- правовідносини пов'язані з діяльністю виконавчих органів місцевого самоврядування щодо виконання ними делегованих їм повноважень у сфері захисту права [25, с. 264].

Іншими словами, адміністративно-правовий механізм є комплексом взаємопов'язаних елементів, що охоплює норми адміністративного права, юридичні факти, адміністративно-правові відносини, акти реалізації та застосування норм, діяльність органів публічної адміністрації тощо. Такий механізм покликаний впорядкувати суспільні відносини у сфері публічного управління, забезпечити їхню відповідність закону і гарантувати захист прав та інтересів громадян.

На основі аналізу різних наукових підходів можна виділити характерні ознаки адміністративно-правового механізму, до яких слід віднести:

- 1) *цілісність і системність*: механізм являє собою цілісну систему із

власною структурою, що складається з взаємопов'язаних елементів. Всі компоненти (норми, інститути, процедури, заходи) узгоджено діють для

досягнення спільної мети. Відсутність або недієвість хоча б одного ключового елементу послаблює ефективність всієї системи.

2) *нормативна основа*: центральною ланкою механізму є

адміністративно-правові норми, які регулюють відповідні суспільні відносини. Норми визначають права і обов'язки учасників, повноваження органів влади, процедури реалізації та захисту прав. Саме існування чітких норм є передумовою функціонування механізму; без належної нормативно-правової бази механізм втрачає свою дієвість.

3) *діяльність публічної адміністрації*: невід'ємним структурним

елементом є діяльність уповноважених органів публічного адміністрування. Адміністративно-правовий механізм реалізується через практичну діяльність органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, їх посадових осіб, які застосовують норми на практиці.

4) *цільова спрямованість*: кожен адміністративно-правовий механізм

має певну конкретну мету. Передусім, йдеться про забезпечення та охорону визначених прав і свобод людини і громадянина у тій чи іншій сфері суспільного життя. Механізм виступає інструментом реалізації державної політики і функцій – наприклад, забезпечення громадського порядку, надання адміністративних послуг, захисту прав тощо. Відповідна цільова визначеність дозволяє окреслити межі механізму і критерії оцінки його ефективності.

5) *регламентованість порядку реалізації*: важливою ознакою є те, що

усі елементи механізму діють у рамках визначеної процедури, встановленої правовими нормами. Інакше кажучи, існує визначений законом порядок, за яким ті чи інші засоби і методи можуть застосовуватися. Все це забезпечує передбачуваність і законність функціонування механізму. Адміністративно-правовий захист прав та свобод здійснюється у порядку,

врегульованому нормами адміністративного права, тобто на основі процедурних правил.

б) *юридичні засоби та способи*: адміністративно-правовий механізм включає різноманітні засоби юридичного впливу – нормативні акти, індивідуальні акти застосування, процедури, санкції, стимули, контрольні-наглядові заходи тощо. Вони складають юридичний інструментарій, що використовується для досягнення мети механізму. Зокрема, засоби юридичного захисту є частиною цього інструментарію – це спеціальні процедури і заходи, за допомогою яких поновлюються порушені права.

Варто підкреслити, що адміністративно-правовий механізм – поняття багатоаспектне. У наукових колах досі тривають дискусії щодо його змісту і структури.

Деякі автори акцентують увагу на гарантійному характері цього механізму, розглядаючи його як спосіб забезпечення умов для реалізації прав (тобто як превентивний, забезпечувальний механізм). Інші – на охоронному, захисному аспекті, коли йдеться про реагування на порушення прав.

Варто зазначити, що й саме поняття «захист права» у науковій правничій літературі інтерпретується неоднозначно, що зумовлено різноманіттям теоретико-правових підходів, які обирають окремі дослідники в залежності від предмета аналізу та методологічних засад.

Так, С. Алексєєв розглядає його крізь призму державного примусу, що має на меті відновлення порушеного правового стану та забезпечення виконання юридичних обов'язків [26].

У свою чергу, М. Бару підкреслює, що захист охоплює не лише юридично закріплені права й обов'язки особи, а й механізми їх фактичної реалізації, ґрунтовані на законодавчих гарантіях [27, с. 26].

В обох підходах йдеться про необхідність активної участі як нормотворчих, так і правозастосовчих органів у забезпеченні правової охорони.

Згідно з позицією В. Беда, захист прав – це діяльність, спрямована на реагування на вже наявні порушення суб'єктивних прав особи, яка може здійснюватися безпосередньо самою особою або за допомогою механізмів державного примусу [28]. Такий підхід зближує категорію «захисту» з поняттям «реалізації права», адже останнє, відповідно до загальнотеоретичної концепції, означає втілення у практичну площину правових можливостей, гарантованих державою. Відповідно, і право на захист, і сам процес захисту реалізуються через відповідну діяльність уповноважених суб'єктів.

На думку В. Полюховича, адміністративно-правовий захист слід розуміти як систему юридичних засобів, що застосовуються в межах адміністративного провадження і спрямовані на припинення неправомірних посягань на права, свободи та інтереси особи [29, с. 43]. Така інтерпретація акцентує увагу на процедурній формі захисту, яка здійснюється безпосередньо органами виконавчої влади та іншими суб'єктами публічного адміністрування.

Як зазначає Г. Миджин, у механізмі правового регулювання прийнято виокремлювати внутрішню будову, структуру. Думки вчених із приводу структури механізму правового регулювання загалом і адміністративно-правового механізму зокрема істотно не відрізняються. У структурі адміністративно-правового механізму потрібно виокремити основні та додаткові (факультативні) елементи. До основних елементів належать правові норми, правові відносини, акти реалізації норм права. Головне місце в системі механізму адміністративно-правового регулювання посідають адміністративно-правові норми й адміністративні відносини. До додаткових елементів розглянутого механізму належать акти тлумачення норм права, правова свідомість, режим правопорядку та законності [30, с. 74].

Варто зазначити, що у контексті нашого дослідження всі представлені підходи так чи інакше поєднуються між собою: адміністративно-правовий механізм захисту – це, з одного боку, система заходів попередження та

недопущення порушень, а з іншого – система засобів поновлення порушених прав.

Отже, узагальнюючи, адміністративно-правовий механізм є структурно впорядкованою системою правових засобів (норми, інститути, процедури, дії органів влади), за допомогою яких держава в особі органів публічної адміністрації здійснює регулювання і охорону суспільних відносин у визначеній сфері. Такий механізм характеризується системністю, наявністю чіткої нормативної основи, участю публічних органів у його реалізації, спрямованістю на досягнення легітимної мети (забезпечення правопорядку, реалізацію і захист прав) та використанням встановлених законом методів і процедур.

В рамках нашого дослідження необхідно розглянути, яким чином окреслені загальні ознаки адміністративно-правового механізму набувають конкретного вираження у його спеціалізованій формі — механізмі адміністративно-правового захисту свободи слова.

Як вже було вказано, свобода слова є одним із фундаментальних прав людини, що закріплене у міжнародних актах і конституціях більшості демократичних держав.

В Україні відповідне право гарантується статтею 34 Конституції України, яка проголошує право кожного на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань [1].

Як зазначає Т. Збирак, правовий захист права громадян на свободу слова як реалізація права на захист являє собою динамічну категорію, впровадження якої здійснюється шляхом застосування відповідного механізму захисту права громадян на свободу слова. Правовий захист здійснюється за допомогою відповідного механізму захисту, а право на захист є його передумовою, тобто певною можливістю [31, с. 241].

Крім того, варто підкреслити, що з'ясування змісту правових засобів і способів захисту свободи слова, а також умов і підстав їх застосування має не лише теоретичне, а й прикладне значення. Це дає змогу чіткіше окреслити

структурні та функціональні характеристики адміністративно-правового механізму, спрямованого на охорону права громадян на свободу слова.

Правові засоби в цьому контексті постають як сукупність юридичних норм, що забезпечують організаційно-правові передумови для реалізації й захисту права на свободу слова. Вони сприяють формуванню інституційних умов, необхідних для ефективного реагування на випадки порушення цього права, а також для відновлення його повноцінного здійснення.

Під способом захисту свободи слова, у свою чергу, слід розуміти нормативно закріплений порядок дій, що передбачає визначення характеру порушення, застосування відповідних юридичних механізмів впливу на порушника, а також процедури відновлення порушеного стану. Цей спосіб включає й вид правової відповідальності, що застосовується до особи, яка вчинила відповідне правопорушення.

Адміністративно-правові засоби і способи захисту свободи слова охоплюють широке коло суспільних відносин у різних галузях публічного управління. Конституція України визначає перелік суб'єктів, наділених повноваженнями у сфері забезпечення прав і свобод, включно з правом на свободу вираження поглядів.

З урахуванням вищенаведеного, адміністративно-правові засоби захисту права на свободу слова є системою правових норм, інструментів і заходів адміністративного характеру, які спрямовані на запобігання, припинення та усунення порушень права на свободу слова, а також на його відновлення у разі посягання.

Право на свободу слова в Україні, окрім Основного Закону, конкретизоване у ряді законодавчих актів, які утворюють нормативну основу механізму його реалізації та захисту. Зокрема, ключове значення мають Закон України «Про інформацію» (1992) – що встановлює правові основи інформаційної діяльності та гарантії права на інформацію, Закон «Про доступ до публічної інформації» (2011) – який визначає процедури отримання інформації від органів влади та гарантії прозорості, Закон «Про медіа» (2022)

– який спрямований на забезпечення реалізації права на свободу вираження поглядів, права на отримання і вільне поширення інформації, на захист національних інтересів України та прав користувачів медіа-сервісів.

У сукупності ці нормативні акти, разом із відповідними статтями Кодексу України про адміністративні правопорушення та іншими підзаконними актами, складають правову базу адміністративно-правового механізму захисту свободи слова.

З урахуванням всього вищевикладеного, адміністративно-правовий механізм захисту свободи слова можна визначити як систему правових засобів і процедур, встановлених державою, що спрямовані на забезпечення реалізації права на свободу вираження поглядів, запобігання його порушенням з боку органів влади чи інших суб'єктів, а також на відновлення порушених прав у разі їх обмеження. Іншими словами, це частина публічно-правового механізму захисту прав людини, яка охоплює саме ту сферу, що стосується вільного отримування і поширення інформації та висловлювань.

Відповідний механізм включає всі стадії: від упередження порушень (через встановлення гарантій та прозорих процедур) до безпосереднього реагування на порушення (через розгляд скарг, притягнення винних до відповідальності, поновлення становища, що існувало до порушення).

Складові елементи механізму захисту свободи слова доцільно класифікувати (систематизувати) у межах узагальненої структурної моделі наступним чином:

1. Нормативні гарантії та обмеження. Як зазначено вище, законодавство визначає як права (гарантії свободи слова), так і умови та межі їх здійснення. Варто зауважити, що свобода вираження не є абсолютною. Частина 3 ст. 34 Конституції дозволяє законодавчі обмеження в інтересах національної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я та моралі або захисту прав інших осіб. Тому механізм включає норми, що збалансовують свободу слова з іншими цінностями. Наприклад, законодавство про інформацію встановлює заборону цензури, але водночас передбачає

відповідальність за зловживання свободою слова (наклеп, заклики до насильства, розголошення державної таємниці тощо). Адміністративно-правові норми відіграють ключову роль, визначаючи, що дозволено і що заборонено у сфері публічного висловлювання, а також процедури захисту цього права [32, с. 72].

2. *Інституційний механізм (суб'єкти захисту)*. Реалізація норм відбувається через діяльність ряду органів. Центральними суб'єктами виступають органи виконавчої влади та інші установи, на яких покладено обов'язок сприяти та охороняти свободу слова. До них, зокрема, належать:

- *Омбудсман (Уповноважений Верховної Ради з прав людини)*: здійснює парламентський контроль за дотриманням прав людини, зокрема права на інформацію та свободу вираження. Омбудсман розглядає скарги громадян на порушення права на свободу слова органами влади, вносить подання про усунення порушень.

- *Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення*: виступає незалежним державним колегіальним органом, уповноваженим здійснювати регулювання та нагляд у сфері телерадіомовлення. У контексті забезпечення свободи слова її діяльність спрямована на гарантування медіа-плюралізму, запобігання монополізації інформаційного простору, а також на забезпечення дотримання мовниками встановлених законодавством обмежень, зокрема щодо заборони пропаганди війни, мови ворожнечі та інших форм шкідливого контенту. Водночас Нацрада наділена повноваженнями застосовувати заходи реагування на виявлені порушення – від оголошення попереджень і накладення штрафів до зупинення або анулювання ліцензій. Такі повноваження покликані слугувати захисту публічних інтересів і конституційних цінностей, однак їх реалізація повинна відповідати принципам правомірності, пропорційності та обґрунтованості, аби уникнути надмірного втручання у сферу свободи вираження поглядів.

- *Державні органи у сфері інформаційної політики та зв'язку*: Наприклад, Міністерство культури та інформаційної політики розробляє

політику щодо ЗМІ та інформаційного простору. Воно може ініціювати нормативні акти, що стосуються свободи слова (наприклад, щодо протидії дезінформації), координувати зусилля щодо захисту журналістів.

- *Органи правопорядку (поліція, прокуратура)*: хоча безпосередньо їх функція – підтримання правопорядку та розслідування злочинів, вони є важливою ланкою механізму захисту свободи слова, особливо у випадках, коли журналістів чи громадян переслідують, або ж якщо останні зазнають фізичного насильства за свої висловлювання.

- *Консультативно-дорадчі органи*, створені з метою забезпечення дотримання права на свободу слова. Так, у 2019 році при Президентові України було утворено Раду з питань свободи слова та захисту журналістів – консультативний орган, основним завданням якого є формування пропозицій щодо захисту інформаційного простору в інтересах інформаційної безпеки України, забезпечення реалізації прав громадян на свободу слова та отримання об'єктивної, достовірної інформації, а також забезпечення гарантій законної професійної діяльності журналістів [33].

- *Суди (зокрема, адміністративні суди)*: судовий контроль є необхідним елементом механізму захисту прав. В Україні діє спеціалізована система адміністративних судів, компетентних розглядати спори громадян з органами влади. Якщо право на свободу слова було обмежене рішенням чи діями посадової особи (наприклад, неправомірна відмова надати інформацію, заборона мирного зібрання, цензорські дії тощо), особа може звернутися до окружного адміністративного суду за захистом своїх прав та законних інтересів. Зокрема, суд може визнати протиправними дії органу влади, скасувати незаконні акти, зобов'язати забезпечити реалізацію права (наприклад, надати запитувану інформацію). Таким чином, адміністративна юстиція виступає дієвим способом поновлення прав національного рівня.

- *Міжнародні інституції*: хоча формально вони є зовнішніми щодо національного механізму, їх роль суттєва. Європейський суд з прав людини – остання інстанція, куди може звернутися особа після вичерпання

національних засобів захисту. Рішення ЄСПЛ у справах проти України (наприклад, щодо свободи слова та інформації) зобов'язують державу усунути допущені порушення і часто спонукають до вдосконалення законодавства чи адміністративної практики у цій сфері. Таким чином, рішення ЄСПЛ фактично інтегруються в національний механізм захисту як обов'язкові до виконання.

3. Процедурні засоби і процесуальні гарантії. Механізм захисту працює через визначені законом процедури, які дають можливість особі захистити своє право. Серед найважливіших процедурних інструментів слід виділити:

- *право на звернення (петиції, скарги):* громадяни мають право звертатися до органів влади зі скаргами на дії, що обмежують свободу слова. Закон України «Про звернення громадян» регламентує цю процедуру. Компетентні органи зобов'язані розглянути скаргу і надати відповідь чи вжити належних заходів.

- *запити на інформацію:* Закон «Про доступ до публічної інформації» встановлює спрощений порядок отримання інформації від органів влади. Якщо журналісту або громадянину не надають інформацію або необґрунтовано відмовляють, він може оскаржити такі дії. Скарги розглядаються або керівником відповідного органу, або вищим органом, або через судове оскарження. За умови доведення неправомірної відмови, суд зобов'яже надати відповідну інформацію. Додатково, КУпАП передбачає адміністративну відповідальність посадових осіб за порушення права на інформацію – зокрема, ст.212-3 КУпАП встановлює штраф за неправомірну відмову в інформації, несвоєчасне чи неповне надання інформації, або надання недостовірних даних [34].

- *адміністративне оскарження рішень і дій:* у багатьох випадках, перш ніж звертатись до суду, особа може використати адміністративний порядок оскарження – тобто звернутися до вищого органу або посадовця з вимогою переглянути рішення, яке обмежує її право на висловлення.

- *судовий захист*: посідає центральне місце в системі адміністративно-правових гарантій охорони прав і свобод особи. Як уже зазначалося, суди виступають ключовою ланкою у механізмі захисту порушених чи невизнаних прав та законних інтересів громадян. У межах своїх повноважень суди можуть визнавати протиправними дії (бездіяльність) суб'єктів владних повноважень, скасовувати незаконні нормативно-правові та індивідуальні акти, а також зобов'язувати відповідні органи забезпечити реалізацію права на свободу вираження поглядів. Судова практика адміністративних судів України вже сформувала значний корпус рішень у справах, що стосуються реалізації та захисту права на свободу слова та інформації. При цьому суди керуються не лише положеннями національного законодавства, а й прямою нормою частини четвертої статті 34 Конституції України, яка гарантує можливість оскарження обмежень цього права. Значну роль відіграє застосування практики Європейського суду з прав людини, яка розглядається як джерело тлумачення змісту права на свободу вираження поглядів відповідно до міжнародно-правових стандартів.

- *заходи юридичної відповідальності*: ефективний механізм захисту прав передбачає, що порушники свободи слова нестимуть відповідальність. В адміністративно-правовій площині існує адміністративна відповідальність посадових осіб за правопорушення проти інформаційних прав (як згадана вище ст. 212-3 КУпАП). Окрім того, у разі серйозних посягань (наприклад, перешкоджання діяльності журналіста, що є кримінальним злочином за ст.171 КК України), настає кримінальна відповідальність – це виходить за межі адміністративного права, але є складовою загального правового механізму захисту права на свободу слова. Адміністративно-правовий механізм доповнюється також дисциплінарною відповідальністю чиновників, якщо порушення сталося у сфері їх службових обов'язків (наприклад, за незаконну цензуру посадовця можуть притягнути до дисциплінарної відповідальності, аж до звільнення). Таким чином, різні види юридичної

відповідальності створюють превентивний ефект і спонукають посадових осіб дотримуватися гарантій свободи слова [32, с. 74].

Беручи до уваги всі зазначені елементи, можна стверджувати, що адміністративно-правовий механізм захисту свободи слова має наступні характерні ознаки (специфічні риси):

1. Спеціалізована мета, що полягає у створенні державою умов, за яких кожна особа може вільно висловлювати думки, отримувати та поширювати інформацію, а втручання в це право з боку держави є обмеженим й здійснюється тільки відповідно до закону та у виняткових випадках.

2. Поєднання регулятивних і охоронних компонентів: механізм включає як норми, що гарантують та впроваджують свободу слова (регулятивний аспект – наприклад, норми про відсутність цензури, про відкритість діяльності влади, прозорість інформації), так і норми, що захищають її від порушень (охоронний аспект – процедури оскарження, санкції за утиски права).

3. Превентивна та компенсаторна спрямованість. Механізм діє як на стадії попередження порушень, так і на стадії реагування. Превентивно діють, зокрема, вимоги закону про обов'язковість публічної інформації, про відкриті засідання органів влади, про недопущення цензури – все це запобігає обмеженню свободи слова. Якщо ж порушення сталося, включаються компенсаторні інструменти – від внутрішнього адміністративного розгляду до судового захисту та притягнення винних осіб до відповідальності. Така багатоетапність робить механізм гнучким і здатним забезпечити реальне поновлення права.

4. Взаємодія різних суб'єктів. На варті захисту свободи слова стоїть мережа взаємодіючих суб'єктів – адміністративні органи, які забезпечують дотримання законодавства про інформацію; правоохоронні органи, що реагують на фізичні загрози чи протиправний тиск; суди, що здійснюють контроль за законністю дій адміністрації; омбудсман, що виступає посередником між громадянами і державою; громадські організації та

професійні об'єднання журналістів, які теж можна розглядати як елемент суспільного контролю. Така взаємодія підвищує ефективність механізму, оскільки різні інстанції можуть доповнювати одна одну (наприклад, журналістська спілка може надати розголосу випадку утисків, що спонукає офіційну владу відреагувати швидше).

5. Відповідність міжнародним стандартам. Оскільки свобода слова є універсально визнаним правом людини, національний механізм її захисту повинен відповідати міжнародним критеріям, напрацьованим у межах глобального правового простору. Зокрема, у практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) сформульовано так званий «трирівневий тест» для оцінки допустимості обмеження свободи вираження поглядів, що включає три ключові елементи: чи передбачене обмеження законом, чи воно переслідує легітимну мету, та чи є таким, що є необхідним у демократичному суспільстві. У цьому контексті адміністративно-правова діяльність органів державної влади України у сфері інформаційної політики, контролю за діяльністю ЗМІ та захисту прав на вираження поглядів має здійснюватися в суворій відповідності до зазначених стандартів. Практична реалізація цієї вимоги означає, що будь-яке втручання органу публічної влади у сферу свободи слова має бути юридично вмотивованим, ґрунтуватися на чітких законодавчих приписах і відповідати критерію необхідності та пропорційності в демократичному суспільстві. В іншому разі відповідне рішення може бути скасоване адміністративним судом або визнане таким, що суперечить міжнародним зобов'язанням України, зокрема Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Таким чином, міжнародні стандарти не лише інтегровані у національний правопорядок, але й відіграють ключову роль у формуванні, інтерпретації та вдосконаленні адміністративно-правового механізму захисту свободи слова.

6. Позитивно-правова природа. Адміністративно-правовий механізм захисту свободи слова ґрунтується на нормах позитивного права, тобто сукупності юридично закріплених норм, процедур та інституцій, які

визначені в чинному законодавстві. Він не є суто теоретичною конструкцією або абстрактною декларацією, а чітко виражений у нормативно-правових актах різної юридичної сили — від конституційних приписів до підзаконних нормативних документів. Саме позитивне право визначає зміст і межі діяльності органів публічної влади щодо забезпечення, реалізації та захисту права на свободу слова. Такий підхід забезпечує юридичну визначеність і передбачуваність механізму: громадяни, посадові особи та інші суб'єкти правовідносин мають змогу точно знати, які дії є допустимими, які органи наділені відповідними повноваженнями, які форми захисту доступні та які юридичні наслідки настають у разі порушення прав. Таким чином, позитивно-правовий характер адміністративно-правового механізму забезпечує його прозорість, підконтрольність та відповідність принципу верховенства права.

Адміністративно-правовий механізм захисту свободи слова в Україні становить цілісну, комплексну систему, яка охоплює нормативно-правові акти, органи публічної адміністрації, спеціалізовані інститути, а також процедурні та організаційно-правові засоби реалізації, охорони і відновлення відповідного права [35, с. 56].

Функціонування цієї системи базується на принципах верховенства права, законності, пріоритету прав і свобод людини, відкритості та підконтрольності діяльності органів виконавчої влади. Її ключовою особливістю є спрямованість на забезпечення належного балансу між реалізацією права на свободу слова та захистом інших конституційно значущих цінностей — національної безпеки, громадського порядку, прав і репутації інших осіб.

Серед характерних ознак адміністративно-правового механізму захисту свободи слова можна виділити: нормативну визначеність і системність; участь спеціально уповноважених органів публічної влади; процедурну урегульованість способів реагування на порушення; забезпечення засобів

юридичної відповідальності; орієнтацію на стандарти демократичного врядування та практику ЄСПЛ.

Таким чином, зазначений механізм виступає як складова загальної архітектоніки публічного управління у сфері забезпечення прав людини та громадянина. Його ефективне функціонування є неодмінною умовою становлення правової держави, в якій свобода слова — не декларативне гасло, а гарантована й забезпечена інституційно-правова реальність.

1.3 Структура адміністративно-правового забезпечення у сфері захисту свободи слова

Для більш глибокого розуміння сутності категорії «адміністративно-правове забезпечення свободи слова» доцільним видається попередній аналіз базових понять, зокрема «забезпечення», «правове забезпечення» та «адміністративно-правове забезпечення».

У сучасній лексикографії термін «забезпечення» розглядається як створення необхідних умов для реалізації певної діяльності, гарантування її результативності або ж охорона від зовнішніх загроз. Водночас дієслово «забезпечувати» інтерпретується як надання в достатній мірі всього необхідного для досягнення визначеної мети, тобто як сукупність дій, спрямованих на формування сприятливих умов функціонування певного об'єкта чи процесу [36].

З приводу поняття «правове забезпечення» можемо зазначити наступне. В науці адміністративного права на сьогодні домінує думка, що правове забезпечення представляє собою цілеспрямований вплив на поведінку людей і суспільні відносини за допомогою правових (юридичних) засобів. Так, зокрема, А. Олійник вважає, що правове забезпечення — це вплив на права і свободи громадян за допомогою певних юридичних засобів, насамперед норм права [37].

Що ж стосується категорії «адміністративно-правове забезпечення», то його визначення в наукових джерелах є багатоаспектним.

Так, О. Гумін та Є. Пряхін пропонують розглядати це поняття як у вузькому, так і в широкому значеннях. У широкому розумінні воно охоплює регулювання та впорядкування суспільних відносин через систему адміністративно-правових норм і механізмів. У вузькому — наповнення цього поняття конкретним змістом залежить від предметної сфери, у якій здійснюється відповідне забезпечення. До структурних елементів адміністративно-правового забезпечення вони відносять: об'єкти та суб'єкти забезпечення, норми адміністративного права, адміністративно-правові відносини, гарантії, заходи, методи та форми реалізації [38, с. 47].

У свою чергу, І. Березовська розглядає адміністративно-правове забезпечення в аспекті інформаційної безпеки, наголошуючи на його функціональній ролі у взаємодії органів виконавчої влади, заснованій на нормах права, правовідносинах та актах реалізації [39, с. 32].

Інший підхід демонструє І. Ієрусалімова, яка акцентує на тому, що адміністративно-правове забезпечення прав і свобод людини реалізується через вплив норм адміністративного права на відповідні суспільні відносини [40].

В. Головка, досліджуючи адміністративно-правове забезпечення, визначає це явище як діяльність органів державної влади, яка базується на адміністративно-правових засобах і спрямована на створення умов для реалізації прав громадян. Він виокремлює декілька груп засобів: переконання і примус, засоби судового захисту, а також адміністративні процедури прямої дії [41].

Подібну позицію займає й О. Дручек, яка під адміністративно-правовим забезпеченням розуміє реалізацію державою функцій впорядкування суспільних відносин через юридичне закріплення, охорону та розвиток відповідних норм і механізмів [42, с. 125].

Значний внесок у розвиток теоретичних засад цієї категорії здійснив С. Діденко, який пропонує розглядати механізм адміністративно-правового забезпечення через призму механізму правового регулювання. До його складових він відносить норми адміністративного права, акти реалізації та застосування права, принципи і процедури, адміністративно-правовий статус суб'єктів, адміністративні режими та інші елементи, що забезпечують ефективність державного впливу [43, с. 464].

В правовій літературі наголошується, що механізм забезпечення прав і свобод людини – це не просто сукупність окремих норм, але й діяльність уповноважених суб'єктів зі створення належних умов для реалізації та захисту цих прав.

Зокрема, за визначенням Б. Мельниченка, механізм забезпечення прав і свобод людини – це цілеспрямована діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань та громадян із створення необхідних гарантій для законного і безперешкодного здійснення і захисту цих прав [44, с. 124].

Отже, наукове осмислення адміністративно-правового забезпечення відзначається варіативністю та гнучкістю, що зумовлено специфікою об'єкта регулювання. Водночас спільним є визнання цього феномену як системного впливу публічної адміністрації на суспільні відносини з метою їх упорядкування, охорони та розвитку відповідно до вимог адміністративного права.

Таким чином, у контексті захисту права на свободу слова, адміністративно-правове забезпечення можна представити як комплексну систему правових засобів та організаційних заходів, за допомогою яких держава гарантує реалізацію, охорону й захист цього конституційного права.

Відповідно, структура зазначеного механізму забезпечення охоплює не лише нормативно-правові елементи (норми права, що закріплюють права та обов'язки), а й організаційно-функціональні компоненти – суб'єкти правозастосування, правовідносини, процедурні засоби та інструменти

реалізації, які в сукупності забезпечують належне функціонування механізму охорони і реалізації свободи слова як фундаментального права в демократичній правовій державі.

У науці адміністративного права існує низка підходів до визначення складових елементів механізму адміністративно-правового забезпечення. Дослідники розглядають його як комплексну багаторівневу систему, що охоплює ключові структурні компоненти, які забезпечують ефективне функціонування публічного управління та реалізацію прав і свобод особи.

Зокрема, до основних складових адміністративно-правового забезпечення зазвичай відносять: 1) об'єкт адміністративно-правового забезпечення; 2) суб'єкти адміністративно-правового забезпечення; 3) норми адміністративного права; 4) адміністративно-правові відносини та їх зміст; 5) гарантії, заходи, засоби, форми і методи забезпечення.

Інші ж автори пропонують дещо іншу структуризацію, зосереджену на правових та процедурних елементах.

Зокрема, В. Плиска, досліджуючи механізм забезпечення прав і свобод громадян, визначає його основними елементами норми права, акти реалізації норм та правовідносини [45, с. 144].

Натомість Г. Миджин зазначає, що базову структуру адміністративно-правового механізму становлять правові норми, правові відносини і акти реалізації норм права, а додатково до нього входять такі факультативні елементи, як акти тлумачення норм, правосвідомість та режим законності у відповідній сфері [46, с. 75].

Подібної точки зору дотримуються й інші науковці, які розглядають механізм адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини як цілісну систему, що охоплює як нормативні елементи, так і фактичні дії суб'єктів публічної адміністрації, а також спеціалізовані інструменти правового впливу та захисту.

Так, Є. Соболев та О. Звенигородська пропонують до структурних елементів цього механізму відносити: норми адміністративного права (які

відіграють роль первинного та базового елементу), юридичні факти, акти безпосередньої реалізації прав та акти застосування норм адміністративного права [47, с. 72].

У їхній концепції адміністративно-правові норми займають центральне місце у відповідній системі, оскільки саме вони формують правову основу для виникнення, зміни та припинення адміністративно-правових відносин, визначають компетенцію суб'єктів забезпечення, порядок використання заходів впливу та встановлюють механізми правового захисту.

Таким чином, незважаючи на розбіжності у термінології та класифікаційних підходах, більшість науковців доходять спільного висновку, що структура механізму адміністративно-правового забезпечення охоплює принаймні три компоненти: нормативна основа (система правових норм, що визначають межі та порядок регулювання), реалізаційний блок (діяльність уповноважених суб'єктів у межах відповідних адміністративно-правових відносин), а також інструментарій забезпечення та захисту (гарантії, засоби, форми й методи впливу).

У подальшому розглянемо зазначені елементи механізму крізь призму їхньої ролі у забезпеченні свободи слова як одного з базових прав людини в демократичному суспільстві.

Першим елементом структури є нормативна основа – система правових норм, що закріплюють право на свободу слова та визначають порядок його реалізації і обмеження.

До цього компоненту належать норми Конституції України, міжнародних договорів, законів та підзаконних актів, які регулюють інформаційні відносини та гарантують свободу вираження поглядів. На найвищому рівні право на свободу думки і слова закріплено в Конституції України (ст. 34), яка гарантує кожному свободу вираження своїх поглядів і переконань, а також право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – за винятком обмежень, встановлених законом [1].

Основний Закон прямо передбачає, що його здійснення може обмежуватися законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я або моралі населення, захисту репутації чи прав інших людей, запобігання розголошенню конфіденційної інформації або забезпечення авторитету правосуддя.

Відповідні критерії необхідності та пропорційності обмежень відображені й у поточному законодавстві. Так, Закон України «Про медіа» 2022 р. (що об'єднав основні положення попередніх законів про пресу, телебачення і радіомовлення, інформаційні агентства тощо) закріплює фундаментальні принципи свободи діяльності у сфері інформації. Згідно зі ст. 4 цього Закону, будь-які обмеження свободи слова чи діяльності медіа можуть запроваджуватися лише на підставі закону, якщо це необхідно в демократичному суспільстві і є пропорційним легітимній меті [48].

Закон перелічує вичерпний перелік таких легітимних цілей (інтереси національної безпеки, територіальної цілісності, громадського порядку, охорона здоров'я населення, захист репутації або прав інших осіб, запобігання розголошенню конфіденційної інформації, підтримання авторитету суду тощо) і встановлює, що обмеження здійснюються лише з цих підстав.

Застосовуючи будь-які обмежувальні заходи щодо свободи вираження поглядів, органи державної влади та органи місцевого самоврядування зобов'язані керуватися й практикою Європейського суду з прав людини, яка визнається джерелом права в українському правовому полі.

Однією з головних нормативних гарантій свободи слова є принцип заборони цензури. Він закріплений у ч.3 ст.15 Конституції України (цензура заборонена), а розвинений у галузевому законодавстві. Зокрема, Закон «Про інформацію» (ст.24) [49] і новий Закон «Про медіа» прямо встановлюють, що цензура в інформаційній сфері не допускається [48].

Будь-яке протиправне втручання з боку органів державної влади, посадових осіб чи інших суб'єктів (фізичних або юридичних осіб) у діяльність засобів масової інформації є неприпустимим і забороняється законодавством. Не допускається встановлення вимог щодо попереднього узгодження змісту інформаційних матеріалів або заборони на поширення певної інформації за ініціативою органів публічної влади чи їх посадових осіб, оскільки такі дії суперечать принципу свободи вираження поглядів і вільного поширення інформації – такі дії розглядаються як цензура.

Таким чином, на рівні нормативно-правового регулювання сформовано відповідне правове середовище, що забезпечує можливість реалізації свободи слова без неправомірного втручання або тиску з боку органів державної влади, посадових осіб чи третіх осіб, що створює підґрунтя для вільного здійснення права на вираження поглядів відповідно до конституційних та міжнародно-правових стандартів.

До основоположних нормативно-правових актів, що формують законодавчу базу у сфері реалізації та захисту свободи слова, крім вже вищезгаданих, належать також: Закон України «Про доступ до публічної інформації» [50], який закріплює право кожного на отримання інформації від суб'єктів владних повноважень, встановлює процедуру подання інформаційних запитів та визначає вичерпний перелік підстав для відмови у наданні такої інформації; Закон України «Про медіа» [48] (який прийшов на зміну Закону «Про телебачення і радіомовлення» та Закону «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»), що регулює засади створення, функціонування друкованих ЗМІ, гарантії професійної діяльності журналістів, а також містить заборону цензури та зловживань свободою преси, а також, регулює питання ліцензування, нагляду та діяльності телерадіоорганізацій, у тому числі повноваження Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення.

Окреме місце в системі нормативно-правового забезпечення свободи слова займає Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з

прав людини» [51], яким визначено повноваження Омбудсмана щодо здійснення парламентського контролю за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина. Зокрема, до сфери його повноважень належить моніторинг дотримання органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами прав на свободу слова, вільне одержання та поширення інформації, а також реагування на випадки їх порушення у встановленому законом порядку.

Суттєвою особливістю нормативно-правового регулювання у сфері свободи слова є те, що відповідні акти закріплюють не лише права, а й юридичні обов'язки та механізми відповідальності. З одного боку, на державу покладається обов'язок створювати умови для реалізації права на свободу вираження поглядів, зокрема шляхом забезпечення доступу до публічної інформації, прозорості процедур ліцензування мовників, недопущення цензури та незаконного втручання в діяльність засобів масової інформації. З іншого боку, законодавство передбачає юридичну відповідальність за зловживання правом на свободу слова, включаючи поширення недостовірної інформації, наклеп, мову ворожнечі, порушення інформаційних прав інших осіб тощо.

Так, Кодекс України про адміністративні правопорушення містить статті, що передбачають адміністративну відповідальність посадових осіб за незаконну відмову в наданні інформації, надання недостовірної або неповної інформації, порушення законодавства про інформацію та про звернення громадян (наприклад, ст. 212-3 КУпАП) [34], що теж є елементом нормативного забезпечення – встановлення санкцій, які спонукають чиновників поважати право громадян на інформацію.

Окрім адміністративно-деліктних норм, Кримінальний кодекс України передбачає кримінальну відповідальність за перешкоджання законній діяльності журналістів (ст.171 ККУ) та інші тяжкі порушення прав на свободу слова. Наявність дієвих санкцій і механізмів примусу до виконання

норм – важлива умова ефективності адміністративно-правового механізму забезпечення свободи слова.

Другим елементом структури адміністративно-правового забезпечення у сфері захисту свободи слова є його суб'єкти, тобто носії повноважень і обов'язків щодо забезпечення реалізації та захисту свободи слова. В адміністративно-правовому механізмі такими суб'єктами виступають передусім органи публічної адміністрації – виконавчої влади та місцевого самоврядування, на яких закон покладає відповідні функції.

До суб'єктів адміністративно-правового забезпечення належать:

1. *Центральні органи виконавчої влади.* Міністерства та відомства, відповідальні за формування і реалізацію державної політики у інформаційній сфері. Наприклад, Міністерство культури та інформаційної політики України опікується питаннями інформаційного простору, свободи слова та медіа. Воно розробляє нормативні акти, державні програми у цій сфері, координує діяльність підпорядкованих установ.

2. *Спеціалізовані регуляторні органи.* Важливу роль відіграють незалежні регулятори у сфері медіа. Насамперед це Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення (Нацрада) – конституційний колегіальний орган, що здійснює державне регулювання аудіовізуальних медіа. Нацрада наділена повноваженнями видавати ліцензії на мовлення, контролювати дотримання мовниками умов ліцензій та вимог законодавства (зокрема щодо недопущення мови ворожнечі, захисту суспільної моралі, квот тощо), застосовувати санкції (попередження, штрафи, в крайніх випадках – звернення до суду щодо анулювання ліцензії). Діяльність цього регулятора безпосередньо впливає на дотримання свободи слова в телерадіопросторі: з одного боку, він покликаний запобігати зловживанням і порушенням (наприклад, поширенню закликів до насильства чи пропаганді, забороненій законом), з іншого – захищати медіа від незаконного тиску, забезпечувати плюралізм. Новий Закон «Про медіа» значно розширив повноваження

Національної ради, зокрема дав їй наглядові функції щодо друкованих та онлайн-медіа [48].

Таким чином, Нацрада є одним з головних суб'єктів адміністративно-правового механізму, що балансує між свободою та відповідальністю в інформаційному просторі.

3. *Інші органи державної влади.* До суб'єктів забезпечення свободи слова належить також Уповноважений Верховної Ради з прав людини (Омбудсман). Він контролює дотримання прав людини органами влади і розглядає скарги громадян, зокрема на цензуру, відмову в інформації тощо. Омбудсман має право вносити подання про усунення виявлених порушень, а також звертатися до Конституційного Суду щодо неконституційності актів, що обмежують свободу слова. В сфері доступу до інформації особливу роль мають структурні підрозділи органів влади, відповідальні за розгляд інформаційних запитів (так звані спеціальні підрозділи або посадові особи з питань доступу). Вони зобов'язані надавати запитувані дані або обґрунтовувати відмову за вичерпним переліком підстав, визначених законом. Їх діяльність безпосередньо впливає на реалізацію права громадян на інформацію.

4. *Органи місцевого самоврядування.* Місцеві ради та їх виконавчі органи теж є суб'єктами механізму, адже на місцевому рівні вони можуть приймати рішення, що стосуються проведення інформаційних заходів, забезпечення відкритості своєї діяльності для громади, підтримки комунальних ЗМІ тощо. Наприклад, місцеві ради зобов'язані забезпечувати гласність – завчасно інформувати громаду про свою діяльність, публікувати рішення, надавати можливість присутності преси на засіданнях (крім закритих, обґрунтовано обмежених). Будь-які спроби органів місцевого самоврядування обмежити доступ журналістів чи громадян на відкриті заходи можуть бути оскаржені як такі, що порушують право на інформацію. Отже, місцева влада своїми діями або бездіяльністю теж впливає на стан свободи слова.

5. *Громадські об'єднання та інститути громадянського суспільства.*

Не зважаючи на те, що основний тягар забезпечення прав покладається на державні органи, у механізмі свободи слова значиму роль відіграють й недержавні суб'єкти. До них належать професійні об'єднання журналістів (спілки, асоціації), правозахисні організації, моніторингові інституції (наприклад, Інститут масової інформації, Комісія з журналістської етики). Вони здійснюють громадський контроль за діями влади, фіксують випадки порушень свободи слова, надають правову допомогу журналістам, розробляють пропозиції щодо вдосконалення законодавства. Хоч такі організації і не мають владних повноважень, їх діяльність доповнює державний механізм, слугуючи додатковою гарантією, що порушення не залишаться непоміченими, а права журналістів і громадян будуть захищені. До цієї ж групи суб'єктів можна віднести засоби масової інформації як інституцію – саморегуляція медіа (дотримання журналістських стандартів, етики) також є елементом підтримання свободи слова на відповідальному рівні.

6. *Фізичні особи – носії права на свободу слова.* Нарешті, самі громадяни, користуючись наданими правами, також виступають суб'єктами (учасниками) механізму забезпечення. Кожна особа, реалізуючи свою свободу вираження (чи то через публічний виступ, публікацію, пост в соціальній мережі тощо), одночасно стає частиною правовідносин у інформаційній сфері. В разі порушення її прав ця особа може діяти для їх захисту – звернутися зі скаргою до органів влади, оскаржити незаконні дії посадовців, подати позов до суду. Тобто громадяни не пасивні отримувачі гарантій, а активні учасники механізму, від рівня правової свідомості яких теж залежить ефективність забезпечення свободи слова.

Варто вказати, що правосвідомість суб'єктів є важливим факультативним елементом механізму забезпечення прав і свобод. Якщо посадовець усвідомлює цінність свободи слова та правомірність вимог громадян – він діятиме в рамках закону; якщо ж громадянин знає свої права –

він наполягатиме на їх дотриманні. Таким чином, суб'єктний склад механізму охоплює широкий спектр – від державних інституцій до окремих осіб, і всі вони відіграють свою роль у захисті свободи слова [52, с. 385].

Наявність правових норм і суб'єктів була б недостатньою без виникнення між ними відповідних адміністративно-правових відносин.

У контексті забезпечення свободи слова йдеться про суспільні відносини в інформаційній сфері, які врегульовані нормами адміністративного права. Такі відносини характеризуються тим, що одним із їх учасників, як правило, виступає носій владних повноважень (орган або посадова особа), а іншим – приватна особа (громадянин, журналіст, медіа-організація) або інший публічний орган.

Основні види адміністративно-правових відносин, які складають об'єкт механізму забезпечення свободи слова, включають наступні:

1) *Відносини з приводу отримання публічної інформації*. Виникають між запитувачем інформації та розпорядником інформації. Предметом є реалізація права на доступ до інформації: подання інформаційного запиту, розгляд його посадовими особами, надання відповіді або відмова. Ці відносини врегульовано Законом «Про доступ до публічної інформації» та відповідними нормами КУпАП (про відповідальність за порушення). Правовідносини інформаційного запиту за природою є владно-упорядкованими: запитувач має право вимагати інформацію, а розпорядник – обов'язок її надати чи обґрунтовано відмовити. Невиконання цього обов'язку тягне за собою юридичні наслідки.

2) *Відносини у сфері діяльності засобів масової інформації*. Це широкий блок правовідносин, що включає: відносини щодо державної реєстрації або ліцензування ЗМІ, відносини контролю і нагляду (між медіа та регулятором – Нацрадою), а також відносини, пов'язані з притягненням до відповідальності медіа або посадових осіб за порушення інформаційного законодавства. Наприклад, при створенні телерадіоорганізації між засновником мовника та державою виникають правовідносини з приводу

отримання ліцензії (заява – рішення Нацради, виконання ліцензійних умов тощо). В ході діяльності каналу складаються правовідносини нагляду: Нацрада як суб'єкт владних повноважень моніторить ефір, направляє приписи про усунення порушень, застосовує санкції. У разі винесення санкції (скажімо, штрафу) між регулятором і мовником виникають спірні правовідносини, які можуть перейти в площину судового оскарження. Аналогічно, друковані медіа вступають у відносини з державою при реєстрації видання, а онлайн-медіа – при добровільній реєстрації або у випадках притягнення їх до відповідальності за поширення протиправного контенту. Усі ці взаємодії врегульовані нормами адміністративного права (законами і підзаконними актами в медіа-сфері) і є частиною механізму забезпечення свободи слова, оскільки спрямовані на впорядкування діяльності ЗМІ та недопущення неправомірних обмежень.

3) *Відносини щодо реалізації права на висловлення в публічному просторі.* Сюди можна віднести відносини, що виникають при масових заходах (мітингах, демонстраціях) з метою вираження поглядів. Хоча формально свобода зібрань регулюється окремо (ст.39 Конституції), на практиці публічне висловлення думки під час зібрань тісно пов'язане зі свободою слова. Органи місцевої влади вступають у правовідносини з організаторами заходів (приймають повідомлення про акцію, погоджують маршрути тощо), а поліція – з учасниками (охорона порядку, можливе обмеження звуку, якщо порушує громадський спокій, тощо). Ці відносини регулюються як адміністративно-правовими нормами, так і підпадають під судовий контроль. Хоча свобода зібрань – самостійне право, механізм його забезпечення перетинається з механізмом свободи слова, оскільки обидва спрямовані на гарантування можливості відкрито висловлювати свою позицію.

4) *Відносини, пов'язані з відповідальністю за порушення свободи слова.* Якщо посадова особа вчинила дії, що порушують права у інформаційній сфері (наприклад, незаконно вилучила тираж газети, фізично перешкоджала

журналісту здійснювати зйомку, без законних підстав відключила мовлення телеканалу тощо), виникають правовідносини притягнення її до відповідальності. Такі правовідносини можуть бути дисциплінарними (покарання керівником), адміністративно-деліктними (складання протоколу про адмінправопорушення і розгляд справи судом або іншими органами) або навіть кримінальними [53, с. 34]. Аналогічно, якщо медіа або журналіст порушили закон (скажімо, розголосили державну таємницю або персональні дані всупереч закону), то компетентні органи ініціюють правовідносини щодо їх відповідальності. Основним є те, що будь-яка процедура притягнення до відповідальності повинна відбуватися в межах закону та з належними гарантіями (право на захист, оскарження). Таким чином, правовідносини щодо відповідальності також входять до структури механізму, адже саме через них реалізується охоронна функція адміністративно-правового забезпечення свободи слова.

Таким чином, адміністративно-правові відносини виступають безпосереднім об'єктом адміністративно-правового забезпечення, оскільки саме вони втілюють у собі відповідні суспільні зв'язки, впорядкування, регламентація та правовий захист яких є ключовою метою функціонування зазначеного механізму.

Зміст цих відносин визначається відповідними нормами, а їх динаміка залежить від дій суб'єктів. Саме в рамках відповідних правовідносин відбувається безпосередня реалізація права на свободу слова і застосування до конкретних ситуацій юридичних заходів захисту.

Наступним структурним компонентом є юридичні дії та рішення, за допомогою яких норми права втілюються у життя.

У наукових працях їх зазвичай поділяють на дві основні групи: акти безпосередньої реалізації права і акти застосування норм права.

Безпосередня реалізація права означає здійснення приписів норми самими учасниками правовідносин без потреби у спеціальному владному акті. Тобто суб'єкти виконують норми або користуються наданими правами у

звичайному порядку. У сфері свободи слова це відбувається, коли громадяни та медіа реалізують свої права вільно висловлювати інформацію, а посадові особи дотримуються установлених правил. Прикладом є публічне поширення інформації, що не потребує попереднього дозволу: журналіст публікує статтю, громадянин створює веб-сайт або висловлює думку в соціальній мережі – все це є актами реалізації конституційного права на свободу слова.

Інший приклад – виконання обов'язку щодо надання інформації: коли посадова особа отримує запит і в установлені строки надає відповідь (тобто поводить відповідно до норм закону «Про доступ до публічної інформації»), це теж безпосередня реалізація правової норми. Такі дії не потребують окремого розпорядчого акта від вищого органу – суб'єкти самостійно діють згідно з законом. По суті, безпосередня реалізація – це нормальне функціонування суспільних відносин у руслі правових приписів. Саме масовий характер сумлінної реалізації норм (як громадянами, так і органами влади) свідчить про ефективність механізму забезпечення: право працює тоді, коли його норми виконуються добровільно і повсякденно.

Застосування норм права – це прийняття компетентними органами індивідуально-владних актів з метою вирішення конкретних ситуацій та впливу на поведінку учасників відносин.

В адміністративно-правовому забезпеченні свободи слова застосування права набуває форми адміністративних актів, що можуть як сприяти реалізації права, так і обмежувати його на законних підставах. Прикладами позитивного застосування є рішення про реєстрацію ЗМІ або видачу ліцензії мовнику – це офіційні акти, якими держава підтверджує право суб'єкта діяти у інформаційному просторі (випускати газету, мовити на певній частоті).

Навпаки, акти про відмову в реєстрації чи ліцензуванні, якщо суб'єкт не відповідає встановленим законом вимогам, є актами застосування, що обмежують свободу слова, але вони повинні мати законну підставу і обґрунтування (наприклад, відмова у видачі ліцензії через відсутність доступного радіочастотного ресурсу або через санкції проти заявника тощо).

Ще одним прикладом є накази та вимоги контролюючих органів: Нацрада з питань ТБ і РМ може винести припис медіа про усунення порушень (скажімо, щодо частки української мови або недопущення закликів до насильства). Такий припис – це владний акт застосування норм законодавства про медіа. Якщо припис не виконано, Нацрада може прийняти наступний акт – рішення про стягнення штрафу. У разі грубих порушень регулятор має право звернутися до суду щодо анулювання ліцензії мовника – судові рішення теж буде формою застосування права (але вже судом, а не адміністративним органом). В сумі, ці владні акти забезпечують реагування на випадки, коли пряме дотримання норм порушено.

Відповідно до вимог законності, індивідуальні акти застосування у сфері свободи слова повинні відповідати критеріям обґрунтованості, пропорційності та проходити процедури оскарження. Закон «Про медіа» імплементував стандарт, за яким рішення державних органів, що обмежують діяльність медіа (заборона розповсюдження, анулювання ліцензії тощо), мають прийматися лише на підставі закону і з дотриманням критерію необхідності у демократичному суспільстві [48].

Будь-яке застосування норм, яке виходить за межі закону (наприклад, необґрунтована заборона контенту посадовцем), є протиправним і підлягає скасуванню через механізми контролю. Таким чином, акти застосування – це важливий інструмент адміністративного механізму: вони дозволяють індивідуалізувати загальні норми до конкретних обставин, забезпечити захист права або покарати за його порушення. Водночас ці акти мають бути підконтрольними, щоб не перетворитися на засіб свавільного обмеження свободи слова.

Завершальним елементом структури адміністративно-правового забезпечення є гарантії та засоби захисту, які забезпечують реальне дотримання права і відновлення порушеного права. Гарантії можна вважати факультативною, але надзвичайно важливою складовою механізму.

Як відзначають дослідники, до таких елементів належать всі можливі умови, засоби і способи, що забезпечують додержання та охорону прав і свобод особи [52, с. 387]. У сфері свободи слова основними гарантіями є:

1) *Процедури адміністративного оскарження*. Громадяни та журналісти мають право оскаржити неправомірні дії чи рішення органів влади, що обмежують свободу слова або право на інформацію, у досудовому порядку – звернувшись до вищої посадової особи чи органу. Наприклад, відмову чиновника надати інформацію можна оскаржити керівникові цього органу або омбудсману; дії цензурного характеру з боку місцевої влади – оскаржити до відповідної державної адміністрації чи центрального органу. Адміністративне оскарження є швидким способом захисту, оскільки не потребує тривалого судового розгляду. Нерідко уже на цьому етапі вдається відновити право – вищий орган скасовує незаконне рішення, зобов'язує надати інформацію тощо. І хоча такі процедури не завжди ефективні, їх наявність стимулює нижчі органи діяти в межах закону, побоюючись скасування їх рішень.

2) *Судовий захист у адміністративних судах*. Відповідно до Конституції України права і свободи людини захищаються судом. Будь-який громадянин або юридична особа (включно з редакцією ЗМІ) можуть звернутися до суду, якщо вважають, що рішення, дія чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень порушує їхнє право на свободу вираження чи інформації. Такі спори згідно з Кодексом адміністративного судочинства України розглядаються адміністративними судами. Судовий розгляд є ключовою гарантією, оскільки суди незалежні й уповноважені скасовувати незаконні акти, визнавати протиправною бездіяльність та зобов'язувати органи влади вчинити певні дії. Практика українських судів уже виробила важливі правові позиції щодо свободи слова, часто спираючись на стандарти ЄСПЛ. Наприклад, Конституційний Суд України у рішеннях неодноразово підкреслював фундаментальний характер права на свободу слова для

демократії та водночас вказував на допустимість його легітимних обмежень за суворого дотримання критеріїв необхідності й пропорційності.

Зокрема, у Рішенні № 9-р/2019 КСУ наголосив, що право на вільне вираження поглядів не є абсолютним і може обмежуватися законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності чи громадського порядку та інших цінностей, перелічених у Конституції [54].

Однак такі обмеження не повинні зводити нанівець саму сутність права на свободу слова. Адміністративні суди загальної юрисдикції при розгляді конкретних справ (наприклад, щодо заборони певного видання або блокування інтернет-ресурсу) також застосовують тест трискладовий (законність мети – необхідність – пропорційність) відповідно до практики ЄСПЛ.

Таким чином, судова практика доповнює нормативні гарантії, уточнює зміст прав та критерії їх обмеження, виступаючи невід’ємною частиною механізму. Наявність ефективного судового контролю дисциплінує адміністративні органи і надає громадянам реальний інструмент захисту.

3) *Право на відшкодування шкоди.* Ще одна гарантія – можливість вимагати компенсації за порушення права. Якщо внаслідок незаконних дій органу влади громадянину чи медіа завдано матеріальної або моральної шкоди (скажімо, неправомірно вилучено обладнання журналіста, чим перешкоджено його роботі, або завдано репутаційних втрат), потерпіла сторона має право на відшкодування. Відповідно до цивільного законодавства та законодавства про відповідальність держави (адміністративне судочинство), шкода, заподіяна незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю посадових осіб, компенсується за рахунок державного бюджету. Це стимулює органи влади уникати порушень, адже такі порушення тягнуть фінансові наслідки для держави і дисциплінарні – для винних осіб.

4) *Конституційний контроль і міжнародний захист.* Вищим рівнем гарантій є контроль з боку Конституційного Суду та можливість звернення

до міжнародних органів. Якщо закон або інший нормативний акт обмежує свободу слова у спосіб, що не відповідає Конституції, КСУ може визнати його неконституційним (наприклад, свого часу скасовано неконституційні положення, які надмірно обмежували акції протесту, хоча це більше стосується свободи зібрань, але суміжно). Громадяни і журналісти після вичерпання національних засобів захисту можуть звернутися до Європейського суду з прав людини. Рішення ЄСПЛ щодо України (а їх було чимало у справах, пов'язаних зі свободою вираження – приміром, «Олександр Волков проти України» щодо свободи вираження судді, низка справ щодо дифамації тощо) [55] стають джерелом права і зобов'язують державу усунути порушення. Факт існування міжнародного контролю та перспективи відповідальності держави на міжнародному рівні також є додатковою гарантією дотримання свободи слова на національному рівні.

Таким чином, структура адміністративно-правового забезпечення свободи слова являє собою досить складну систему, що включає взаємопов'язані підсистеми нормативного регулювання і організаційно-виконавчої діяльності

Основними її елементами виступають: 1) правові норми, які встановлюють зміст права на свободу слова та умови його обмеження; 2) суб'єкти публічної адміністрації та інші учасники, які наділені обов'язком і повноваженнями забезпечувати реалізацію цього права; 3) юридичні факти та правовідносини, що виникають у процесі здійснення свободи слова; 4) форми і методи діяльності – акти реалізації та акти застосування, за допомогою яких норми втілюються на практиці; 5) спеціальні гарантії та засоби охорони (процедури оскарження, відповідальність, судовий захист тощо). Всі ці компоненти в сукупності утворюють єдиний цілісний механізм адміністративно-правового забезпечення свободи слова

Функціонування відповідного механізму спрямоване, з одного боку, на створення належних умов для реалізації кожним громадянином права на вільне висловлення поглядів, а з іншого – на забезпечення ефективного

захисту цього права від протиправних посягань та необґрунтованих обмежень.

Ефективність механізму визначається ступенем узгодженості його структурних елементів та належним виконанням ними своїх функціональних призначень. Формування сучасного нормативного середовища, гармонізація національного законодавства зі стандартами ЄС, розвиток незалежних інституцій (зокрема, органів регулювання у сфері медіа та інституту Уповноваженого з прав людини), а також підвищення правової культури посадових осіб і громадян є основними чинниками посилення структурних компонентів механізму.

В умовах збройної агресії та інформаційної дестабілізації держава перебуває у постійному пошуку балансу між забезпеченням свободи слова та захистом національної безпеки. Водночас незмінною залишається вимога Конституції України: держава зобов'язана служити людині та суспільству, забезпечуючи пріоритет прав і свобод людини, що обумовлює необхідність спрямування структури адміністративно-правового забезпечення на всебічний захист свободи слова як однієї з основ демократичного правопорядку.

Висновки до розділу 1

1. У межах проведеного дослідження проаналізовано свободу слова як однієї з головних правових цінностей демократичного суспільства та як предмет адміністративно-правового регулювання.

Виокремлено подвійний характер цього права – як суб'єктивного (природного права особи на самовираження) і як об'єктивного (правового інституту, що потребує нормативного закріплення та державного забезпечення).

Досліджено еволюцію уявлень про свободу слова на українських землях – від вічових традицій Київської Русі, демократичних проявів

козацької доби, до спроб правового закріплення в період УНР, обмежень радянського часу та подальшого утвердження в умовах незалежної України. Встановлено, що, попри історичні утиски, ідея свободи слова зберігала актуальність і поступово набула сучасного нормативного змісту.

Визначено, що в сучасній Україні свобода слова закріплена на конституційному рівні та конкретизована у низці нормативно-правових актів. Зроблено висновки, що правова система України гармонізується з міжнародними стандартами, передусім із положеннями Європейської конвенції з прав людини та практикою ЄСПЛ, де застосовується трискладовий тест допустимості обмежень свободи вираження поглядів.

Окрему увагу приділено адміністративно-правовому аспекту забезпечення цього права. Вдалось визначити, що адміністративно-правове регулювання охоплює як нормативну базу, так і діяльність відповідних органів, які здійснюють контроль, реагування, нагляд і захист.

Виокремлено, що до адміністративно-правового механізму також входять позитивні зобов'язання держави – створення умов для реалізації свободи слова, доступ до публічної інформації, захист журналістів тощо.

Зроблено висновки, що в умовах цифровізації виникають нові виклики (дезінформація, кіберзагрози, маніпуляції), які потребують оновлення адміністративно-правових механізмів з одночасним дотриманням балансу між свободою слова та іншими публічними інтересами.

Таким чином, визначено, що свобода слова є не лише фундаментальною демократичною цінністю, а й сферою активного адміністративно-правового впливу, від ефективності якого залежить реальне функціонування правової держави.

2. У межах дослідження поняття, ознак та елементів адміністративно-правового механізму захисту свободи слова проаналізовано концептуальні засади цього правового явища як системного інструменту реалізації, охорони й відновлення конституційного права на свободу вираження поглядів.

Досліджено історико-правові, доктринальні та нормативні підходи до формування механізму, що функціонує у сфері публічного управління та адміністративної юстиції.

Визначено, що адміністративно-правовий механізм захисту свободи слова в Україні є складовою ширшої системи гарантування прав людини і громадянина, яка включає нормативну, інституційну, процедурну та санкційну підсистеми. Виокремлено характерні ознаки цього механізму: цілісність, нормативна визначеність, цільова спрямованість на охорону конкретного права, процедурна урегульованість, функціональна взаємодія публічних суб'єктів, відповідність міжнародним стандартам та позитивно-правова природа.

Уточнено, що структурно адміністративно-правовий механізм складається з основних (норми, відносини, акти реалізації) та додаткових (правосвідомість, правопорядок, тлумачення норм тощо) елементів, які забезпечують як реалізацію права, так і його захист у випадках порушення.

Зроблено висновки, що механізм поєднує регулятивні й охоронні компоненти, діє як превентивно, так і компенсаторно, спирається на міжінституційну взаємодію та реалізується відповідно до принципу верховенства права.

Проаналізовано законодавчу основу функціонування механізму та визначено коло суб'єктів адміністративного впливу й контролю. Досліджено процедурні гарантії, зокрема механізми звернення, оскарження, доступу до інформації, а також форми юридичної відповідальності за посягання на право на свободу слова.

Узагальнено, що ефективність адміністративно-правового механізму захисту свободи слова є індикатором демократичності публічного управління, а його вдосконалення — необхідною умовою побудови правової держави, де свобода вираження не лише декларується, а й гарантовано реалізується через дієві юридичні інструменти.

3. У підрозділі досліджено структуру адміністративно-правового забезпечення у сфері захисту свободи слова, що є ключовим елементом загальної системи правових гарантій функціонування демократичної інформаційної системи в Україні.

Проаналізовано, що ця структура охоплює сукупність організаційних, нормативних і процедурних компонентів, які забезпечують реалізацію та охорону права на свободу вираження поглядів на національному рівні.

Визначено, що до структури адміністративно-правового забезпечення належать: нормативно-правова база; система суб'єктів; інструменти та процедури реалізації, гарантії та засоби захисту, які забезпечують реальне дотримання права та відновлення порушеного права.

Узагальнено, що структура адміністративно-правового забезпечення є багаторівневою та взаємозалежною системою, що поєднує в собі нормотворчі, регуляторні, контрольні та захисні механізми.

Вона функціонує відповідно до принципів законності, відкритості, пропорційності, верховенства права, поваги до прав людини, що забезпечує її ефективність у демократичному суспільстві.

Визначено потребу в подальшому посиленні координації між суб'єктами забезпечення свободи слова та адаптації нормативної бази до викликів інформаційної епохи.

Зроблено висновок, що ефективне адміністративно-правове забезпечення свободи слова можливе лише за умов цілісності, інституційної злагодженості та належного правозастосування з боку державних органів. Саме така структура здатна гарантувати реальне, а не формальне, втілення принципу свободи вираження поглядів в Україні.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СВОБОДИ СЛОВА В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ МЕДІА

2.1 Цифровізація медіапростору: виклики для адміністративно-правового захисту свободи слова

Цифровізація медіапростору в Україні викликала суттєві трансформації у сфері реалізації та забезпечення свободи слова, які водночас створили нові адміністративно-правові виклики. Йдеться, зокрема, про необхідність нормативного осмислення правового статусу цифрових платформ, а також впровадження ефективних механізмів контролю за їх діяльністю з боку держави без порушення основоположних прав людини.

Одним з найбільш складних питань у цьому контексті постає баланс між свободою слова та потребами державної безпеки, особливо в умовах інформаційної війни та зовнішньої агресії в Україні.

З одного боку, відповідно до статті 34 Конституції України, кожному гарантується право на свободу думки і слова, а також на вільне вираження своїх поглядів і переконань [1]; з іншого — це право може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку тощо. Доволі нерідко й практика застосування відповідних обмежень викликає питання щодо їхньої пропорційності та правомірності.

Українське законодавство не містить спеціалізованого нормативно-правового акта, який би комплексно регулював сферу свободи слова в Інтернеті. Наразі відповідні правові норми розпорошені між загальними законами, такими як Закон України «Про інформацію», «Про медіа», «Про електронні комунікації», «Про захист персональних даних», «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» та іншими. Водночас ці акти не

охоплюють у повному обсязі специфіку цифрового середовища, зокрема діяльність онлайн-платформ, соціальних мереж, блогів, анонімних каналів, а також не встановлюють чітких стандартів захисту свободи вираження поглядів у мережі Інтернет.

Така ситуація створює правовий вакуум у питаннях визначення правового статусу інтернет-контенту, меж дозволеного втручання держави в онлайн-комунікацію, відповідальності за цифрову дезінформацію та гарантій журналістської діяльності в Інтернеті. У зв'язку з цим постає необхідність розробки системного нормативного регулювання, яке б відповідало сучасним викликам цифровізації медіапростору та забезпечувало ефективний адміністративно-правовий захист свободи слова.

Ухвалення Закону України «Про медіа» беззаперечно стало важливим кроком до систематизації та модернізації правового поля у сфері медіа в умовах цифрової трансформації. Уперше на законодавчому рівні було визначено поняття онлайн-медіа, врегульовано порядок їхньої добровільної реєстрації та закладено підґрунтя для розширення гарантій прав журналістів, які працюють у цифровому середовищі. Водночас, попри задекларований прогрес, низка суттєвих проблем залишається актуальною, що свідчить про неповну імплементацію нових законодавчих норм та виклики правозастосування.

Так, однією з основних проблем в Законі є низький рівень добровільної реєстрації інтернет-видань у Реєстрі суб'єктів у сфері медіа, передбаченому ст. 63 Закону України «Про медіа» [48]. За відсутності обов'язкової реєстрації значна частина онлайн-ресурсів продовжує функціонувати поза межами визначеного правового режиму, що унеможливлює застосування до них спеціальних гарантій медіаправового статусу. Відповідно, такі ресурси формально не набувають статусу суб'єкта у сфері медіа, що обмежує їхні права в контексті захисту журналістської діяльності, доступу до інформації та юридичної відповідальності за порушення стандартів [56].

Особливу увагу варто звернути на проблему ідентифікації статусу журналістів, які працюють у неформальних або непрофесійних онлайн-ресурсах. У чинному кримінальному законодавстві України (зокрема, ст. 171 Кримінального кодексу України) [57] закріплено захист професійної журналістської діяльності, однак на практиці журналісти з нерегламентованих інтернет-видань нерідко не можуть підтвердити свій статус. Правоохоронні органи не кваліфікують дії, спрямовані проти таких журналістів, як кримінальні правопорушення, внаслідок чого порушення їхніх прав залишаються без належної юридичної оцінки та реагування. Аналогічна ситуація простежується і в межах кримінального процесу, де фактичні постраждалі часто не визнаються потерпілими.

Одним із суттєвих викликів адміністративно-правового забезпечення свободи слова в умовах цифровізації медіапростору є відсутність чіткого правового статусу для значної частини цифрових платформ та контентотворців, зокрема блогерів, адміністраторів телеграм-каналів, YouTube- та TikTok-сторінок, які продукують і поширюють суспільно значимий контент. Попри те, що Закон України «Про медіа» передбачає можливість добровільної реєстрації онлайн-медіа та отримання відповідного правового статусу, на практиці велика частина таких інформаційних ресурсів діє поза межами формального правового поля.

Все це, зокрема, негативно впливає на реалізацію одного з основних компонентів свободи слова - права на збереження конфіденційності джерел інформації. Міжнародні стандарти, включаючи практику Європейського суду з прав людини, визнають це право як наріжний елемент захисту журналістської діяльності. Водночас в Україні фактична реалізація цього права обмежується лише тими суб'єктами, які мають офіційно визнаний статус журналіста. Відтак автори незалежних цифрових платформ, які не пройшли відповідну реєстрацію, позбавлені належних гарантій захисту.

Крім того, правова невизначеність статусу таких платформ створює складнощі у сфері правозастосування. У разі поширення через них дезінформації, мови ворожнечі, дискримінаційних висловлювань або іншого контенту, що порушує законодавство, виникають об'єктивні труднощі з ідентифікацією відповідального суб'єкта, встановленням зв'язку між контентом і конкретною особою, а також із застосуванням адміністративно-правових санкцій. Це спричиняє асиметрію у правовому регулюванні: традиційні ЗМІ функціонують у межах суворих нормативних вимог, тоді як неформальні цифрові ресурси залишаються практично непідконтрольними регуляторним органам.

Особливої гостроти проблема набуває в умовах воєнного стану та гібридної інформаційної агресії, коли цифрові платформи з анонімним адмініструванням можуть бути використані для поширення дезінформаційних кампаній, підриву авторитету державних інституцій, маніпулювання громадською думкою. Відсутність ефективного правового інструментарію для реагування на подібні прояви без порушення основоположних прав людини унеможливорює своєчасне втручання держави у захист інформаційної безпеки.

Таким чином, формування чіткого правового статусу онлайн-медіа та цифрових контент-мейкерів є ключовою умовою забезпечення прозорості, підзвітності та справедливості правозастосування у сфері медіа. При цьому адміністративно-правове регулювання повинно враховувати різноманітність форм інформаційної діяльності в цифровому середовищі, рівень впливу відповідного ресурсу на публічну комунікацію, обсяг охоплення аудиторії та характер поширюваного контенту. Водночас держава має забезпечити збереження балансу між необхідністю регулювання та гарантіями свободи слова, зокрема права на збереження конфіденційності джерел, доступ до публічної інформації та свободу журналістської діяльності в умовах цифрової трансформації.

Таким чином, незважаючи на суттєве оновлення законодавства у сфері медіа, системні виклики правозастосування, фрагментарна імплементація норм Закону України «Про медіа», відсутність належних механізмів захисту для неформалізованих журналістів та ресурсів, а також брак практики щодо охорони джерел інформації в цифровому середовищі, свідчать про наявність структурних проблем у механізмі адміністративно-правового забезпечення свободи слова.

Як зазначає Т. Кучин, виклики цифровізації полягають у необхідності формування нових моделей правового регулювання інформаційної сфери, які мають відповідати динаміці розвитку цифрових технологій, але при цьому не створювати надмірного втручання у свободу вираження поглядів [58, с. 122].

Окремої уваги потребують виклики, пов'язані з контролем інформації в онлайні. В епоху цифровізації поширення дезінформації та маніпулятивного контенту стало критичною проблемою. Українське законодавство не містить дефініції «дезінформації», але процедурно передбачає відповідальність за недостовірну інформацію.

Під час воєнного стану питання протидії дезінформації для України постає з особливою актуальністю, адже «інформаційні вкиди» РФ стали одним із головних інструментів їх ворожої діяльності. Практично щоденно українське суспільство зіштовхується з масованими інформаційними атаками, метою яких є дестабілізація ситуації в країні, дискредитація державних інституцій, підриг довіри громадян та маніпулювання громадською думкою. Тому вироблення ефективних механізмів протидії дезінформації нині актуальне, як ніколи.

Для українського законодавства досі залишається проблемним питання чіткого визначення поняття «дезінформація», що водночас ускладнює процес притягнення до відповідальності, яка передбачена за умисне поширення неправдивої маніпулятивної інформації.

Голова Комітету НААУ з питань захисту прав людини Г. Колесник відмітила, що на міжнародному рівні вже давно вирізняють три види

(поняття) викривленої інформації (недостовірна, неправдива, фейкова) і ними користуються, проте в національному законодавстві їх досі немає. Але усі ці поняття мають пряме відношення до одного слова – дезінформація. Тільки треба розрізняти, у чому вона полягає. Для того щоб ефективно протидіяти дезінформації як явищу, на законодавчому рівні має з'явитися юридичне визначення цього терміну [59].

Як відомо, Конституція України і Цивільний кодекс України гарантують право на спростування неправдивих відомостей про фізичну особу та відшкодування шкоди. Так, наприклад, стаття 278 ЦКУ надає суду повноваження заборонити поширення шкідливої інформації і навіть вилучити наклад ЗМІ для знищення [60]. Варто підкреслити, що відповідні механізми розповсюджуються незалежно від формату – тобто, включно й на інтернет-публікації.

Однак, як показує практика, вказаних заходів виявляється недостатньо для комплексного та своєчасного реагування на новітні загрози у сфері дезінформації. Традиційні правові інструменти – цивільні позови про захист честі, гідності та ділової репутації, адміністративні або кримінальні санкції – діють постфактум, тобто лише після факту поширення неправдивої інформації, і не мають запобіжного превентивного ефекту.

Водночас дезінформація, яка активно поширюється через інтернет-ресурси, соціальні мережі, месенджери та анонімні канали, має надзвичайно високу динаміку і здатність миттєво охоплювати широкі верстви населення. Традиційна судова система виявляється повільною у порівнянні зі швидкістю розповсюдження деструктивного контенту. Більше того, у низці випадків ідентифікація авторів або адміністраторів інформаційних ресурсів, що продукують фейки, є неможливою або ускладненою через їхню анонімність, використання серверів за межами юрисдикції України, криптозахист тощо [61].

Закон України «Про медіа» передбачає механізми реагування з боку Національної ради з питань телебачення і радіомовлення, включаючи

винесення приписів, застосування штрафів, обмеження доступу до інформаційних ресурсів, вилучення з Реєстру суб'єктів у сфері медіа. Проте ці заходи насамперед стосуються зареєстрованих суб'єктів медіа, тоді як значна частина дезінформаційного контенту продукується неформальними платформами, телеграм-каналами, ютуб- та тіток-акаунтами, блогерами, які не підпадають під прямий нагляд державних органів регуляції.

У випадку українських реалій, з урахуванням особливого правового режиму воєнного стану, обмеження свободи інформації у формі блокування, заборони чи модерації контенту може бути виправданим, однак лише за умов дотримання вимог законності та наявності чітких процедур. Особливу небезпеку становлять ситуативні або політично мотивовані обмеження, які маскуються під боротьбу з дезінформацією, але по суті є формою цензури.

Таким чином, ефективна протидія дезінформації вимагає мультиінституційного підходу: поєднання правових інструментів, технологічних рішень, регуляторного нагляду, а також системної інформаційної політики, яка б формувала критичне мислення та медіаграмотність населення.

Без розбудови внутрішньої стійкості до маніпуляцій і фейків правові заборони не зможуть забезпечити належного рівня інформаційної безпеки, а механізми захисту свободи слова ризикують втратити свою ефективність або бути викривленими в умовах гібридного впливу.

Протилежним попередньому виклику для адміністративно-правового захисту свободи слова є питання регулювання онлайн-цензури. Зазначене питання перебуває на перетині пріоритетів національної безпеки та забезпечення конституційного права на свободу слова, що зумовлює необхідність пошуку балансу між інтересами держави щодо захисту інформаційного простору та гарантуванням основоположних прав і свобод людини в демократичному суспільстві.

Попри формальне декларування на рівні Конституції України заборони цензури, а також закріплення свободи вираження поглядів, на практиці

відсутність чітких процедур і критеріїв втручання держави у цифровий контент створює ризики для свавільного обмеження інформації, що публікується онлайн [62, с. 19].

У сучасних реаліях державні органи, зокрема Служба безпеки України, Національна рада з питань телебачення і радіомовлення, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також Міністерство цифрової трансформації, здійснюють або координують заходи з блокування доступу до інтернет-ресурсів, які визнані шкідливими для національної безпеки або такими, що поширюють дезінформацію. Однак юридичні підстави та механізми реалізації таких заходів не завжди є прозорими, деталізованими і процесуально врегульованими.

Чинне законодавство, зокрема Закон України «Про медіа», передбачає можливість вилучення з Реєстру суб'єкта у сфері медіа, обмеження доступу до його ресурсів, застосування штрафів тощо, однак не надає вичерпного переліку критеріїв, що кваліфікують певний контент як такий, що підлягає обмеженню. Тим більше, поза юрисдикцією Нацради залишаються незареєстровані онлайн-платформи, соцмережі, приватні канали в месенджерах, через що обмеження можуть накладатися в адміністративний або позапроцесуальний спосіб — наприклад, за рішенням РНБО, на основі санкційного механізму.

Окремо варто відзначити, що процедури блокування сайтів або обмеження контенту майже не мають судового супроводу, що підриває принцип правової визначеності. Зокрема, відповідні санкції можуть бути запроваджені без повідомлення власника ресурсу, без надання можливості оскарження або участі у процедурі, що є небезпечним прецедентом з огляду на міжнародні стандарти прав людини. У цьому контексті практика Європейського суду з прав людини наполягає на необхідності забезпечення ефективного судового контролю, пропорційності та обґрунтованості будь-якого втручання у свободу вираження поглядів (справи: *Ahmet Yildirim v. Turkey* [63], *Cengiz and Others v. Turkey* [64]).

Неврегульованість питання онлайн-цензури також ускладнює проведення чіткої межі між законною модерацією в інтересах безпеки та фактичним обмеженням свободи слова. У деяких випадках публікації, які містять критичну оцінку дій влади або висловлюють альтернативну позицію, можуть потрапляти під обмеження за розмитими критеріями, що створює «chilling effect», тобто ефект стримування свободи самовираження, коли громадяни та журналісти починають уникати чутливих тем через страх санкцій або блокування [62, с. 25].

Таким чином, відсутність чітко визначеного правового режиму онлайн-цензури в Україні створює потенційно загрозливу ситуацію: з одного боку, необхідність захисту від інформаційної агресії вимагає оперативних обмежень, а з іншого — надмірна гнучкість у правозастосуванні та брак процесуальних гарантій може призвести до зловживань та пригнічення критичних голосів у суспільстві.

Вирішення цього питання потребує встановлення чітких меж втручання у свободу слова в цифровому середовищі, створення транспарентного механізму оцінки контенту, забезпечення судового або квазісудового контролю за обмеженнями, а також гарантій оскарження таких дій з боку постраждалих суб'єктів.

Ще одним важливим аспектом є виклики, пов'язані із захистом персональних даних та приватності в цифровому середовищі. Цифрові медіа, зокрема соціальні мережі, активно збирають, обробляють і використовують дані користувачів для таргетованої реклами, аналізу поведінки, персоналізації контенту тощо. Все це створює ситуацію потенційної небезпеки використання таких даних у спосіб, що може негативно впливати на реалізацію свободи слова — наприклад, шляхом маніпуляцій, мікротаргетингу або цензури.

У такому контексті питання захисту персональних даних і приватності набуває не лише техніко-правового, а й правозахисного виміру, безпосередньо пов'язаного з реалізацією свободи слова та інформаційної

автономії особи. Використання алгоритмів обробки великих масивів даних, профілювання користувачів і застосування систем мікротаргетингу дає можливість впливати на свідомість окремих осіб або цілих груп, зокрема через формування «інформаційних бульбашок», обмеження доступу до альтернативних точок зору та приховану модерацію контенту [65, с. 257].

Закон України «Про захист персональних даних» [66] закладає основи для забезпечення прав громадян у цій сфері, однак на практиці адміністративні механізми контролю залишаються розпорошеними, а санкції - малоефективними.

Відповідно, адміністративно-правове регулювання у сфері захисту персональних даних має бути орієнтоване не лише на безпеку інформації як такої, а й на забезпечення інформаційної свободи та недоторканності приватного цифрового простору особи.

Водночас важливо враховувати специфіку та проблематику діяльності держави у цифровому інформаційному середовищі. Як зазначалося вище, з одного боку, держава зобов'язана дотримуватись конституційного принципу заборони цензури і не втручатися у здійснення свободи вираження поглядів. З іншого боку — вона несе відповідальність за забезпечення національної безпеки, зокрема інформаційної, та має право вживати обґрунтованих заходів щодо захисту суспільства від шкідливого контенту, включаючи пропаганду війни, насильства, ворожнечі, порушення прав людини та етичних стандартів. Забезпечення належного балансу між реалізацією свободи слова та захистом інформаційного простору від деструктивних впливів є ключовим завданням адміністративно-правового регулювання у відповідній сфері [67, с. 295].

Особливо це актуалізується в умовах війни, коли запровадження обмежень може бути обґрунтованим, але при цьому має бути пропорційним, правомірним і встановленим законом.

У контексті воєнного стану, запровадженого в Україні у зв'язку з широкомасштабною агресією РФ, виникає загроза надмірної концентрації

владних повноважень у сфері контролю за медіа. Зокрема, можливе зловживання правом блокування інформаційних ресурсів, обмеження доступу до публічної інформації, а також підміна демократичного регулювання ручним втручанням виконавчих органів. Відповідно, адміністративно-правовий механізм має бути не лише інструментом реалізації державної політики, а й гарантією недопущення зловживань [68].

Одним із найактуальніших викликів для адміністративно-правового забезпечення свободи слова в умовах цифрової трансформації є поява та швидкий розвиток генеративного штучного інтелекту (далі - ШІ), зокрема технологій, що базуються на великих мовних моделях. Зазначені технології здатні автоматично створювати текстовий, аудіо- та відеоконтент, який за формою і якістю сприйняття практично не відрізняється від інформаційних продуктів, створених людиною.

Особливу загрозу становлять технології *deepfake*, алгоритмічна генерація фейкових новин, маніпулятивних наративів та контенту, що спрямований на введення в оману суспільства, підрив довіри до інституцій державної влади, провокування дестабілізації або поширення інформації, яка суперечить етичним та правовим стандартам. У цьому контексті діяльність генеративних ШІ-систем створює реальні ризики як для забезпечення національної безпеки, так і для стабільності правового порядку в інформаційній сфері.

У відповідь на ці виклики адміністративно-правовий механізм регулювання повинен адаптуватися до нових умов, зберігаючи при цьому баланс між гарантіями свободи вираження поглядів та потребою у захисті суспільства від дезінформаційних загроз. Зокрема, доцільним є:

- запровадження нормативно закріплених вимог щодо маркування контенту, створеного з використанням генеративного ШІ, з метою забезпечення прозорості джерел інформації;

- встановлення адміністративної відповідальності за створення та поширення дезінформації, що походить від автоматизованих систем,

особливо в тих випадках, коли такий контент призводить до суспільної шкоди;

– створення ефективних механізмів верифікації та ідентифікації інформаційних джерел, у тому числі шляхом розроблення відповідного програмного забезпечення на державному рівні.

Таким чином, генеративні технології штучного інтелекту потребують створення нового комплексу адміністративно-правових засобів реагування, які мають бути технологічно нейтральними, дієвими та такими, що відповідають засадам правової держави. При цьому особливо важливо забезпечити, щоб заходи державного регулювання не стали інструментом для необґрунтованого обмеження свободи вираження, а були спрямовані на захист суспільного інтересу та інформаційної безпеки у демократичному середовищі.

В епоху цифровізації медіапростору особливого значення набуває також питання забезпечення цифрової безпеки як складової адміністративно-правового захисту свободи слова. Відсутність чітких і дієвих механізмів захисту даних журналістів, медіаорганізацій, громадських активістів — особливо в умовах війни — створює ризики несанкціонованого втручання, стеження, маніпулювання.

Незважаючи на формальне існування в Україні законів «Про інформацію», «Про захист персональних даних» та «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», механізми реалізації їх норм на практиці є недостатньо дієвими, а інституційна спроможність відповідних органів потребує істотного посилення.

У такій ситуації особливої актуальності набуває необхідність формування цілісної системи цифрової безпеки, яка б забезпечувала ефективний адміністративно-правовий захист права на свободу слова в умовах кіберзагроз і гібридної агресії.

Зростаюча кількість випадків кібератак на інформаційні ресурси журналістів, редакційні сайти, електронну пошту правозахисників і

громадських активістів свідчить про системну вразливість медіасередовища, яке є одним із ключових об'єктів інформаційного впливу [69, с. 16].

Наразі національна система захисту в цифровому просторі носить досить розгалужений характер, а компетенції різних державних органів залишаються розпорошеними. Наприклад, Служба безпеки України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації, Міністерство цифрової трансформації, а також Національна поліція мають часто паралельні (дублюючі), але недостатньо скоординовані повноваження у сфері кіберзахисту. Все це ускладнює реалізацію комплексного підходу до превенції кіберзлочинів, що спрямовані на обмеження свободи вираження поглядів через технічне блокування, перехоплення або модифікацію інформації.

Більше того, в умовах воєнного стану зростає ризик використання механізмів цифрового контролю з боку держави поза рамками правового регулювання, що створює потенційні загрози не лише для прав журналістів, але й для захисту конфіденційності джерел інформації та дотримання стандартів журналістської етики [70].

Таким чином, цифрова безпека повинна стати невід'ємною складовою адміністративно-правового механізму захисту свободи слова, що забезпечить як безпеку поширення інформації, так і недопущення технологічного тиску на журналістів та інші суб'єкти громадянського суспільства. У сучасних умовах без цього складника неможливо уявити реальну гарантію свободи слова в демократичному суспільстві, особливо в період війни та післявоєнного відновлення.

Вразливість цифрової інфраструктури медіа до кібератак, технічного втручання, зламу та ізоляції є ще одним із головних викликів для адміністративно-правового забезпечення свободи слова в умовах цифровізації інформаційного простору.

У міру того, як традиційні медіа трансформуються в цифрові платформи, значна частина журналістської, аналітичної та публіцистичної

діяльності переміщується в онлайн-середовище, що зумовлює залежність від технічних засобів комунікації, мережевої інфраструктури та інформаційних систем.

У такому контексті будь-яке порушення функціонування цифрової інфраструктури медіа внаслідок кібератак, зламів, DDoS-атак, несанкціонованого доступу або блокування серверів може призводити не лише до тимчасового обмеження доступу до інформації, але й до повного припинення діяльності окремих інформаційних ресурсів, втрати архівів, компрометації джерел та порушення конфіденційності журналістських матеріалів. Особливо небезпечними є сценарії, пов'язані з цілеспрямованим технічним впливом з боку іноземних спецслужб або організованих кібератак, які мають на меті паралізувати діяльність незалежних медіа, здійснити тиск на редакції або створити інформаційний вакуум у суспільстві.

Вразливість медіаінфраструктури посилюється в умовах відсутності системного захисту цифрових інформаційних систем, обмеженої інституційної спроможності суб'єктів медіа до протидії кіберзагрозам, а також недостатнього рівня технічної грамотності редакційних працівників у питаннях цифрової безпеки. Національні органи, відповідальні за кібербезпеку, не завжди мають достатні повноваження, ресурси або оперативні можливості для швидкого реагування на інциденти, що зачіпають свободу слова, особливо коли атаки мають транснаціональний характер або здійснюються через інфраструктуру за межами юрисдикції України.

Окремої уваги заслуговує загроза «технічної ізоляції» медіа, яка може реалізовуватися як у формі цілеспрямованого блокування доступу до цифрових ресурсів (зокрема, за рішеннями державних органів або в межах санкційної політики), так і через дії цифрових платформ — провайдерів послуг хостингу, доменних імен або соціальних мереж. У разі відсутності чітких правових процедур, прозорості рішень та можливості судового перегляду такі дії можуть мати ознаки цензури та порушувати принципи відкритості та плюралізму в демократичному суспільстві.

Таким чином, забезпечення стійкості та захищеності цифрової інфраструктури медіа є важливою умовою реалізації свободи слова в цифровому середовищі. Адміністративно-правовий механізм повинен передбачати: розроблення стандартів кіберзахисту для медіасуб'єктів; впровадження процедур реагування на кібератаки, які прямо впливають на реалізацію інформаційних прав; підвищення кваліфікації працівників медіа у сфері цифрової безпеки; створення ефективної системи координації між органами державної влади, медіаспільнотою та цифровими провайдерами; гарантування прозорості та обґрунтованості втручань, що можуть призводити до технічної ізоляції ЗМІ.

З огляду на масштаби цифрових загроз, захист інформаційної інфраструктури медіа має розглядатися як складова частина національної безпеки, що водночас потребує дотримання принципів верховенства права, свободи вираження поглядів і недопущення зловживань з боку держави чи приватних цифрових платформ.

Низький рівень цифрової грамотності серед населення є одним із системних викликів для ефективного адміністративно-правового забезпечення свободи слова в умовах цифровізації медіапростору. Цей чинник прямо впливає на якість сприйняття, критичну оцінку та безпечно використання інформації, що циркулює в цифровому середовищі, зокрема у соціальних мережах, месенджерах, блогах та онлайн-ЗМІ.

В умовах інтенсивного інформаційного потоку та постійної присутності користувача в медіапросторі відсутність базових навичок цифрової грамотності, зокрема здатності відрізнити достовірну інформацію від фейкової, критично осмислювати джерела, розпізнавати дезінформацію або маніпулятивні повідомлення — підвищує ризик масового поширення недостовірного контенту [71, с. 14]. Це, у свою чергу, ускладнює реалізацію свободи слова в її якісному вимірі, адже право на поширення інформації передбачає також відповідальність за її достовірність та наслідки комунікації.

Крім того, низький рівень цифрової компетентності підвищує вразливість громадян до інформаційних атак, що реалізуються в межах гібридної війни та спрямовані на дестабілізацію суспільства, підлив довіри до державних інституцій, маніпулювання виборчими уподобаннями або штучне формування панічних настроїв. Особливо це стосується вразливих груп — людей похилого віку, молоді, мешканців сільської місцевості, які часто не володіють необхідними інструментами для захисту від інформаційного впливу або є некритичними споживачами онлайн-контенту.

З точки зору адміністративно-правового регулювання, низький рівень цифрової грамотності ускладнює реалізацію превентивної інформаційної політики, оскільки державні заходи, спрямовані на протидію дезінформації, не можуть бути ефективними без належного рівня підготовленості самих громадян до свідомого споживання інформації. Це також створює нерівність у доступі до можливостей реалізації права на свободу вираження поглядів, оскільки частина суспільства просто не здатна повноцінно брати участь у публічній комунікації через брак знань, навичок або технічних засобів [71, с. 15].

У відповідь на зазначені виклики адміністративно-правова система повинна включати елементи стимулювання цифрової освіти та підвищення рівня медіаграмотності населення. Це може реалізовуватися через: підтримку загальнонаціональних програм з медіаосвіти; впровадження навчальних курсів і кампаній з цифрової безпеки; міжсекторальну співпрацю з громадськими організаціями та медіа.

Таким чином, формування цифрової компетентності громадян є невід’ємною складовою демократичного суспільства, в якому реалізація свободи слова спирається не лише на формальні правові гарантії, а й на усвідомлене, відповідальне та захищене використання інформації в цифровому середовищі.

Наостанок, досить складний і багатогранний виклик для адміністративно-правового забезпечення інформаційних прав і свобод в

Україні становить суперечність між національними нормами та міжнародними стандартами щодо свободи слова в Інтернеті, особливо в умовах правового режиму воєнного стану.

У сучасному світі, де інформаційний обмін набув глобального характеру, гармонізація національного законодавства з міжнародними нормами та практиками у сфері свободи вираження поглядів в Інтернеті є не лише юридичною, а й політичною та етичною потребою демократичної держави.

Міжнародні правові документи, зокрема Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ст. 19), Європейська конвенція з прав людини (ст. 10), а також численні рішення Європейського суду з прав людини, формулюють стандарти, відповідно до яких будь-яке обмеження свободи вираження має бути законним, переслідувати легітимну мету, бути необхідним у демократичному суспільстві та пропорційним поставленій меті.

У національному правовому полі України регулювання свободи слова в цифровому середовищі досі залишається непослідовним, а під час воєнного стану — додатково ускладнюється введенням тимчасових обмежень, санкційних механізмів, блокуванням сайтів, доступу до соціальних мереж або ресурсів з іноземною юрисдикцією. При цьому не завжди дотримуються принципи правової визначеності, прозорості процедур, доступності судового захисту та можливості оперативного оскарження рішень органів виконавчої влади [72, с. 39].

В умовах збройної агресії Російської Федерації Україна об'єктивно стикається з потребою посилення контролю за інформаційним простором, протидії дезінформації, інформаційно-психологічним операціям і кіберактивності з боку держави-агресора. Проте така ситуація створює високий ризик формування правової практики, що суперечить міжнародним зобов'язанням України, зокрема в частині свободи вираження поглядів, незалежності медіа та заборони цензури. Унаслідок цього можуть виникати колізії між практикою національного правозастосування та очікуваннями

міжнародної спільноти, що особливо критично в умовах інтеграційного курсу України до Європейського Союзу.

З огляду на це, адміністративно-правове забезпечення свободи слова в цифровому середовищі потребує перегляду з урахуванням міжнародних стандартів, навіть в умовах обмеженого правового режиму. Вирішення цього виклику вимагає гармонізації національного законодавства з практикою ЄСПЛ та актами європейського права, створення чітких і прозорих механізмів обмеження доступу до інформації, які мають бути закріплені на рівні закону, підлягати судовому контролю та мати тимчасовий характер; усвідомлення важливості прав людини як невід'ємного елементу інформаційної безпеки, навіть у період воєнних дій.

Підсумовуючи все вищевикладене слід зазначити, що цифровізація медіапростору стала визначальним чинником трансформації сучасних комунікаційних процесів і суттєво вплинула на адміністративно-правові механізми забезпечення свободи слова. З одного боку, цифрові технології відкрили нові можливості для реалізації права на свободу вираження поглядів, підвищення доступу до інформації, активізації громадянської участі та розвитку незалежних медіа. З іншого боку, вони породили низку нових викликів, які вимагають переосмислення підходів державного регулювання у сфері медіа.

Серед головних викликів, що зумовлюють необхідність адаптації адміністративно-правових інструментів, слід виділити: відсутність чіткого правового статусу онлайн-медіа і неформальних цифрових платформ; уразливість інформаційної інфраструктури до кібератак і зовнішніх втручань; поширення дезінформації, deepfake-контенту та маніпулятивних наративів за допомогою штучного інтелекту; обмеженість механізмів захисту джерел інформації в цифровому середовищі; низький рівень цифрової грамотності населення, що посилює вразливість до фейкових повідомлень та інформаційних атак; суперечність між національними підходами до свободи

слова та міжнародними стандартами; проблеми з реалізацією персональної відповідальності у випадках поширення шкідливого онлайн-контенту.

Окрему загрозу становить ймовірність надмірного втручання держави у медіапростір під приводом забезпечення національної безпеки, що може призвести до звуження простору свободи слова, особливо в умовах воєнного стану.

Таким чином, цифровізація медіапростору не лише розширює можливості для свободи слова, а й створює необхідність у розробленні оновлених адміністративно-правових інструментів, здатних забезпечити баланс між свободою вираження і потребами інформаційної безпеки. Цей баланс має базуватись на принципах законності, пропорційності, підзвітності органів державної влади, а також гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами у сфері прав людини.

2.2 Адміністративно-правове регулювання діяльності онлайн-платформ: межі втручання держави та гарантії свободи слова

У сучасному світі онлайн-платформи відіграють дедалі важливішу роль у процесах комунікації, поширення інформації та формування громадської думки. Вони стали не лише технічним середовищем для реалізації свободи слова, а й потужним чинником впливу на демократичні інститути, безпеку держави та суспільну стабільність. У зв'язку з цим постає нагальна потреба у формуванні ефективного адміністративно-правового механізму регулювання їх діяльності. З одного боку, держава має право й обов'язок втручатися у функціонування онлайн-платформ з метою захисту національної безпеки, протидії дезінформації, мові ворожнечі, кібератакам тощо. З іншого боку, такі заходи не повинні порушувати фундаментальні права людини, зокрема право на свободу вираження поглядів.

У цьому контексті виникає складне й багатовимірне завдання: визначити легітимні межі державного втручання, які б відповідали принципам правової держави, були пропорційними та не перетворювалися на інструменти цензури.

Онлайн-платформи – це інтернет-сервіси, що забезпечують взаємодію користувачів, розповсюдження інформації та контенту, а також здійснення різноманітних цифрових послуг. До них належать соціальні мережі (Facebook, Twitter (X), Instagram тощо), відеохостинги (YouTube, TikTok), месенджери (Telegram, WhatsApp) та інші сервіси, де користувачі можуть створювати і поширювати контент або комунікувати між собою. Сьогодні ці платформи перетворилися на ключовий інфраструктурний елемент інформаційного суспільства. В глобальному вимірі інтернет-платформи охоплюють мільярди людей і стали основним середовищем отримання новин, спілкування, торгівлі та прояву свободи вираження поглядів [73].

Інтернет виконує роль каталізатора соціальних змін, сприяє поширенню демократичних цінностей і реалізації прав людини, передусім права на свободу слова та доступ до інформації.

В Україні значення онлайн-платформ постійно зростає. Кількість інтернет-користувачів і активність у соцмережах щороку збільшується. За даними на 2019 рік, лише у Facebook було зареєстровано близько 13 мільйонів українців [74].

Новітні дослідження свідчать, що більшість українців нині дізнаються новини саме через «нові медіа» – такі як YouTube, Telegram-канали чи Facebook, – а не з традиційних медіа [73].

Наприклад, у передвиборчий період 2019 року 27% громадян назвали соціальні мережі одним з основних джерел інформації.

А на початку повномасштабного вторгнення рф на територію України, за результатами всеукраїнського дослідження, соціальні мережі стали основним джерелом отримання інформації для українських громадян. Такий висновок можна зробити на підставі дослідження Київського міжнародного

інституту соціології. Дослідження проводилося з 3 до 26 травня 2022 року. Участь в опитуванні взяли 2009 респондентів.

По новини до соцмереж звертаються 76,6% українців. На другому місці за популярністю — телебачення (66,7%), на третьому — інтернет (не включаючи соціальні мережі) — 61,2%. Радіо слухають близько 28,4%, а друковані ЗМІ читають 15,7% опитаних [73].

Соціальні мережі виявилися чільними джерелами інформації для представників обох статей — 77,9% чоловіків та 75,5% жінок. На другому місці у жінок — перегляд телебачення (70,4%), а в чоловіків — інтернет, не включаючи соціальні мережі (63,5%). Найменше і жінки, і чоловіки споживають новини з друкованих ЗМІ [73].

Найпомітнішими є відмінності у споживанні новин за віком. Так, понад 92% респондентів від 18 до 39 років споживають новини у соціальних мережах, так само як і понад 64% споживачів від 40 до 69 років. Водночас літні люди надають перевагу телебаченню (понад 78% користувачів від 60 років) та радіо (більше 36% користувачів від 60 років). Інтернетом без урахування соціальних мереж для отримання новин користуються понад 60% користувачів від 30 до 59 років, а друкованими ЗМІ — понад 20% користувачів від 60 років [73].

За результатом опитування, проведеного соціологічною групою «Рейтинг» наприкінці 2024 року, Telegram є найпопулярнішим джерелом інформації для 47% опитаних українців, далі йдуть YouTube (26%), «Єдиний марафон новин» (21%), а також розповіді очевидців подій/знайомих та офіційні державні джерела (обидва – по 19%). Інші джерела включають телевізійні канали, які не є частиною «Єдиного марафону новин» (16%), українські онлайн-медіа (15%) та міжнародні ЗМІ (14%) [74].

Також результати цього опитування показали, що соціальні мережі вважаються основним джерелом дезінформації (53%), за ними йдуть месенджери (зокрема і Telegram) (35%) і телебачення (32%) [74].

Згідно з опитуванням, 89% респондентів визнають дезінформацію серйозною проблемою: серед них 56% вважають її дуже серйозною, а 33% – скоріше серйозною. Лише 10% не вважають проблему дезінформації та фейків серйозною [74].

Отже, онлайн-платформи перебрали на себе функції класичних медіа і формують інформаційну картину дня для мільйонів людей. Водночас, на відміну від традиційних ЗМІ, такі платформи довгий час не були охоплені повною мірою національним регулюванням і не несли рівноцінної відповідальності за зміст свого контенту

Відповідна ситуація створювала дисбаланс: з одного боку – широкі можливості для вираження думок і доступу до інформації, з іншого – відсутність належного правового регулювання для онлайн-простору, що нерідко призводило до зловживань.

Онлайн-платформи відкрили безпрецедентні можливості для реалізації свободи слова кожною людиною. Користувачі можуть публікувати свої думки, обмінюватися ідеями, об'єднуватися за інтересами, незалежно від традиційних медіа-каналів. Це особливо важливо для демократії: свобода слова, гарантована Конституцією України (ст. 34), охоплює право вільно збирати, зберігати та поширювати інформацію без цензури. Інтернет-платформи стали одним із головних інструментів реалізації цього конституційного права у цифрову епоху. Вони сприяють розвитку критичного мислення, громадського контролю над владою, мобілізації громадянського суспільства. Як підкреслюється у дослідженнях, інтернет сьогодні є фундаментальною опорою демократичного суспільства, що забезпечує вільний обмін інформацією [75].

Саме в онлайн просторі свобода вираження поглядів проявляється найповніше, а онлайн-платформи стали ареною для суспільно-політичних дискусій, журналістики, активізму.

Втім, поряд із позитивним впливом, діяльність великих платформ породила і нові виклики для прав людини. Без належних правил та нагляду

інтернет-платформи можуть сприяти поширенню дезінформації, мови ворожнечі, пропаганди, порушень приватності тощо. Анонімність і глобальність мережі уможливають зловживання свободою слова – образливі висловлювання, кібербулінг, заклики до насильства, які важко контролювати традиційними правовими механізмами [76].

Таким чином, виникає проблема пошуку балансу між максимальним збереженням свободи слова онлайн та мінімізацією шкоди від протиправного контенту. Це обумовлює необхідність адміністративно-правового регулювання діяльності онлайн-платформ, про що докладніше йтиметься нижче.

Зростання впливу онлайн-платформ поставило перед державами складне питання: де проходить межа допустимого втручання влади в діяльність цих платформ, аби з одного боку – забезпечити безпеку суспільства та інформаційного простору, а з іншого – не порушити фундаментальні свободи слова? В українському суспільстві ця дилема є предметом жвавих дискусій.

Соціологічні опитування вказують на амбівалентність громадської думки: майже половина українців (49%) переконані, що державний контроль інформації в інтернеті призведе лише до обмеження прав і свобод, тоді як 44% підтримують необхідність певного контролю заради захисту від зовнішнього ворога [74].

Таким чином, суспільство поділене щодо того, чи несе втручання держави більше шкоди у вигляді цензури, чи навпаки – є виправданим засобом протидії дезінформації та пропаганді.

Варто одразу підкреслити, що саме по собі державне регулювання онлайн-простору не є автоматично тотожним цензурі. Контроль за інформаційним простором не обов'язково суперечить правам і свободам, а часто – навіть сприяє їх реалізації [75].

Досвід традиційних медіа демонструє, що наявність правових правил і відповідальності за порушення стандартів інформації служить інтересам

суспільства. Так, закони зобов'язують телевізійні та друковані ЗМІ дотримуватися журналістських стандартів, маркувати рекламу, не поширювати наклеп чи пропаганду війни. Завдяки цьому жодне офіційно зареєстроване ЗМІ не може безкарно публікувати відверто неправдиву або шкідливу інформацію – діє система штрафів, санкцій, саморегуляції журналістського цеху [75].

Правила встановлено в інтересах кінцевого споживача інформації – аудиторії, яку необхідно захистити від недобросовісних практик

Натомість у сегменті новітніх онлайн-ресурсів часто спостерігається «дикий захід» інформації. Наприклад, численні анонімні Telegram-канали, не підзвітні жодному регулятору, можуть безконтрольно заробляти на прихованій рекламі, замовних матеріалах і маніпуляціях громадською думкою [76].

Усе це відбувається під гаслом свободи слова, хоча фактично порушує права аудиторії на достовірну інформацію і спотворює демократичний дискурс. Прихильники «абсолютної свободи інтернету» розглядають будь-який контроль як цензуру та придушення інакомислення [75].

Але такий підхід ігнорує реальні загрози: без жодних правил онлайн-платформи можуть стати знаряддям деструктивного впливу (втручання у вибори, розпалювання ворожнечі, координація злочинної діяльності тощо). Тому більшість демократичних держав відмовилися від концепції повної невтручальності. Як зазначає Центр стратегічних комунікацій, «абсолютна свобода інформації», в яку вірили інтернет-ентузіасти минулого, виявилася ілюзією [77].

Практика показує, що без відповідного державного регулювання інформаційний простір легко стає комфортним середовищем для пропагандистів, екстремістів та шахраїв, що підриває самі основи свободи слова.

Останні роки переконливо засвідчують зростання необхідності формування ефективних правових механізмів державного впливу на

діяльність великих онлайн-платформ, які виступають ключовими посередниками у сфері цифрової комунікації. Імпульсом до активізації законодавчої діяльності в цій сфері стали резонансні події, що мали глобальний суспільно-політичний резонанс, зокрема втручання у виборчі процеси через соціальні мережі (наприклад, президентські вибори у США 2016 року), а також масове поширення дезінформації в цифровому середовищі. У відповідь на такі виклики низка держав, зокрема Німеччина, Австралія, Канада та інші, розробили та впровадили нормативно-правові акти, спрямовані на регламентацію функціонування онлайн-платформ, підвищення прозорості їх алгоритмів, відповідальності за розміщення шкідливого контенту та зміцнення гарантій інформаційної безпеки [75].

Європейський Союз також продемонстрував активну нормативно-правову ініціативу у сфері регулювання діяльності онлайн-платформ, ухваливши у 2022 році два ключові акти – Акт (Регламент) про цифрові послуги (Digital Services Act, DSA) [78] та Акт (Регламент) про цифрові ринки (Digital Markets Act, DMA) [79].

Зазначені акти започаткували нову нормативну парадигму, що передбачає посилення вимог до великих цифрових компаній, які здійснюють діяльність на європейському ринку.

Зокрема, Digital Services Act має на меті обмеження поширення дезінформації, підвищення рівня прозорості у функціонуванні цифрових платформ, а також забезпечення належного захисту основоположних прав користувачів. Цей акт зобов'язує платформи оперативно видаляти незаконний контент, впроваджувати ефективні механізми модерації, розкривати принципи функціонування своїх алгоритмів, проводити регулярну оцінку ризиків, пов'язаних із впливом на права користувачів, громадську безпеку та демократичні процеси. Таким чином, DSA виступає інструментом узгодження цифрового простору ЄС із цінностями правової держави та забезпеченням балансу між свободою вираження поглядів і вимогами публічного порядку [78].

Україна також поступово переходить від повної нерегульованості онлайн-сфери до запровадження правил. Якщо раніше (ще десятиліття тому) панувала думка, що будь-яке державне втручання в інтернет означатиме авторитарну цензуру, і громадянське суспільство опиралося таким ідеям, то останнім часом погляди еволюціонували.

З урахуванням умов гібридної агресії з боку Російської Федерації, активізації кібервійни та масованих інформаційних впливів, навіть представники правозахисної спільноти визнають об'єктивну необхідність певного правового регулювання онлайн-контенту. У фаховому середовищі набуває поширення позиція про зміну парадигми в підходах до правового статусу інтернет-простору: домінуюча раніше ідея абсолютної автономності та «нерегульованості» інтернету поступово витісняється усвідомленням його публічної значущості й потреби в належному нормативному врегулюванні. Зокрема, експертні оцінки свідчать, що в Україні спостерігається еволюція поглядів щодо регулювання онлайн-медіа, яка вказує на поступову відмову від уявлення про інтернет як сферу, що апріорі має залишатися поза межами національного правового поля [80].

Поштовхом стали і конкретні випадки, що виявили слабкі місця інформаційної безпеки. Так, у 2017 році рішенням Ради національної безпеки і оборони було заблоковано доступ до російських соціальних мереж «ВКонтакте» та «Однокласники» – ці ресурси поширювали антиукраїнську пропаганду і водночас слугували джерелом збору даних про українських громадян для спецслужб РФ [81].

Це був безпрецедентний крок для України, який викликав різні оцінки: частина суспільства сприйняла блокування як наступ на свободу слова, інші погодилися з його вимушеною необхідністю заради національної безпеки.

Згодом з'ясувалося, що популярний месенджер Telegram також містить подібні ризики – він технологічно і фінансово пов'язаний з РФ, а російські спецслужби теоретично можуть отримувати доступ до листування у ньому [82].

У зв'язку з цим у 2023–2024 рр. почала обговорюватися ідея обмеження або спеціального регулювання Telegram в Україні, хоча опоненти відповідних ініціатив одразу ж порівняли це з російськими авторитарними методами [82].

Варто наголосити, що цілі захисту національної безпеки та забезпечення свободи слова зовсім не є взаємовиключними, а навпаки – повинні розглядатися у взаємозв'язку як взаємодоповнювані елементи демократичного правопорядку.

У сучасних правових системах демократичних держав спостерігається прагнення досягти балансу між цими цінностями шляхом запровадження пропорційних та обґрунтованих обмежень, спрямованих винятково на нейтралізацію реальних загроз. Показовим у цьому контексті є приклад Сполучених Штатів Америки – країни з усталеною традицією захисту свободи вираження поглядів. Так, у березні 2024 року Палата представників Конгресу США підтримала законопроект, що передбачає можливість блокування діяльності китайської платформи TikTok на території США у разі, якщо протягом встановленого шестимісячного терміну вона не буде передана у власність нерезидентам Китайської Народної Республіки [82]. Такий крок розглядається як превентивний захід у відповідь на потенційні ризики національній безпеці, пов'язані з обробкою персональних даних громадян США іноземним суб'єктом, підконтрольним уряду іноземної держави.

Американські законодавці мотивували це кроком з міркувань безпеки, оскільки TikTok підозрюють у зборі даних і можливому маніпулюванні громадською думкою в інтересах уряду КНР.

Тобто навіть у країні з дуже сильними традиціями свободи слова готові обмежувати доступ до платформи, якщо існує доведена загроза національній безпеці.

Показовим прикладом того, до чого може призвести відсутність модерації, став експеримент власника Twitter (нині соцмережа X) Ілона

Маска, який у 2022 році проголосив курс на майже необмежену «свободу слова» в цій мережі. Наслідки не забарилися: за даними дослідження Єврокомісії, після скасування багатьох політик модерації Twitter заповонила російська пропаганда – платформа стала значно більш комфортною для поширювачів дезінформації [83].

Наведені факти свідчать, що відсутність належного правового регулювання інформаційного середовища не сприяє утвердженню об'єктивної інформації чи істини, а, навпаки, створює сприятливі умови для поширення дезінформації, маніпуляцій та агресивної пропаганди. У таких умовах зростає загроза основоположним правам людини, суспільній стабільності та безпеці. Йдеться не лише про свободу висловлювань у вузькому розумінні, а й про потенційну здатність ненависницьких, маніпулятивних або ворожих висловлювань провокувати реальні акти насильства, сприяти підриву демократичних інституцій, дестабілізувати громадський порядок і наражати на небезпеку життя окремих осіб або цілих соціальних груп.

Україна вже на власному досвіді переконалася у надзвичайно деструктивному потенціалі інформаційної агресії, коли пропагандистські наративи, поширювані державою-агресором, стали не лише інструментом гібридної війни, але й безпосередньою складовою воєнних злочинів, спрямованих на підрив державного суверенітету, національної єдності та територіальної цілісності.

Тому певна регуляція інтернет-простору, а інколи й обмежувальні заходи – це вимушена необхідність в сучасних умовах

Головне завдання – провести цю регуляцію таким чином, щоб вона мінімізувала шкідливий контент і вплив ворожої пропаганди, водночас зберігаючи максимум можливостей для вільного висловлення думок добросовісними користувачами.

Варто вказати, що на теперішньому етапі в Україні здійснено низку кроків для нормативного врегулювання діяльності онлайн-платформ.

Важливим досягненням українських законодавців стало ухвалення комплексного закону «Про медіа» (№ 2849-IX), який набрав чинності 31 березня 2023 року. Цей закон запровадив ґрунтовну реформу медійної сфери і суттєво розширив коло суб'єктів регулювання, включивши до нього онлайн-медіа, платформи спільного доступу до відео та навіть певні категорії соціальних мереж [48].

Фактично, закон «Про медіа» поширює українське медійне законодавство на всі основні типи сучасних медіа-сервісів: від традиційних телебачення і радіо – до цифрових/онлайн-видань та платформ, де користувачі обмінюються контентом.

Закон було розроблено з урахуванням європейської Директиви про аудіовізуальні медіапослуги (AVMSD) (в редакції 2018 року) і вимог ЄС щодо регулювання відеоплатформ та сервісів на кшталт YouTube [84].

Зокрема, запроваджено поняття «провайдер платформи спільного доступу до відео», до яких належать інтернет-сервіси, що дають змогу користувачам публічно ділитися відеоконтентом (це стосується глобальних платформ на зразок YouTube, TikTok тощо)

Такі платформи тепер підпадають під нагляд українського регулятора і зобов'язані дотримуватися встановлених правил (наприклад, щодо недопущення певних видів забороненого контенту, вікових обмежень, захисту дітей від шкідливого контенту і т.д.).

Центральним органом, відповідальним за реалізацію політики у сфері медіа, включно з онлайн-сегментом, визначено Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення (Нацрада). Закон про медіа значно розширив повноваження Нацради: відтепер регулятор контролює діяльність не лише телерадіоорганізацій, але і суб'єктів у сфері онлайн-медіа та платформ спільного доступу до інформації [48].

Зокрема, Нацрада отримала право реагувати на порушення з боку зареєстрованих онлайн-медіа (наприклад, випадки поширення забороненої інформації) шляхом оголошення попереджень, накладення штрафів, а у разі

систематичних грубих порушень – звертатися до суду щодо анулювання реєстрації медіа або обмеження доступу до ресурсу. Важливо, що застосування крайнього заходу – блокування (заборони поширення) онлайн-медіа – можливе лише за рішенням суду і лише після кількох документально зафіксованих порушень з боку цього медіа

Так, Закон передбачає, що скасування реєстрації онлайн-видання або анулювання ліцензії можливе виключно за позовом уповноваженого регулятора — у разі, якщо протягом одного календарного місяця медіаорган вчиняє четверте порушення однієї й тієї ж правової норми, при цьому три попередні випадки фіксуються шляхом офіційного попередження. Така багаторівнева процедура реалізації санкційної компетенції має на меті запобігти свавільному або політично вмотивованому втручанням в діяльність засобів масової інформації, гарантує належний рівень правової визначеності та передбачуваності дій держави. Вона також засвідчує прагнення дотримання принципів стриманості й пропорційності адміністративного впливу, створюючи умови для добровільного усунення порушень без застосування крайніх заходів.

Окрім того, рішення Національної ради з питань телебачення і радіомовлення можуть бути оскаржені в судовому порядку, що виступає додатковим запобіжником від потенційних зловживань з боку регуляторного органу та забезпечує ефективний механізм контролю за законністю адміністративних рішень.

Паралельно із Нацрадою, у сфері інтернет-контенту важливу роль відіграють інші державні органи. Міністерство культури та інформаційної політики (Мінкульт) опікується питаннями інформаційної безпеки, протидії дезінформації та координації політики у медійному секторі. Зокрема, при міністерстві функціонує Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки, що моніторить інформаційні загрози та напрацьовує рекомендації щодо взаємодії з онлайн-платформами.

На рівні кібербезпеки діє Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації і Національний координаційний центр кібербезпеки, які теж можуть ініціювати заходи з обмеження доступу до небезпечних ресурсів (наприклад, в рамках санкційної політики).

Служба безпеки України (СБУ) та правоохоронні органи відстежують протизаконну діяльність у мережі (пропаганда війни, заклики до тероризму тощо) і за рішеннями судів можуть також ініціювати блокування окремих інтернет-сторінок чи видалення контенту. Однак такі дії мають проводитися відповідно до закону і під судовим контролем, щоб не допустити порушень свободи вираження поглядів.

Окрім вже чинного закону про медіа, в Україні розробляються нові законодавчі ініціативи, що стосуються діяльності онлайн-платформ. Приміром, у 2023 році з'явилася пропозиція внести зміни до законодавства з метою врегулювання використання месенджерів, зокрема Telegram. Як повідомляється, в парламенті ініційовано законопроект, який передбачає застосування до сервісів масового розповсюдження інформації (таких як Telegram) аналогічних правил, які діють для платформ на кшталт YouTube [85].

Формально текст ініціативи не називає конкретно Telegram чи інші месенджери, але йдеться про загальну категорію – соціальні платформи, через які поширюється масова інформація. Якщо цей законопроект все ж буде ухвалено, месенджери з функціями публічних каналів можуть потрапити під регуляцію, схожу до медійної: ймовірно, це означатиме вимоги щодо модерації незаконного контенту, співпраці з регулятором, а у разі відмови – можливість обмеження доступу до сервісу на території України.

Варто зауважити, що ініціатива такого закону з'явилася не випадково: Telegram-канали набули величезної популярності, але водночас через анонімність та відсутність контролю часто використовуються для деструктивних інформаційних кампаній. Український уряд уже намагався

вплинути на ситуацію шляхом прямої співпраці з адміністрацією Telegram – наприкінці 2023 року було передано месенджеру перелік «потенційно проблемних» каналів, що розповсюджують небезпечний контент. Представник Telegram Ремі Вонг публічно заявив, що компанія розгляне ці списки і готова вживати заходів проти каналів, які порушують умови сервісу [86].

Цей випадок можна розглядати як приклад ко-регуляції, коли держава не вдається одразу до примусових заборон, а вступає в діалог з приватною платформою для вирішення проблеми (у даному разі – протидії ворожій пропаганді). Якщо ж добровільна взаємодія не дасть результатів, законодавець залишає за собою можливість вдатися до прямих правових важелів.

Слід зауважити, що поточний стан правового регулювання ще далекий від досконалості. Українське законодавство тільки формується у цій сфері, і багато питань залишаються відкритими. Приміром, як ефективно змусити глобальні корпорації (Facebook/Meta, Google, Twitter (X) тощо) дотримуватися українських законів на нашій території? Хто має бути головним «гравцем» у регулюванні – національний регулятор чи новий спеціалізований орган?

Наразі функції покладено на Нацраду, однак не виключено, що зі зростанням важливості цифрових платформ буде розглядатися створення окремого органу або міжвідомчого координаційного центру з питань інтернет-регулювання.

У практичній площині українська держава вже використовує доступні механізми для захисту інформаційного простору. Окрім згаданого блокування російських ресурсів рішеннями РНБО (в рамках санкцій), триває робота з протидії дезінформації: створено Центр протидії дезінформації при РНБО, напрацьовано проекти законів щодо медіаграмотності населення, удосконалюється виборче законодавство (особливо щодо політичної реклами в соцмережах).

Певною мірою держава опирається і на саморегуляцію спільноти – українські медіа-організації та фактчекінгові проєкти працюють над кодексами поведінки в онлайні, маркуванням фейків, інформаційними кампаніями. Однак без належної законодавчої бази такі ініціативи мають обмежений ефект. В цілому, можна констатувати: законодавче поле в Україні формується під впливом як внутрішніх викликів (війна, пропаганда), так і вимог євроінтеграції. Одне з зобов'язань України як кандидата в ЄС – це адаптація національного законодавства до європейських стандартів медіарегулювання [87].

Тому очікується подальше вдосконалення регуляторних норм, зокрема імплементація підходів DSA та майбутнього Європейського акту про свободу медіа.

Для повноти аналізу адміністративно-правового регулювання діяльності онлайн-платформ не зайвим буде розглянути як проблему взаємодії держави і онлайн-платформ вирішують за кордоном.

Міжнародні практики демонструють різні моделі – від жорсткого контролю (в авторитарних державах) до співрегуляції і саморегуляції (в демократичних країнах). Зупинимось на досвіді Європейського Союзу та США як двох орієнтирів для України, а також коротко згадаємо окремі національні кейси.

Європейський Союз сьогодні формує, мабуть, найкомплекснішу систему регулювання великих інтернет-платформ, прагнучи забезпечити баланс між свободою вираження та відповідальністю платформ перед суспільством. Центральним елементом є «Закон про цифрові послуги» (DSA), ухвалений у 2022 році. Він встановлює диференційовані зобов'язання для онлайн-посередників залежно від їхнього розміру та ролі. Зокрема, визначено категорію «дуже великі онлайн-платформи» (VLOP) і «дуже великі онлайн-пошуковики» (VLOSE) – це компанії з аудиторією понад 45 млн користувачів в ЄС [78].

Для таких гігантів (а до переліку увійшли 19 сервісів, серед яких Google Search, Facebook, YouTube, Twitter (X), Instagram, TikTok, Wikipedia, Amazon тощо) встановлено особливий режим «посиленого контролю» з боку європейських регуляторів. Відповідно до DSA, великі платформи зобов'язані: 1) проводити регулярну оцінку системних ризиків, пов'язаних з функціонуванням їх сервісів. Зокрема, аналізувати, як алгоритми ранжування та рекомендацій впливають на основоположні права людини (включно зі свободою слова), на суспільний дискурс, виборчі процеси, громадську безпеку тощо. Виявивши ризики (наприклад, тенденцію алгоритму сприяти поширенню екстремістського контенту), компанія мусить вживати «розумних, пропорційних та ефективних заходів» для їх мінімізації.

2) надавати регуляторам та незалежним експертам доступ до даних і алгоритмічних систем. DSA вимагає прозорості – дуже великі платформи повинні ділитися інформацією про свої алгоритми зупинення або просування контенту, надавати дані дослідникам для наукового аналізу впливу платформ. Також компанії мають щорічно проходити незалежний аудит щодо дотримання вимог регуляції.

3) дотримуватися кодексів поведінки – спільно вироблених правил щодо модерації контенту. DSA заохочує створення галузевих кодексів (з боротьби проти дезінформації, координації дій під час криз тощо) і вимагає від платформ їх виконання або пояснення, чому норми не виконані.

4) посилити права користувачів. Зокрема, тепер користувач має право знати, чому йому рекомендується певний контент – платформи повинні прозоро повідомляти про основні параметри, які вплинули на ранжування (наприклад, що дана новина показана через те, що ви підписані на певну сторінку). Крім того, кожному повинна бути надана можливість відмовитися від персоналізованої стрічки (тобто рекомендацій, заснованих на профілюванні) і перемкнутися на хронологічний або нейтральний порядок контенту. Це суттєво підриває бізнес-моделі, засновані на таргетингу

реклами, але вважається необхідним для захисту приватності і свободи вибору споживачів.

5) обмеження мікротаргетингу реклами. DSA забороняє використання чутливих персональних даних (расової, етнічної приналежності, політичних поглядів, здоров'я, сексуальної орієнтації тощо) для таргетування онлайн-реклами. Також під заборonoю – таргетована реклама, спрямована на дітей. Ці положення мають на меті запобігти недобросовісному впливу на вразливі групи та маніпуляціям громадською думкою.

Контроль за виконанням DSA покладено на Європейську комісію та національні регулятори країн ЄС. Вперше Єврокомісія наділена прямими наглядовими повноваженнями щодо найбільших платформ (VLOP/VLOSE). Порушення вимог DSA тягне за собою суворі санкції – штрафи можуть сягати до 6% світового річного обороту компанії [78].

Таким чином, ЄС створив дієвий механізм, що примушує технологістів брати відповідальність за ризики, породжені їхніми сервісами, у тому числі ризики для свободи слова (наприклад, надмірна автоматична цензура або, навпаки, потурання мові ненависті).

Крім DSA, у Європі існують і інші нормативні акти, дотичні до регулювання платформ. Закон про цифрові ринки (DMA) спрямований на обмеження монополізму «gatekeepers» – найбільших компаній, що контролюють головні цифрові ринки [79].

Він запобігає антиконкурентним практикам (як-от преференційне просування власних сервісів, що Google буде змушений змінити результати пошуку на користь незалежних сервісів).

Хоча DMA не стосується прямо свободи слова, опосередковано він може вплинути на різноманітність інформаційного простору, сприяючи появі альтернативних майданчиків.

Окремо варто згадати про Європейський акт про свободу медіа (EMFA) – нормативний акт прийнятий Європейським парламентом 11 квітня 2024 року для захисту журналістів і медіа. Регламент покликаний захистити

журналістів від політичного та економічного впливу. Він націлений на гарантування плюралізму та редакційної незалежності медіа у цифрову еру. Його нормами заборонено втручатися в діяльність ЗМІ: влада не має права примушувати редакції чи окремих журналістів до певного висвітлення подій, не може застосовувати шпигунські програми для стеження за ними. Даний акт є важливим запобіжником від надмірного державного втручання: навіть у рамках боротьби з дезінформацією уряди Європи не повинні переходити межу і порушувати свободу преси [88].

Такий підхід формує збалансовану екосистему, де великі онлайн-платформи підзвітні суспільству, але й урядові структури самі обмежені у тиску на медіа та онлайн-висловлювання.

Щодо національних практик у Європі, то першопрохідцем стала Німеччина. Ще у 2017 році там ухвалено закон NetzDG (Netzwerkdurchsetzungsgesetz) [89], який зобов'язав соцмережі оперативно – протягом 24 годин – видаляти явно незаконні повідомлення (перш за все, мову ворожнечі, образи, заклики до насильства) після скарги користувача. За невиконання передбачено штрафи до 50 млн євро. Цей закон підштовхнув платформи (Facebook, Twitter та ін.) налагодити у Німеччині систему модерації контенту і звітності перед владою. Хоча NetzDG критикували за надто радикальні заходи (компанії тепер видаляють сумнівний контент про всяк випадок, аби уникнути штрафу), він став моделлю, яку частково перейняли інші країни. Наприклад, Франція у 2020 році прийняла закон (Loi Avia, 2020) про видалення онлайн-ненависті, але Конституційна рада Франції скасувала ключові положення цього закону саме через непропорційність і ризик цензури [90].

Відповідний прецедент наголошує, що навіть у боротьбі з ненавистю не можна нехтувати фундаментальними свободами людини. Наразі Франція імплементує норми DSA і покладається на них.

Правова модель США кардинально відрізняється від європейської, оскільки там свобода слова має найвищий пріоритет, а відповідальність

платформ за контент користувачів мінімізована. Основою регулювання є Розділ 230 Закону про телекомунікації 1996 р., що проголошує: «інтерактивна комп'ютерна служба не є видавцем або мовником інформації, наданої сторонніми користувачами» [91]. Простіше кажучи, соцмережі та інші онлайн-сервіси звільнені від юридичної відповідальності за більшість матеріалів, які публікують їхні користувачі, і вільні на власний розсуд модерувати контент. Ця норма свого часу дозволила інтернет-платформам стрімко розвинутиися, не боячись позовів за кожен пост.

Влада США не втручається у контент-модерацію, адже Перша поправка Конституції США забороняє уряду обмежувати свободу слова (за винятком вкрай вузьких категорій – дитяча порнографія, прямі заклики до насильства тощо). Таким чином, держава більше зосереджується на саморегуляції індустрії: компанії самі встановлюють «Стандарти спільноти», політики щодо дезінформації тощо.

Однак останніми роками, на тлі скандалів (Cambridge Analytica, втручання РФ у вибори 2016-го, штурм Капітолію 2021-го, пандемічна дезінформація), у США пожвавились дебати про реформування цього підходу. Представники різних політичних таборів висловлюють претензії до платформ – одні звинувачують їх у цензуруванні консервативних голосів, інші – у недостатній боротьбі з фейками та екстремізмом. Поки що жодна з пропозицій змін не стала законом, але тиск на компанії значно зріс.

Фактично, США наразі обрали шлях співпраці з платформами, а не прямого регулювання. Винятком є, знову ж таки, питання національної безпеки: тут американський уряд діє рішуче, як у випадку з TikTok [82].

Таким чином, навіть у США держава готова втрутитися, якщо платформа контролюється ворожою силою і може бути інструментом шпигунства чи пропаганди. Американський підхід цікавий тим, що дозволяє побачити наслідки мінімального регулювання: з одного боку – непорушність принципу свободи слова, з іншого – бурхливе зростання онлайн-середовища, де дезінформація і токсичний контент стали системною проблемою. США

намагаються відповідати на цей виклик через суспільний тиск, розслідування діяльності платформ тощо.

Для України, яка не має подібних ресурсів, підхід мінімального втручання навряд чи прийнятний, особливо в умовах війни. Проте досвід США доводить, що самі платформи можуть добровільно запроваджувати доволі жорсткі заходи проти неналежного контенту, якщо є стимул – наприклад, ризик репутаційних втрат чи побоювання майбутньої жорсткої регуляції.

Свідченням цього є постійне вдосконалення політик Facebook, YouTube, Twitter (X) щодо маркування державної пропаганди, вилучення фейкових акаунтів, блокування терористичного контенту тощо. Отже, оптимальна модель, до якої схиляються ліберальні демократії, – це координація зусиль держави і самих онлайн-платформ, співрегуляція замість директивної цензури. Саме цим шляхом іде сьогодні Європа, й Україна як країна-кандидат також намагається перейняти такий підхід.

Будь-яке втручання держави у діяльність інтернет-платформ повинно відбуватися з неухильним дотриманням принципів свободи слова та міжнародних стандартів у цій сфері.

Конституція України (ст. 34) дозволяє обмеження свободи вираження поглядів лише на підставі закону і лише в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності, громадського порядку, для запобігання заворушенням чи злочинам, охорони здоров'я, захисту репутації або прав інших людей, запобігання розголошенню конфіденційної інформації чи підтримання авторитету правосуддя. Аналогічні критерії закріплені в ст. 10 Європейської конвенції з прав людини. Відповідно, державне регулювання онлайн-контенту не повинно виходити за ці легітимні межі.

З урахуванням вищенаведеного доцільно було б окреслити низку рекомендацій, що можуть бути використані як орієнтири для національного законодавця з метою формування ефективної та правомірної моделі регулювання онлайн-простору. Їх реалізація має забезпечити дотримання

балансу між потребою держави у запобіганні зловживанням свободою слова в цифровому середовищі та недопущенням встановлення прихованих чи відкритих механізмів цензури в Україні. Серед них варто виділити наступні:

1. *Відповідність міжнародним стандартам прав людини.* Будь-які законодавчі ініціативи мають відповідати положенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практиці Європейського суду з прав людини. Це означає, що закони повинні бути сформульовані чітко, передбачувано та переслідувати легітимну мету. Не допускаються розпливчасті формулювання на кшталт «забороняється аморальна інформація» – критерії обмежень мають бути зрозумілими й обґрунтованими.

2. *Чітке визначення порядку та підстав обмеження контенту.* Закон має однозначно окреслювати, за яких умов і в якому порядку може бути обмежено доступ до певної інформації в інтернеті. Необхідно встановити вичерпний перелік підстав (наприклад, рішення суду про визнання матеріалу таким, що розпалює національну ворожнечу) і процедур (хто саме зобов'язаний виконати рішення – провайдер, платформа; який строк на виконання; як повідомляється користувач і т.д.). Чіткість процедур захищає громадян від свавільних дій і дозволяє оскаржити незаконне блокування.

3. *Доступність законодавства та захист від зловживань.* Нормативні акти повинні бути доступні для розуміння широкому загалу, а в самих законах мають бути передбачені механізми запобігання неконтрольованим діям державних органів. Практично це означає: створення незалежного наглядового органу або можливість судового контролю за кожним випадком обмеження. В Україні, як було зазначено, таку роль відіграють суди – наприклад, тільки суд може остаточно заборонити діяльність медіа чи доступ до сайту. Також важливим є парламентський та громадський контроль за діяльністю регулятора (звіти Нацради, громадські ради при регуляторі тощо).

4. *Принцип пропорційності.* Будь-які обмеження свободи слова мають бути необхідними у демократичному суспільстві та співмірними меті (принцип «необхідності і пропорційності»). Якщо існує можливість досягти

законної мети менш обтяжливим способом – слід обирати саме його. Наприклад, якщо на сайті є протиправний контент, достатньо вимагати його видалення, а не одразу блокувати весь сайт. Заборона діяльності цілої платформи допускається тільки коли інші засоби вичерпано і продовження роботи цієї платформи створює пряму небезпеку.

5. *Незалежний розгляд справ про обмеження.* Рішення про втручання у свободу інтернету (блокування сайту, видалення інформації) мають ухвалюватися судом або незалежним органом, а не кулуарно адміністрацією чи політиками. Це забезпечує неупередженість і законність такого рішення. В Україні таким запобіжником є судова система: як згадувалося, Нацрада з питань ТБ і радіо може ініціювати обмеження онлайн-медіа лише через суд.

6. *Мінімізація побічної цензури.* Втручання повинно бути «точковим»: обмежувати слід конкретно незаконний контент, а не всю платформу цілком. Не можна безпідставно блокувати цілий інформаційний ресурс, якщо там розміщено один протиправний матеріал – достатньо видалити саме цей матеріал. Такий підхід відображено і в законі «Про медіа», де передбачено, що анулювання реєстрації онлайн-медіа можливе лише за систематичні порушення і лише щодо конкретного суб'єкта, без зачіпання інших ресурсів.

Дотримання наведених рекомендацій й принципів є критично важливим для гарантування свободи слова. Як показує практика, загроза свободі вираження може надходити не лише від приватних платформ, але й від держави, якщо вона застосовує надмірні фільтри чи цензуру

Крім юридичних гарантій, важливим елементом захисту свободи слова є розвиток культури саморегуляції та співрегуляції. Багато проблем контенту доцільніше вирішувати не каральними заходами, а запобіжними: залучати самі онлайн-платформи до формування правил і відповідальності.

Оптимальним вбачається шлях співрегуляції – діалог між державою, бізнесом і громадянським суспільством, що враховує інтереси всіх сторін.

Співрегуляція означає, що держава встановлює базові стандарти і нагляд (щоб захистити права користувачів і публічний інтерес), але конкретні

механізми імплементації виробляються разом з індустрією. Прикладом може бути Кодекс практик ЄС щодо дезінформації, коли великі платформи добровільно взяли на себе зобов'язання боротися з фейками, а Єврокомісія моніторить виконання [92].

В Україні, у контексті війни, фактично діє режим співпраці держави з платформами: так, Facebook та YouTube на запит української влади блокують явно проросійські пропагандистські акаунти, маркують державні ЗМІ РФ як такі, що контролюються державою.

Представлений баланс інтересів і є запорукою ефективного адміністративно-правового регулювання: країни мають пропонувати чіткі законодавчі механізми для платформ, натомість платформи повинні сумлінно їх виконувати або принаймні адаптувати свої політики під законні вимоги

Ще одна важлива складова гарантій – незалежний судовий контроль. Користувач або компанія, чії права обмежені внаслідок дій держави (наприклад, якщо якийсь сайт заблоковано), повинні мати ефективний засіб оскарження.

В Україні рішення регулятора чи іншого органу про обмеження інтернет-ресурсу можна оскаржити в адміністративному суді – це відповідає ст.13 Європейської конвенції (право на ефективний засіб правового захисту). Крім того, Україна визнає юрисдикцію Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), куди можуть звернутися суб'єкти, вважаючи, що українська влада порушила їхню свободу вираження. Прецедентна практика ЄСПЛ вже містить чимало рішень щодо онлайн-сфери. Такі рішення стимулюють держави шукати більш виважені способи досягнення цілей без посягання на право знати і висловлюватися.

Насамкінець, варто згадати про роль суспільства та медіаграмотності як гарантії від зловживань. Поінформоване, критично мисляче суспільство менше піддається маніпуляціям, і потреба в «жорсткій руці» з боку держави зменшується. Тому однією з стратегій збереження свободи слова в онлайні є підвищення рівня цифрової грамотності громадян.

Якщо користувачі самі навчаться відрізняти фейки, повідомляти про ненависницький контент модераторам, використовувати інструменти приватності – частину проблем можна вирішити без державного втручання.

Таким чином, адміністративно-правове регулювання діяльності онлайн-платформ є новою і складною ділянкою правозастосування, де держава має діяти делікатно і виважено. З одного боку, є об'єктивна потреба втручання – для захисту національної безпеки, громадського порядку, прав користувачів від зловживань у цифровому середовищі. З іншого боку, надмірне або неправомірне втручання несе ризики придушення свободи слова і розвитку цензури. Світовий досвід демократичних країн виробив певні «червоні лінії»: регулювання має бути законним, прозорим, пропорційним; повинні існувати інституційні гарантії від зловживань владою; рішення щодо обмеження контенту мають ухвалюватися незалежно і підлягати оскарженню; відповідальність платформ не повинна перетворитися на їхнє цензурування легального контенту. Україна, реформуючи медійну сферу і виконуючи умови євроінтеграції, поступово впроваджує ці принципи у своє законодавство.

Станом на сьогодні вже здійснено низку вагомих кроків у напрямі гармонізації правової бази із законодавством Європейського Союзу, однак залишається значна кількість аспектів, що потребують подальшого врегулювання та нормативного балансу.

В умовах активного правотворчого процесу особливої актуальності набуває необхідність збереження пріоритету прав і свобод людини як основоположного орієнтира. Як справедливо підкреслюється в науковій та експертній літературі, регулювання онлайн-простору є необхідним інструментом захисту публічних інтересів, зокрема національної безпеки та інформаційної гігієни, однак воно не повинно трансформуватися у форму цензури або репресивного контролю над контентом.

Єдиноприйнятним шляхом до досягнення ефективного та демократичного механізму регулювання цифрового середовища в Україні

вбачається партнерська взаємодія державних інституцій, громадянського суспільства та самих онлайн-платформ. Такий інклюзивний підхід дозволить сформувати нормативно обґрунтовані та соціально прийнятні правила, що одночасно гарантуватимуть як безпеку та стабільність інформаційного простору, так і сприятимуть реалізації свободи слова в умовах цифрової трансформації.

2.3 Інститут адміністративної відповідальності як засіб захисту свободи слова в цифровому медіапросторі

У сучасну епоху цифрової трансформації медіапростору проблема забезпечення свободи слова постає як одне з головних та ключових завдань демократичної правової держави. Інформаційна відкритість, можливість вільного поширення поглядів, критики, дискусій і доступу до публічної інформації є невід'ємною складовою прав людини і фундаментом громадянського суспільства. Водночас цифрове середовище породжує нові ризики: дезінформацію, мову ворожнечі, пропаганду, кібератаки, втручання в приватне життя, маніпуляції суспільною думкою. Все це вимагає оновлення підходів до регулювання сфери свободи вираження з урахуванням як технологічного поступу, так і потреб суспільства.

Одним із важливих правових інструментів державного реагування на порушення у сфері цифрових комунікацій виступає інститут адміністративної відповідальності. Його призначення полягає у забезпеченні балансу між реалізацією конституційного права на свободу вираження поглядів та необхідністю захисту інших легітимних цінностей, зокрема прав і свобод людини, публічного порядку, національної безпеки, честі, гідності та репутації. Водночас ефективність адміністративно-деліктного механізму в умовах стрімкої цифрової трансформації викликає обґрунтовані сумніви. Зокрема, постає низка проблемних питань, пов'язаних зі складністю встановлення особи правопорушника у віртуальному середовищі,

динамічністю інформаційного потоку, а також домінуванням алгоритмічного поширення контенту, що ускладнює притягнення до відповідальності та своєчасне реагування на порушення. З огляду на це, нагальним є переосмислення традиційних підходів до адміністративно-правового регулювання та пошуку нових моделей, здатних забезпечити ефективний правовий захист у цифрову епоху.

У цьому контексті особливої актуальності набуває комплексний аналіз інституту адміністративної відповідальності як одного з основних засобів забезпечення та захисту свободи слова в умовах глобальної цифровізації медіапростору, що передбачає виявлення системних проблем, пов'язаних із правозастосуванням, а також формулювання пропозицій щодо його вдосконалення.

Передусім доцільно з'ясувати правову природу та сутність адміністративної відповідальності.

Як відомо з теорії права, адміністративна відповідальність представляє собою специфічне реагування держави на адміністративне правопорушення шляхом застосування уповноваженим органом або посадовою особою передбаченого законом стягнення до правопорушника [93].

У чинному Кодексі України про адміністративні правопорушення міститься розділ II під назвою «Адміністративне правопорушення і адміністративна відповідальність». У статті 9 КУпАП визначено поняття адміністративного правопорушення, в межах якого вжито й термін «адміністративна відповідальність». Водночас у статті 23 КУпАП законодавець обмежується лише зазначенням, що формою реалізації адміністративної відповідальності є адміністративні стягнення, однак без конкретизації її юридичної природи та змістовного наповнення [34].

Така неповнота позитивного правового визначення зумовлює потребу в теоретичному аналізі цього інституту.

У науковій доктрині можна виокремити досить різні підходи до розуміння сутності адміністративної відповідальності.

На думку В. Б. Авер'янова, адміністративна відповідальність виникає у зв'язку з вчиненням адміністративного проступку і відображає реакцію держави на протиправну поведінку фізичних осіб (іноді й юридичних осіб). Така реакція проявляється у запровадженні обов'язкових приписів, обмежень та санкцій, пропорційних ступеню вчиненого порушення [94].

Заслуговує на увагу ґрунтовне визначення адміністративної відповідальності, сформульоване Т. О. Коломоєць, яка визначає її як різновид правової дійсності, специфічну форму негативного реагування з боку держави в особі її компетентних органів на відповідну категорію протиправних проявів (передусім адміністративних проступків), згідно з якою особи, що скоїли ці правопорушення, повинні дати відповідь перед уповноваженим державним органом за свої неправомірні дії та понести за це адміністративну відповідальність в установлених законом формах і порядку [95, с. 61].

Схожу характеристику цьому поняттю надає О. М. Щукін, підкреслюючи, що адміністративна відповідальність є не лише формою державного реагування, а й особливою формою юридичної відповідальності, яка супроводжується обов'язком правопорушника зазнати встановлених державою негативних наслідків. Відповідні санкції, як правило, проявляються у вигляді майнових, моральних або інших обтяжливих заходів, покликаних засвідчити відповідальність особи перед державою і суспільством за протиправну поведінку [96, с. 74].

Г. П. Бондаренко пропонувала комплексне бачення адміністративної відповідальності, а саме, як правової реакції держави, що реалізується через компетентні органи або посадових осіб шляхом застосування адміністративних санкцій. Згідно з її підходом, адміністративна відповідальність поєднує дві складові: по-перше, це юридичний обов'язок особи відповідати за свою протиправну поведінку, а по-друге - безпосереднє застосування санкцій, визначених нормою права [97].

На думку І. П. Голосніченка, адміністративна відповідальність є системою адміністративно-правових відносин, що виникають у процесі застосування уповноваженими суб'єктами публічної влади спеціальних санкцій — адміністративних стягнень — до осіб, які порушили встановлені норми [94].

Досить цінним вбачається й підхід Л. М. Рябцева, котрий розглядає адміністративну відповідальність крізь призму її функцій, зокрема як інструмент забезпечення належного рівня правопорядку у визначених сферах суспільного життя. Вчений акцентує увагу на її виховній ролі (сприяння формуванню правової культури), відновлювальній (можливість часткового відшкодування завданої шкоди), превентивній (запобігання повторенню аналогічних порушень) та каральній (реалізація справедливого покарання за принципом невідворотності) [98, с. 57].

Схоже розуміння адміністративної відповідальності представлене й Д. М. Лук'янцем, що базується на функціональному підході, який дозволяє розкрити зміст цього правового явища через виконувані ним суспільні функції. Відповідно до цього підходу, науковець виділяє три концептуальні моделі адміністративної відповідальності:

1. *Охоронна концепція*, яка полягає у тому, що адміністративна відповідальність слугує правовим інструментом охорони широкого спектра суспільних відносин від протиправних зазіхань. Її зміст, на думку автора, співвідноситься з метою адміністративного законодавства, визначеною в преамбулі КУпАП, а саме – забезпечення захисту суспільного ладу, прав і свобод громадян, інтересів юридичних осіб, публічного порядку, законності та виховання громадян у дусі поваги до права.

2. *Каральна концепція*, яка підкреслює, що адміністративна відповідальність передбачає застосування до правопорушника заходу примусу у вигляді адміністративного стягнення, що виконує функцію покарання за винне, протиправне діяння, з одночасним виконанням мети превенції.

3. *Управлінська концепція*, згідно з якою адміністративна відповідальність розглядається як складова механізму публічного управління: з одного боку, як форма реалізації державно-владних повноважень, а з іншого – як засіб охорони управлінських правовідносин у межах системи публічного адміністрування [99].

Як слушно вказує Ю. Дрофич, в науковій літературі пропонуються досить різні визначення поняття адміністративної відповідальності, аналіз яких дозволив зробити такі висновки: 1) адміністративна відповідальність розглядається як: діяльність щодо застосування адміністративних стягнень; специфічна форма негативного реагування; різновид правовідносин; 2) за основу вище наведених дефініцій адміністративної відповідальності науковці беруть дві основні ознаки: адміністративний проступок та адміністративне стягнення; 3) традиційно адміністративну відповідальність пов'язують із застосуванням примусових заходів, розглядають її як передбачену санкціями правових норм реакцію на правопорушення і здійснення санкцій [100, с. 20].

На думку вченого, поняття «адміністративна відповідальність» не слід зводити до поняття «адміністративне стягнення», оскільки адміністративна відповідальність включає такі елементи, як державний осуд діяння і особи, яка його скоїла, і застосування до порушника заходів, визначених санкцією порушеної статті закону, тобто адміністративного стягнення, тому безпідставним вважати визначення адміністративної відповідальності як такої, яка настає за порушення норм адміністративного права, так як норми адміністративного права регулюють й: порядок утворення та правове становище суб'єктів державного (публічного) управління; форми і методи управлінської діяльності; процедуру проходження державної служби; управління окремими галузями тощо. Необґрунтованим також слід вважати визначення адміністративної відповідальності як застосування до правопорушників лише адміністративних стягнень, так як в передбачених КУпАП випадках можуть застосовуватись заходи впливу (ст.ст.13, 15), які за своєю суттю не є адміністративними стягненням [100, с. 21].

Таким чином, адміністративна відповідальність представляє собою комплексний правовий механізм реагування держави на прояв адміністративної протиправності, що містить матеріально-правові підстави та процесуальний порядок провадження у справах про адміністративні правопорушення. Основу адміністративної відповідальності складають диференційована адміністративна протиправність, склад адміністративного правопорушення; адміністративне покарання (матеріальноправовий аспект) і процесуальна форма.

Всі вищепредставлені концепції, на нашу думку, гармонійно доповнюють одна одну, дозволяючи цілісно охарактеризувати адміністративну відповідальність як багатофункціональний правовий інститут, що виконує не лише каральну, а й регулятивну, охоронну, організаційну функції. Такий підхід є обґрунтованим і широко підтримується в сучасному адміністративно-правовому дискурсі, що підтверджується працями низки провідних науковців.

Незалежно від конкретного об'єкта адміністративно-правової охорони, інститут адміністративної відповідальності посідає важливе місце в системі забезпечення публічного порядку та захисту суспільно значущих прав і свобод. Він є універсальним інструментом державної реакції на правопорушення у різних сферах, зокрема й у сфері реалізації свободи слова, що має фундаментальне значення для функціонування демократичного суспільства. Як свідчить аналіз наукових джерел, у доктрині адміністративного права не існує єдиної позиції щодо систематизації адміністративних правопорушень за об'єктами посягань. Це, зокрема, стосується і порушень, які мають прямий або опосередкований вплив на реалізацію права на свободу слова.

У контексті забезпечення свободи слова інститут адміністративної відповідальності набуває особливої ваги як засіб оперативного реагування на неправомірні дії, які обмежують або утискають вказане право. Суспільні відносини, що виникають у сфері реалізації свободи слова, охоплюють як

публічні, так і приватні інтереси, і їх порушення здатне спричинити істотні наслідки – як для окремих осіб, так і для загального стану демократичного середовища.

Як слушно зауважив О. Світличний, в будь-якому напрямі суспільної діяльності, де можливі порушення прав, критичне значення має ефективний механізм юридичної відповідальності [101, с. 197].

У випадку зі свободою слова адміністративна відповідальність є засобом не лише захисту права, але й превенції його порушень — через чітке окреслення меж допустимої поведінки як для громадян, так і для посадових осіб.

Варто зауважити, що Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП) [34] не містить окремих статей, які б прямо встановлювали адміністративну відповідальність за «порушення свободи слова» як такої, особливо в контексті цифрового медіапростору. Однак, окремі статті КУпАП можуть бути опосередковано застосовані у випадках, коли дії, що обмежують свободу слова, мають ознаки адміністративного правопорушення.

Важливо зазначити, що більшість порушень, пов'язаних із свободою слова (наприклад, цензура, перешкоджання професійній діяльності журналістів), тягнуть за собою кримінальну відповідальність згідно з Кримінальним кодексом України (зокрема, статті 171 ККУ) [57]. Адміністративна відповідальність, як правило, настає за менш тяжкі правопорушення.

До адміністративних деліктів, які можуть посягати на свободу слова, належать: поширення дезінформації, яка може порушувати громадський порядок; застосування мови ворожнечі або заклики до дискримінації, що маскуються під реалізацію свободи слова, але фактично суперечать їй; незаконне обмеження доступу до публічної інформації тощо. Саме тому адміністративна відповідальність у сфері захисту свободи слова потребує особливої уваги як у правотворчій, так і в правозастосовній площині.

Положення Кодексу України про адміністративні правопорушення, які прямо або опосередковано спрямовані на охорону свободи слова, заслуговують на окремий аналіз. Зокрема, мова йде про наступні статті:

1. *Стаття 173-1. Поширювання неправдивих чуток*

У системі засобів адміністративно-правового впливу на суспільно небезпечні прояви в інформаційній сфері стаття 173-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення має особливе значення, адже передбачає відповідальність за поширення неправдивих чуток, що можуть спричинити паніку серед населення або порушення громадського порядку.

З формальної точки зору, ця норма належить до категорії адміністративно-деліктних заборон, які встановлюють відповідальність не за дію, прямо заборонену законом (наприклад, як кримінальний злочин), а за поведінку, що може призвести до дестабілізації публічного порядку, тобто має оціночний характер. Така конструкція передбачає відкритість диспозиції, адже в тексті не розкривається, що саме слід вважати «неправдивими чутками», які критерії їх шкідливості, а також, у чому саме полягає «викликання паніки» або «порушення громадського порядку».

Дане положення стає предметом наукових дискусій щодо його відповідності принципу правової визначеності як невід'ємному елементу верховенства права, що закріплений у статті 8 Конституції України та статті 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

У контексті захисту свободи слова, закріпленого у ст. 34 Конституції України та ст. 10 ЄКПЛ, положення статті 173-1 КУпАП слід розглядати як обмеження реалізації цього права, яке потребує належного обґрунтування [34].

Європейський суд з прав людини у своїй практиці неодноразово підкреслював, що свобода вираження поглядів охоплює не лише «популярні» або «нейтральні» ідеї, а й висловлювання, які можуть обурювати, шокувати або турбувати державу чи частину населення (справа «Handyside v. the United Kingdom», 1976) [102]. У зв'язку з цим кожне обмеження має бути:

передбаченим законом; переслідувати легітимну мету (у даному випадку — захист громадського порядку); бути необхідним у демократичному суспільстві, тобто пропорційним і обґрунтованим.

Зважаючи на нечіткість терміна «неправдиві чутки» та відсутність легального визначення поняття «паніка» у правових актах, існує ризик довільного тлумачення норми органами, уповноваженими складати протоколи чи розглядати такі справи. Це, в свою чергу, створює потенційну загрозу неправомірного обмеження свободи слова, особливо у контексті публічної критики влади, поширення альтернативних думок щодо суспільно важливих подій (війна, епідемії, економічна криза тощо), які можуть сприйматися як дестабілізуючі.

У судовій практиці застосування статті 173-1 КУпАП має вибірковий, непослідовний характер.

На рівні правозастосування переважає практика закриття справ або відмови в притягненні до відповідальності, що побічно свідчить про обмежену ефективність та можливу надмірність норми.

Проблематика статті 173-1 полягає в правовій невизначеності та відсутності чітких критеріїв, які б дозволяли відмежувати допустиме висловлювання від забороненого поширення «чутток». Це суперечить принципу правової визначеності, а отже — створює ризик цензури чи репресивного впливу на свободу слова з боку органів державної влади.

Стаття 173-1 КУпАП, попри її превентивне значення в умовах інформаційних загроз, потребує суттєвого нормативного доопрацювання, щоб не порушувати баланс між захистом суспільного спокою та свободою вираження поглядів. При її застосуванні критично важливо дотримуватися принципів пропорційності, законності та необхідності, визначених у практиці Європейського суду з прав людини. Лише за таких умов адміністративна відповідальність у межах цієї статті може виконувати свою охоронну функцію без ризику звуження прав людини [34].

2. *Стаття 188-39. Порушення законодавства у сфері захисту*

персональних даних

Стаття 188-39 КУпАП передбачає адміністративну відповідальність за низку порушень у сфері захисту персональних даних, а саме: неповідомлення, несвоєчасне повідомлення або подання недостовірної інформації Уповноваженому ВРУ з прав людини про обробку персональних даних (ч. 1); невиконання приписів Уповноваженого щодо усунення порушень законодавства про персональні дані (ч. 2); повторне вчинення таких порушень протягом року (ч. 3); порушення порядку захисту даних, що призвело до незаконного доступу або порушення прав суб'єкта даних (ч. 4); повторне вчинення такого порушення (ч. 5).

Попри те, що стаття 188-39 формально не є нормою, яка безпосередньо регулює свободу вираження поглядів, вона має до неї опосередкований, але критично важливий зв'язок.

По-перше, свобода слова включає право поширювати інформацію, але не передбачає права на публічне використання чужих персональних даних без згоди суб'єкта. Наприклад, журналістська діяльність може зачіпати особисті дані (місце проживання, родинні зв'язки, стан здоров'я, біографічні деталі), що потребує особливої відповідальності за дотримання етичних і правових стандартів.

По-друге, в умовах цифровізації порушення захисту персональних даних (наприклад, несанкціоноване публікування переписки, імен, фото, IP-адреси, місцезнаходження) можуть перетворитися на інструмент публічного тиску, цькування, завдання шкоди репутації, що напряду пов'язано з межами допустимого мовлення в цифровому просторі.

По-третє, реалізація свободи слова в інтернеті (через блоги, соціальні мережі, незалежні ЗМІ) повинна здійснюватися з повагою до інформаційної безпеки особи, і стаття 188-39 є одним із небагатьох правових механізмів захисту персоналій у цифровому середовищі.

На сьогодні судова практика за ст. 188-39 КУпАП залишається порівняно обмеженою, що зумовлено як складністю документування таких

порушень, так і недостатнім рівнем обізнаності у сфері персональних даних серед правозастосовців.

Проблемою залишається відсутність чіткого розмежування компетенцій між Уповноваженим ВРУ з прав людини, Нацполіцією, судами та іншими структурами у цій сфері. Крім того, низька правова культура у сфері цифрової приватності призводить до частих зловживань як з боку громадян, так і з боку медіа.

Право на свободу вираження поглядів не є абсолютним. Як передбачено у ст. 10 § 2 ЄКПЛ [10], його реалізація може бути обмежена у демократичному суспільстві, зокрема з метою захисту репутації або прав інших осіб. Стаття 188-39 КУпАП є національним втіленням цього принципу і виконує такі функції: превентивну (стимулює дотримання порядку обробки персональних даних усіма суб'єктами, що працюють з інформацією); каральну (забезпечує юридичну відповідальність за бездіяльність або порушення вимог законодавства); компенсаційну (сприяє відновленню прав постраждалих осіб (хоча не замінює повноцінного відшкодування шкоди у цивільному порядку).

Стаття 188-39 КУпАП є важливим інструментом правового забезпечення інформаційної безпеки особи, що набуває особливого значення в епоху цифрової трансформації. Вона не лише регулює обіг персональних даних, а й опосередковано сприяє розвитку відповідального і правомірного інформаційного середовища, в якому реалізація свободи слова не суперечить праву на приватність [34].

3. Стаття 212-3. Порушення права на інформацію та права на звернення

Стаття 212-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення є однією з найоб'ємніших у структурі КУпАП і регламентує адміністративну відповідальність посадових осіб за широкий спектр дій, що порушують право на доступ до інформації, права на звернення, а також права на публічність і відкритість діяльності державних та публічних інституцій [34].

У межах цієї статті закріплено понад десять окремих форм адміністративних правопорушень, що стосуються: необґрунтованого обмеження доступу до інформації; ненадання чи несвоєчасного надання відповіді на інформаційні запити; поширення недостовірної чи неповної інформації; порушень у сфері відкритості використання публічних коштів; обмеження доступу до архівів, реєстрів та екологічної інформації; ігнорування звернень адвокатів, правозахисних та реабілітаційних інституцій.

Право на свободу слова, гарантоване ст. 34 Конституції України та ст. 10 Європейської конвенції з прав людини, охоплює не лише право на вільне висловлення поглядів, а й право на отримання інформації, яка має суспільну значущість. Саме в цій площині реалізується роль статті 212-3 КУпАП як інструмента захисту свободи вираження через доступ до інформації.

Таким чином, стаття 212-3 функціонально підтримує реалізацію свободи слова шляхом захисту доступу до інформації, що є передумовою повноцінного функціонування громадянського суспільства та демократичного контролю над владою.

Незважаючи на те, що стаття 212-3 містить широкий перелік підстав для притягнення до відповідальності, на практиці її застосування також є обмеженим, а сама норма часто недооцінюється у правозастосовній діяльності.

Стаття 212-3 КУпАП є однією з основних норм у забезпеченні прозорості влади та доступу до публічної інформації. У системі механізмів захисту свободи слова вона виконує підтримувальну функцію, створюючи інституційні гарантії для реалізації цього права.

Попри наявні проблеми у сфері правозастосування, стаття 212-3 КУпАП володіє значним нормативним потенціалом як засіб протидії інформаційній закритості органів публічної влади та стимулювання їх до прозорості у своїй діяльності. Її значення особливо зростає в умовах цифрової трансформації, коли забезпечення вільного доступу громадян до

достовірної, офіційної та об'єктивної інформації стає необхідною передумовою реалізації конституційного права на свободу слова та ефективної участі суспільства в демократичних процесах.

В межах досліджуваного питання щодо ролі адміністративної відповідальності у сфері захисту свободи слова в цифровому медіапросторі особливої уваги заслуговують положення Закону України «Про медіа», які вводять адміністративну відповідальність у формі санкцій, що застосовуються Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення до суб'єктів у сфері медіа.

Відповідні положення закону становлять собою важливий елемент сучасного механізму правового регулювання інформаційного простору та спрямовані на забезпечення дотримання стандартів мовлення, захисту суспільної моралі, прав людини, інформаційної безпеки та свободи слова в умовах цифрової епохи.

Так, у відповідності до положень розділу VIII Закону України «Про медіа» [48], Національна рада наділена повноваженнями застосовувати до медіасуб'єктів низку заходів реагування у разі порушення вимог чинного законодавства. Зокрема, йдеться про такі форми адміністративної відповідальності, як: попередження (припис) про усунення порушення; накладення штрафів за вчинення значних або повторних порушень; скасування державної реєстрації або анулювання ліцензії у разі системного чи грубого порушення; тимчасове блокування доступу до онлайн-медіа (у виняткових випадках, передбачених законом).

Серед найбільш значущих підстав для застосування таких санкцій варто виокремити: поширення мови ворожнечі; трансляцію забороненого контенту, зокрема пропаганди насильства, порнографії, закликів до дискримінації чи ворожнечі; неодноразове чи грубе порушення вимог до достовірності інформації, зокрема поширення маніпулятивного або фейкового контенту; систематичне порушення обов'язків щодо прозорості структури власності медіа або вимог мовної політики; розпалювання

міжнаціональної, расової, релігійної чи іншої ворожнечі, що суперечить принципам плюралізму та недискримінації, закріпленим у ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Ці положення не лише розширюють інструментарій адміністративно-правового впливу на порушення у сфері медіа, але й виконують превентивну функцію. Вони стимулюють медіаорганізації дотримуватись етичних та правових стандартів, водночас запобігаючи використанню свободи слова як інструменту для поширення мови ворожнечі, ксенофобії або підриву основ демократичного устрою.

Адміністративна відповідальність у формі санкцій Національної ради сприяє також забезпеченню інформаційної безпеки держави, особливо в умовах зовнішньої гібридної агресії, коли медіаресурси можуть використовуватись як інструмент дестабілізації, пропаганди чи дезінформації. Саме тому Закон «Про медіа» включає положення, які передбачають спеціальні обмеження щодо медіа, пов'язаних з державою-агресором або підконтрольних їй осіб.

Таким чином, регулювання, запроваджене Законом України «Про медіа» [48], та відповідна адміністративна відповідальність медіа-суб'єктів у разі порушення законодавства, становлять неоціненно важливий елемент механізму захисту свободи слова в умовах демократичного суспільства. Йдеться не про обмеження цього права, а про забезпечення його реалізації в рамках законності, добросовісності, недопущення шкоди суспільству, національній безпеці та правам інших осіб. Це відповідає підходам, сформованим у практиці Європейського суду з прав людини, згідно з якими свобода вираження поглядів не є абсолютною і може підлягати обмеженням, що є необхідними у демократичному суспільстві для досягнення легітимних цілей.

Необхідно зазначити, що однією з головних проблем у процесі притягнення до адміністративної відповідальності за адміністративні правопорушення у цифровому медіапросторі є складність доказування, яка

впливає з особливостей інформаційного середовища та технологічної природи медіа в епоху цифровізації.

Так, одним із найсуттєвіших викликів є ідентифікація особи, яка здійснила адміністративне правопорушення, зокрема поширення забороненої або недостовірної інформації, мови ворожнечі, порушення права на приватність тощо. На відміну від традиційного медіасередовища, де суб'єкти відповідальності (телерадіоорганізації, видавництва, редакції) чітко визначені, в онлайн-просторі автори та поширювачі інформації часто залишаються анонімними або діють через фейкові облікові записи, VPN-сервери, проксі-сервіси та інші технології маскування.

І навіть у випадках, коли інформація поширюється з акаунта в соціальній мережі, не завжди існує достатньо юридично значимих підстав вважати особу, яка зареєструвала акаунт, тотожною тій, що здійснила поширення забороненого законом контенту. Судова практика в Україні досить обмежена щодо адміністративних справ за правопорушення в інтернеті, і часто такі справи призупиняються або закриваються через неможливість ідентифікації особи правопорушника.

Другим не менш суттєвим викликом є встановлення повного складу адміністративного правопорушення, що включає: об'єкт (охоронювані правовідносини, наприклад, публічний порядок, право на гідність, приватність тощо); об'єктивну сторону (дії у вигляді поширення інформації, закликів, коментарів тощо); суб'єкт (фізична або юридична особа, яка досягла віку адміністративної відповідальності); суб'єктивну сторону (вина, мотив, мета).

У цифровому середовищі особливу складність становить фіксація об'єктивної сторони: допис може бути швидко видалений, змінений або замаскований під мем, гіперпосилання або інший формат, який потребує додаткової експертизи. До того ж, збір доказів у кіберпросторі часто потребує участі спеціалізованих суб'єктів (операторів зв'язку, провайдерів,

власників платформ), які можуть бути зареєстровані за межами юрисдикції України та не зобов'язані відповідати на запити українських органів влади.

Адміністративне законодавство України не завжди належним чином регламентує статус електронних доказів, які у випадках цифрових правопорушень є основними (скріншоти, відеозаписи, лог-файли, IP-адреси, метадані тощо). Доказова сила скріншоту, наприклад, без технічної експертизи часто є недостатньою, що створює прогалину між фактичним виявленням правопорушення і можливістю доведення цього факту в суді або при розгляді органами, уповноваженими на складання протоколів.

Іншою проблемою є відсутність чіткої координації між Національною радою з питань телебачення і радіомовлення, уповноваженим з прав людини, органами кіберполіції, Держспецзв'язку, судами щодо фіксації, аналізу та кваліфікації правопорушень у медіапросторі. Нерідко це призводить до того, що потенційні правопорушення залишаються без реагування, або ж сам механізм притягнення є формальним.

Складність доказування адміністративних правопорушень у цифровому медіапросторі є системною проблемою, що знижує ефективність адміністративно-правового захисту свободи слова. Для подолання цієї проблеми необхідно: нормативно врегулювати механізм ідентифікації правопорушника в інтернеті; розширити правовий інструментарій щодо збору та оцінки електронних доказів; забезпечити інституційну взаємодію органів, які уповноважені на виявлення, документування та розгляд цифрових правопорушень; удосконалити процесуальні гарантії як для притягнення до відповідальності, так і для захисту від зловживань.

Всі ці заходи можуть дозволити підвищити не лише ефективність реагування на правопорушення, але й рівень довіри до державної політики у сфері інформаційної безпеки та свободи вираження поглядів.

У сучасному цифровому медіапросторі, поряд із юридично обов'язковими нормами, все більшої ваги набувають механізми саморегулювання, етичних стандартів та внутрішніх політик платформ, що

виступають інструментами «м'якого» впливу на поведінку учасників інформаційного обігу.

З огляду на динамічний розвиток цифрових технологій і постійну зміну форм комунікації, традиційне адміністративно-правове регулювання часто не встигає оперативно реагувати на новітні виклики. У зв'язку з цим, саморегулювання стає дієвим механізмом заповнення прогалин публічного регулювання, особливо у сфері захисту свободи слова, протидії дезінформації, мови ворожнечі, маніпулятивного контенту тощо.

Як вказує Г. Красноступ, регуляторні органи дуже перевантажені роботою, а представники медіа-індустрії змушені вирішувати окремі питання самостійно. Саме тому державне регулювання зазвичай супроводжується саморегулюванням. А іноді саморегулювання може мати місце при повній відсутності державного регулювання [103, с. 35].

Почесна голова Національної асоціації медіа, членкиня Комісії з журналістської етики Т. Лебедева підкреслила, що саморегулювання медіа є оптимальним механізмом для збалансування прав журналістів та їхньої відповідальності перед суспільством, а також захисту від впливу власників і держави, надмірного регулювання та обмежень свободи слова [104].

На нашу думку, потребує з'ясування змістовне наповнення поняття «саморегулювання» як правової та соціальної категорії в контексті регулювання цифрового медіапростору.

Як зазначає Г. Красноступ, саморегулювання (self-regulation) є підходом до регулювання певного сектору економіки, який полягає в тому, що формуються лише загальні цілі, але завдання розробки та впровадження детальних правил доручається органу, що складається з осіб, які працюють у даному секторі. Перевага цього підходу полягає в тому, що люди, які працюють у даному секторі, здатні краще виявляти проблеми та розробляти реалістичні методи управління, ніж зовнішні особи [103, с. 36].

На думку медіа-експерта І. Розкладая, «саморегулювання» – це тип добровільної ініціативи, яка дозволяє суб'єктам господарювання, соціальним

партнерам, неурядовим організаціям та асоціаціям приймати спільні правила між собою та для себе [87].

В Україні положення про саморегулювання медіа отримало нормативне закріплення в Законі України «Про медіа» [48], де передбачено можливість запровадження галузевого саморегулювання, а також укладення угод між цими органами ними та Національною радою з питань телебачення і радіомовлення.

Відповідно до закону, саморегулювання у сфері медіа розглядається як система добровільного нормотворення та самоконтролю, за якої суб'єкти інформаційної діяльності – журналісти, редакції, медіакомпанії, платформи (соціальні мережі, відеохостинги тощо) – самі розробляють та впроваджують етичні кодекси, стандарти редакційної політики, механізми розгляду скарг, реагування на порушення та ін. У міжнародній практиці така модель саморегулювання отримала широке визнання як форма реалізації принципу плюралізму, недопущення цензури та підвищення професійної відповідальності медіа.

Закон також визнає роль редакційних статутів, журналістських стандартів та кодексів професійної етики у процесі здійснення медіа діяльності.

Змістовним прикладом розкриття потенціалу саморегуляторних практик є аналітична стаття «Що для медіа означає саморегулювання? Розбираємо інструменти й досвід України та іноземних колег?», опублікована на порталі Медіамейкер у травні 2025 року. У матеріалі здійснено глибокий аналіз сутності саморегулювання як добровільної домовленості між представниками медіаіндустрії щодо дотримання етичних стандартів та відповідальності перед аудиторією. Автори, опираючись на позиції Ліни Куш (Комісія з журналістської етики, НСЖУ) та Олексія Погорелова (Українська асоціація медіабізнесу), демонструють, що саморегуляція не є формальністю, а виступає реальним механізмом

стримування професійних порушень — зокрема, у вигляді мови ворожнечі, плагіату або дискримінації [105].

Особливої уваги заслуговує опис діяльності Комісії з журналістської етики як ключового органу саморегулювання в Україні, що, попри відсутність санкційного апарату, здійснює вплив через механізми медіації, репутаційної відповідальності та публічних рішень. У статті підкреслено важливість редакційної політики як інструмента внутрішнього етичного контролю, а також акцентовано на перспективності моделі співрегулювання — коли індустрія разом із державою формує гнучкі норми, придатні до цифрового середовища [105].

На прикладі досвіду європейських країн (Німеччини, Великої Британії, Норвегії, Швеції) автори обґрунтовують, що високий рівень саморегуляції підвищує довіру до медіа і посилює їхню соціальну відповідальність. Такий підхід відкриває нові горизонти для українського медіасередовища, яке наразі лише формує стійкі традиції етичного самоврядування [105].

Таким чином, українське законодавство поступово переходить від суто адміністративного впливу до більш м'яких форм нормативного регулювання з урахуванням європейських тенденцій.

У правовій доктрині визнається, що саморегулювання не є альтернативою юридичній відповідальності, а її доповненням, особливо в тих випадках, коли баланс між свободою слова та захистом інших прав (гідності, приватності, національної безпеки) потребує гнучких і пропорційних рішень.

Етичні кодекси журналістів, правила спільноти соціальних мереж (наприклад, Meta, X, YouTube), алгоритми модерації контенту є прикладами внутрішньої нормативності, що формує «етичний каркас» свободи слова. Такі документи, зокрема, встановлюють: заборону публікації дезінформації, закликів до насильства, мови ворожнечі; процедури оскарження рішень про видалення контенту; вимоги до прозорості спонсорованого чи політичного контенту; механізми самоперевірки фактів (fact-checking).

Водночас ці політики, хоч і є приватними за походженням, справляють публічний ефект, оскільки регулюють інформаційний простір, у якому відбувається комунікація мільйонів користувачів. У цьому контексті, саморегулювання слугує неформальним, проте досить потужним засобом забезпечення свободи слова, створюючи рамки відповідальної поведінки у цифровому середовищі.

Попри переваги, саморегулювання супроводжується і рядом проблем юридичного характеру, про які також слід згадати. Серед основних проблемних питань та викликів необхідно вказати наступні: відсутність законодавчо унормованого статусу для більшості етичних кодексів чи внутрішніх політик; невизначеність механізмів контролю за дотриманням етичних стандартів; ризики приватної цензури, коли великі цифрові платформи, діючи на власний розсуд, обмежують контент без належної юридичної процедури та без гарантій справедливого розгляду.

У відповідь на це міжнародні організації (Рада Європи, ЄС, ОБСЄ) пропонують гібридні моделі співрегулювання, коли державні органи, незалежні регулятори та суб'єкти саморегулювання співпрацюють у рамках публічно-правових угод, меморандумів або спільних ініціатив (наприклад, Кодекс практики щодо дезінформації в ЄС).

Саме в умовах взаємодії державного регулювання та саморегулювання виникає інше поняття «спільне регулювання».

Поняття «спільне регулювання» (co-regulation) зазвичай використовують як загальний термін для визначення кооперативних форм регулювання, розроблених для досягнення цілей державної влади. Це поняття охоплює як елементи саморегулювання, так і традиційні риси державного регулювання [106].

Модель «спільного регулювання» ґрунтується на основах саморегулювання (в його найширшому розумінні), які закріплені в положеннях органів державної влади одним із двох способів: державні органи або встановлюють правові основи так, щоб саморегулювання почало

діяти, або інтегрують існуючу систему саморегулювання в нормативну базу державного органу. Це широке визначення охоплює багато різноманітних типів спільного регулювання, залежно від співвідношення участі влади та недержавного сектору. Вибір елементів для основи спільного регулювання, зокрема, залежить від задач, які слід виконати.

Відповідно до частини першої статті 92 Закону України «Про медіа» спільне регулювання у сфері медіа – це поєднання функцій та засобів державного регулювання та галузевого саморегулювання з метою забезпечення участі суб'єктів у сфері медіа у розробці та визначенні вимог до змісту інформації, яка поширюється медіа, та недопущення цензури і зловживання свободою слова [48].

При цьому, предметом спільного регулювання є визначення вимог до поширення інформації, для якої законодавством передбачено регулювання змісту, шляхом прийняття кодексів (правил) створення та поширення такої інформації. За таких умов суб'єкти у сфері медіа добровільно беруть на себе обов'язок дотримуватися цих вимог, а Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення визнає, що ці вимоги є достатніми для забезпечення суспільних інтересів. Згідно з пунктом 1 Розділу VIII Регламенту Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, затвердженому Рішенням Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення 20.04.2023 р. №339, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення співпрацює з органами спільного регулювання, які діють у сфері медіа, аби розробити критерії та кодекси (правила) створення і поширення інформації, що сприяє процесу саморегулювання медіа та зменшенню вчинення ними порушень законодавства [107].

Таким чином, саморегулювання, спільне регулювання та етичні норми відіграють важливу роль у забезпеченні свободи слова в цифровому середовищі, особливо у сфері, яка не охоплена або лише частково врегульована адміністративним правом. Вони слугують додатковим

інструментом відповідальної поведінки медіа та користувачів, а також потенційно зменшують потребу у втручанні держави. Однак для ефективного функціонування таких механізмів необхідна правова підтримка, прозорість, інституційна сталість і чітка взаємодія з державними інституціями.

Підсумовуючи все вищевказане необхідно зазначити, що інститут адміністративної відповідальності відіграє важливу роль у захисті свободи слова в умовах цифрової ери. Через адміністративні санкції держава встановлює необхідні межі для свободи вираження, забороняючи зловживати нею на шкоду іншим. Однак ефективність цього інституту залежить від його належного нормативного оформлення та правозастосування. Сучасні умови диктують потребу оновити законодавство про адміністративні правопорушення відповідно до реалій цифрового суспільства, чітко визначивши склади правопорушень, пов'язаних з інформаційною сферою, і забезпечивши їх відповідність європейським стандартам свободи слова.

Адміністративна відповідальність повинна залишатися саме засобом захисту, а не придушення свободи слова. Це можливо за умови суворого дотримання принципу пропорційності при застосуванні санкцій. Практика ЄСПЛ наголошує, що навіть за наявності правопорушення покарання не має бути надмірно суворим, аби не «охолоджувати» свободу висловлювань у суспільстві. Українські органи влади мають враховувати ці стандарти. Важливо, що реформування інституту адміністративної відповідальності продовжується – запроваджуються новаційні заходи (саморегулювання, співрегулювання тощо) і одночасно вносяться запобіжники проти цензури. Все це спрямовано на те, щоб у цифровому медіапросторі свобода слова була надійно захищена від посягань, але її реалізація здійснювалася відповідально і в межах закону. Такий підхід відповідає і національним конституційним гарантіям, і європейським цінностям, де свобода вираження поглядів є однією з основ демократії, а її охорона – спільне завдання держави, суспільства та кожного громадянина.

Висновки до розділу 2

1. Проаналізовано основні виклики, що постають перед адміністративно-правовим механізмом захисту свободи слова в умовах цифровізації медіапростору. Обґрунтовано, що стрімкий розвиток цифрових технологій, соціальних мереж, алгоритмічних платформ та генеративного контенту радикально змінює традиційне розуміння медіа та механізмів правового регулювання інформаційних процесів.

Встановлено, що цифрове середовище характеризується високою динамікою, анонімністю користувачів, транснаціональністю поширення контенту, що ускладнює ідентифікацію правопорушників та ефективне застосування адміністративно-деліктних заходів. Доведено, що класичні адміністративно-правові інструменти виявляються недостатньо гнучкими й ефективними для реагування на порушення, що виникають у цифровому вимірі свободи слова, зокрема поширення фейків, мови ворожнечі, онлайн-цькування.

Акцентовано увагу на необхідності модернізації існуючої нормативно-правової бази, що регламентує функціонування медіа, з урахуванням стандартів Ради Європи, практики ЄСПЛ та положень новітнього українського законодавства, зокрема Закону України «Про медіа». Відмічено, що запровадження механізмів співрегулювання та саморегулювання може стати ефективним інструментом превентивного впливу та забезпечення балансу між свободою слова й публічними інтересами.

Запропоновано оновлення адміністративно-правового механізму з акцентом на поєднання правового регулювання із добровільним дотриманням етичних норм, підвищення цифрової компетентності суб'єктів інформаційної діяльності та створення умов для ефективної взаємодії держави, громадянського суспільства та бізнесу.

Вказано, що пріоритетом має залишатися забезпечення свободи вираження поглядів як базової конституційної цінності в межах інформаційної безпеки та захисту гідності особи.

2. У ході дослідження встановлено, що онлайн-платформи стали ключовими гравцями в сучасному медіапросторі, здійснюючи значний вплив на формування громадської думки, доступ до інформації та реалізацію свободи слова. Обґрунтовано, що особливості функціонування таких платформ, зокрема алгоритмічні стрічки, модерація контенту та системи рекомендацій, потребують особливої уваги з боку адміністративно-правового регулювання.

Проаналізовано нормативно-правову базу України у сфері регулювання медіа та онлайн-платформ, зокрема положення Закону України «Про медіа», акцентовано увагу на положеннях, що стосуються заходів реагування Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, включно з правом ініціювати припинення діяльності онлайн-видань у разі систематичних порушень. Відмічено, що така модель передбачає низку запобіжників проти зловживань, серед яких – попередження, судовий контроль і пропорційність заходів впливу.

Доведено, що адміністративно-правове втручання у діяльність онлайн-платформ є допустимим за умови дотримання принципів законності, необхідності, пропорційності та демократичного контролю. Вказано на доцільність імплементації кращих практик ЄС, які передбачають прозорість алгоритмів, механізми оскарження рішень платформи та зобов'язання щодо видалення незаконного контенту.

Запропоновано удосконалення вітчизняного адміністративно-правового механізму через розвиток співрегуляції за участю держави, платформ і громадськості, а також уточнення меж дозволеного втручання держави задля уникнення загроз цензури.

Ефективне адміністративно-правове регулювання онлайн-платформ є необхідною умовою забезпечення свободи слова в цифрову епоху, за умови

дотримання стандартів прав людини та гарантування відкритого доступу до інформації.

3. Проаналізовано сутність і трансформацію інституту адміністративної відповідальності в контексті цифровізації суспільства та стрімкого розвитку медіаплатформ. Обґрунтовано, що адміністративна відповідальність є одним із ключових засобів реагування держави на порушення у сфері свободи слова, забезпечуючи правовий баланс між реалізацією цього фундаментального права і захистом національної безпеки, громадського порядку, прав інших осіб, інформаційної етики та публічного інтересу.

Встановлено, що сучасне нормативне регулювання, зокрема положення Кодексу України про адміністративні правопорушення, створює базу для притягнення до адміністративної відповідальності за дії, що порушують вимоги законодавства про інформацію, персональні дані, мову ворожнечі, порядок доступу до публічної інформації. Доведено, що ефективне застосування цих норм значною мірою залежить від здатності держави встановлювати особу порушника, доводити факт правопорушення та дотримуватися принципу пропорційності санкцій.

Акцентовано увагу на тому, що в умовах цифрового середовища виникає низка викликів для правозастосовної практики, зокрема – анонімність користувачів, екстериторіальність платформ, швидкоплинність і вірусність інформаційних потоків. У зв'язку з цим відмічено, що інститут адміністративної відповідальності має бути доповнений превентивними механізмами, зокрема саморегулюванням, співрегулюванням, етичними кодексами онлайн-медіа та алгоритмічною прозорістю.

Запропоновано удосконалити адміністративно-деліктне законодавство шляхом цифровізації процесу виявлення порушень, посилення контролю за медіа в межах, що не обмежують свободу слова, та впровадження процедур оцінки ризиків втручання у вираження поглядів. Вказано, що держава повинна не лише карати, але й сприяти формуванню інформаційної культури, що ґрунтується на відповідальності за публічне слово.

Таким чином, обґрунтовано, що інститут адміністративної відповідальності у цифрову епоху має бути реформований відповідно до принципів верховенства права, правової визначеності та пропорційності, із урахуванням практики ЄСПЛ і міжнародних стандартів у сфері свободи вираження.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ СВОБОДИ СЛОВА В УКРАЇНІ

3.1 Зарубіжний досвід забезпечення свободи слова в цифровому середовищі: адміністративно-правові моделі

Свобода слова належить до кола основоположних прав і свобод людини, що визнаються невід’ємними та невідчужуваними у демократичному суспільстві. Відповідне право закріплене у низці міжнародно-правових документів, серед яких ключове місце посідають стаття 19 Загальної декларації прав людини, стаття 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, стаття 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини), а також стаття 11 Хартії основних прав Європейського Союзу. Воно передбачає право кожної особи вільно дотримуватись поглядів, одержувати та поширювати інформацію й ідеї без втручання з боку держави, незалежно від кордонів.

У добу цифрових трансформацій, стрімкого розвитку глобальних інформаційно-комунікаційних технологій та зростання впливу інтернет-платформ на суспільну комунікацію, традиційне розуміння свободи слова набуває нових змістовних та функціональних вимірів. З одного боку, цифрове середовище значно розширює можливості реалізації цього права, створюючи безпрецедентний доступ до інформації та платформ для самовираження. З іншого – виклики цифрової епохи, серед яких домінують феномени дезінформації, мови ворожнечі, маніпулятивного контенту, пропаганди, кібербулінгу, а також загроз безпеці вразливих груп, зумовлюють необхідність переосмислення та адаптації механізмів правового регулювання й захисту свободи слова.

У відповідь на ці виклики держави світу вибудовують власні адміністративно-правові моделі забезпечення свободи вираження поглядів у цифровому середовищі. Ці моделі мають на меті знайти баланс між необхідністю забезпечення безпеки інформаційного простору, запобіганням правопорушенням у сфері поширення інформації та збереженням ключових демократичних засад, таких як свобода слова, плюралізм думок, відкритість суспільного діалогу.

У контексті цифрової трансформації адміністративно-правові інструменти включають, зокрема, нормативне регулювання діяльності онлайн-платформ, формування кодексів відповідальної поведінки цифрових посередників, створення незалежних регуляторних органів, впровадження механізмів прозорості алгоритмів модерації контенту тощо.

Досвід різних країн у цій сфері демонструє широкий спектр підходів – від ліберального, мінімально втручального (як у США), до моделі суворого державного контролю (як у КНР), із проміжними варіантами врегульованої свободи (як у країнах ЄС та Великій Британії).

Аналіз зазначених моделей у порівняльному контексті дозволяє не лише окреслити національні особливості адміністративно-правового забезпечення свободи слова в цифровому середовищі, але й виокремити найбільш ефективні практики, що можуть бути використані в українському правотворчому процесі.

У подальшому буде розглянуто адміністративно-правові підходи до забезпечення свободи слова у Європейському Союзі, Сполученому Королівстві, Сполучених Штатах Америки та Китайській Народній Республіці.

У державах Європейського Союзу свобода слова визнається одним із основоположних засад демократичного суспільства, що становить підґрунтя для функціонування вільного медіа-простору, плюралізму думок та відкритої суспільної дискусії. Не зважаючи на те, що Європейський Союз не має формалізованої єдиної конституції у традиційному розумінні, низка

основоположних прав і свобод, включно зі свободою вираження поглядів, закріплена у Хартії основних прав ЄС, яка має юридично обов'язкову силу для інституцій Союзу та держав-членів при застосуванні права ЄС.

Зокрема, стаття 11 Хартії [108] гарантує свободу вираження думок і свободу отримання та поширення інформації без втручання органів влади, що концептуально узгоджується з статтею 10 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [10], яка діє паралельно як частина європейського правового простору.

У контексті цифрової трансформації суспільства, що зумовила кардинальні зміни у способах створення, розповсюдження та споживання інформації, Європейський Союз започаткував масштабну реформу цифрового регулювання з метою адаптації наявних правових механізмів до нових реалій цифрового середовища.

Центральне місце у цій реформі посідає Акт про цифрові послуги (Digital Services Act, далі — DSA) [78], який набув чинності у серпні 2023 року. Цей нормативно-правовий акт є частиною більш широкої законодавчої ініціативи — так званого «Цифрового пакета ЄС» — і має на меті створити гармонізовану правову рамку для функціонування цифрових платформ у межах ЄС, із забезпеченням одночасно ефективного регулювання контенту та збереження фундаментальних прав користувачів.

DSA закріплює комплекс обов'язків для онлайн-посередників, особливо для дуже великих онлайн-платформ (Very Large Online Platforms, VLOPs) та дуже великих пошукових систем, зокрема щодо запобігання поширенню незаконного контенту, забезпечення прозорості алгоритмічних процесів, доступу до механізмів оскарження модераційних рішень, співпраці з регуляторними органами тощо. Водночас у тексті Регламенту послідовно підкреслюється, що всі дії з боку цифрових посередників, а також національних органів, повинні здійснюватися з повагою до основоположних прав, насамперед — до свободи вираження поглядів і свободи інформації, як це зазначено у преамбулі та статтях DSA. Преамбула прямо вказує, що

«відповідальна поведінка онлайн-платформ сприяє формуванню безпечного, справедливого та передбачуваного цифрового середовища», у якому особи можуть реалізовувати свої основоположні права, зокрема право на свободу вираження думки [78]

Особливу увагу в структурі DSA приділено визначенню ризиків для основоположних прав, які повинні бути враховані платформами під час виконання їхніх обов'язків. Наприклад, стаття 34 DSA вимагає від VLOPs здійснювати оцінку системних ризиків, серед яких прямо вказано ризики впливу модерації контенту на свободу вираження поглядів та медіаплюралізм [78]. Відповідне положення спрямоване на недопущення свавільного або надмірного обмеження свободи слова шляхом автоматизованого чи непрозорого втручання платформ у контент користувачів. Водночас стаття 35 передбачає зобов'язання з упровадження заходів щодо пом'якшення таких ризиків, але з обов'язковим урахуванням принципу пропорційності та дотримання прав людини [78].

Крім того, DSA виконує уніфікаційну функцію, встановлюючи загальні правила для всіх держав-членів ЄС і водночас обмежуючи їхнє право на запровадження додаткових або відмінних регуляторних заходів у сфері цифрових послуг. Такий підхід забезпечує цілісність внутрішнього ринку цифрових послуг та створює передбачувані умови для функціонування платформ по всій території ЄС.

Разом з тим, у тексті DSA зазначено, що держави-члени зберігають право вживати додаткові заходи у суміжних сферах, зокрема у галузі захисту національної безпеки, громадського порядку та громадського здоров'я, за умови, що такі заходи не суперечать загальним положенням DSA [78].

Окрім Акту про цифрові послуги варто згадати й про достатньо новий Європейський акт про свободу медіа (European Media Freedom Act, далі — EMFA) [88], який був погоджений інституціями Європейського Союзу наприкінці 2023 року.

ЕМФА є системною законодавчою ініціативою, що має на меті зміцнити нормативну інфраструктуру для захисту свободи, незалежності та плюралізму засобів масової інформації у країнах ЄС. Запропонований як відповідь на посилення тиску на журналістів, зростання політичного втручання у медіа, а також недостатню прозорість у сфері володіння ЗМІ, ЕМФА став важливим кроком до уніфікації підходів до регулювання медійного сектору у цифрову епоху, з дотриманням фундаментальних прав і демократичних стандартів.

Метою акту, відповідно до його преамбули та офіційних роз'яснень Європейської Комісії, є створення нормативних умов, які сприяють підвищенню рівня незалежності засобів масової інформації, забезпеченню редакційної свободи, прозорості власності та сталості функціонування медіа в державах-членах. Як зазначається в пояснювальних документах, акт спрямований на «зміцнення медіа-плюралізму та створення стабільного, справедливого, інклюзивного медіасередовища у всьому Європейському Союзі» [109].

Одним із центральних положень ЕМФА є гарантування редакційної незалежності як основоположного принципу діяльності засобів масової інформації. У проекті акта прямо забороняється будь-яке незаконне або приховане втручання органів державної влади, політичних діячів або економічних груп у редакційні рішення. Встановлюється обов'язок держав-членів забезпечити, щоб керівники редакцій та журналісти могли вільно виконувати свою професійну діяльність, не зазнаючи тиску через зміну редакційної лінії або з метою цензури. Також підкреслюється неприпустимість будь-яких репресивних заходів, включаючи незаконне спостереження чи електронне стеження за журналістами, що є особливо актуальним в умовах цифровізації та масового використання технологій спостереження.

Окремий блок ЕМФА присвячений питанню прозорості структури володіння медіа. З метою протидії прихованій концентрації медіавласності та

зменшення політичного впливу на ЗМІ, акт зобов'язує держави-члени створити публічно доступні реєстри, в яких буде зазначена повна інформація про кінцевих бенефіціарних власників національних засобів масової інформації. Такі реєстри мають забезпечити громадянам, журналістам, дослідникам та регуляторам змогу здійснювати моніторинг прозорості та неупередженості медіа, сприяти виявленню потенційних конфліктів інтересів та підвищенню рівня довіри до інформаційного простору.

Крім того, EMFA містить положення щодо гарантій проти політично мотивованого тиску на державні або публічні медіа, вимагаючи забезпечення їхньої редакційної автономії, фінансової стабільності, а також встановлення прозорих і об'єктивних механізмів призначення керівництва таких ЗМІ [109]. Це дозволяє уникати ситуацій, коли державні ЗМІ використовуються як інструменти політичної пропаганди, а не як незалежні носії суспільно значимої інформації.

Таким чином, адміністративно-правова модель Європейського Союзу у сфері забезпечення свободи вираження поглядів в умовах цифровізації є системною, збалансованою та правоцентричною. Вона спирається на цінності верховенства права, прав людини та цифрового громадянства, передбачає чітке розмежування між відповідальністю платформ за технічне управління контентом та обов'язком держав забезпечувати гарантії свобод.

Розглянемо тепер адміністративно-правову модель забезпечення свободи слова у цифровому середовищі в державі, яка ще донедавна була частиною Європейського Союзу, але після виходу з нього сформувала власну нормативну політику у сфері цифрового регулювання, — Сполученому Королівстві Великої Британії.

Сполучене Королівство, залишаючись демократичною правовою державою, продовжує визнавати свободу вираження поглядів як одну з основоположних конституційних цінностей. Це право формально закріплене в Акті про права людини 1998 року (Human Rights Act 1998) [110], який інкорпорує в національне право положення Європейської конвенції про

захист прав людини і основоположних свобод (зокрема, статті 10, що гарантує свободу вираження думок). Таким чином, навіть після Brexit, у правовому полі Сполученого Королівства зберігається європейський правозахисний стандарт, що визнає свободу вираження як складову демократичного ладу.

Однак, у відповідь на низку кризових явищ, зокрема зростання проявів онлайн-екстремізму, поширення дитячої порнографії, кібербулінгу та дезінформації, у Великій Британії посилюється суспільний та політичний запит на державне втручання з метою посилення цифрової безпеки.

Реалізацією цього підходу став Акт про безпеку в інтернеті 2023 року (Online Safety Act 2023) [111], що набув чинності як ключовий нормативно-правовий акт нового покоління, спрямований на регулювання поведінки цифрових платформ, забезпечення безпеки користувачів та водночас — гарантування дотримання їхніх прав.

Online Safety Act встановлює вичерпний перелік обов'язків для онлайн-провайдерів, включно з платформами соціальних мереж, відеохостингами, пошуковими системами та іншими посередниками цифрового контенту. Йдеться насамперед про обов'язок ідентифікувати та усувати нелегальний або шкідливий контент, а також забезпечувати інструменти для захисту вразливих категорій користувачів, передусім дітей.

Акт передбачає створення інституційної моделі адміністративного регулювання, у межах якої незалежне регуляторне агентство Ofcom (Office of Communications) виступає як центральний орган контролю за дотриманням вимог законодавства. Ofcom наділено широкими повноваженнями, зокрема: видавати обов'язкові приписи, затверджувати кодекси практики для провайдерів, здійснювати розслідування та застосовувати санкції аж до штрафів у розмірі до 10 % річного глобального обороту платформи-порушника [112].

Особливої уваги заслуговує те, що у законі чітко зафіксовано баланс між імперативами безпеки та необхідністю захисту свободи слова. У

пояснювальному меморандумі до Online Safety Act прямо вказано, що будь-які регуляторні втручання повинні здійснюватися з належним урахуванням прав користувачів, зокрема — права на свободу вираження поглядів та право на приватність. Це положення має юридичне відображення у статті 22 Акта, яка встановлює, що інтернет-провайдери зобов'язані «особливим чином враховувати важливість захисту права користувачів на свободу вираження поглядів» при реалізації своїх зобов'язань щодо виявлення та обмеження доступу до шкідливого або незаконного контенту [112]. Аналогічним чином закон вимагає врахування права на приватність.

Регулятор Ofcom, діючи в межах наданих повноважень, повинен забезпечити, щоб кожний кодекс практики та наглядова діяльність відповідали принципу пропорційності, а будь-які обмеження щодо контенту не виходили за межі необхідного в демократичному суспільстві. Крім того, в актах вторинного характеру передбачається, що Ofcom повинен розглядати потенційний вплив модераторських рішень платформ на легітимну свободу вираження, а також на плюралізм думок у суспільстві.

Значущим є також те, що виконання вимог щодо захисту свободи слова та приватності включене до складу зобов'язань, за порушення яких Ofcom має право застосовувати санкції. Все це означає, що недотримання платформою не лише обов'язків щодо безпеки, але й гарантій свободи вираження — становить юридично значуще правопорушення, яке може призвести до серйозних наслідків.

Таким чином, адміністративно-правова модель Великої Британії у сфері цифрового регулювання є прикладом інституційно збалансованого підходу, у межах якого держава одночасно виконує дві стратегічні функції: забезпечує онлайн-безпеку через нормативний контроль та нагляд за цифровими платформами, і гарантує дотримання свободи вираження поглядів, як базового права людини. Відмінною рисою британського підходу є запровадження регулятора з автономними повноваженнями та обов'язком

діяти в межах правозахисного мандату, що в умовах цифровізації сприяє формуванню легітимного та відкритого інформаційного середовища.

Звернімося тепер до досвіду Сполучених Штатів Америки у сфері адміністративно-правового забезпечення свободи слова в умовах цифрової трансформації.

Правова система США історично вирізняється максималістським підходом до захисту свободи вираження поглядів, що сформувався на основі тривалого розвитку конституційної юриспруденції та правової доктрини. Цей підхід суттєво відрізняється від європейських моделей регулювання й характеризується мінімальним прямим державним втручанням у сферу свободи слова, у тому числі в цифровому середовищі.

Першу поправку до Конституції США (1791 р.) [113] традиційно вважають найсильнішою конституційною гарантією свободи слова серед демократичних країн. Вона прямо забороняє федеральному Конгресу «видавати закони, що обмежують свободу слова або свободу преси». На підставі Чотирнадцятої поправки (1868 р.) [114], яка розширює сферу дії основоположних прав на рівень штатів, заборона обмеження свободи вираження поширюється також на законодавчі й адміністративні акти органів влади штатів. Така двоступенева конституційна гарантія фактично унеможлиблює втручання держави в зміст повідомлень, у тому числі в інтернеті, за винятком чітко визначених випадків, як-от захист національної безпеки або громадського порядку.

Ці принципи послідовно підтверджуються практикою Верховного суду США, який відіграє ключову роль у формуванні стандартів свободи вираження. Так, у рішенні Верховного суду США від лютого 2024 року (*NetChoice v. Paxton*) [115], Суд одностайно визнав неконституційними положення законів штатів, які намагалися зобов'язати соціальні мережі зберігати «нейтральність» щодо публікування контенту. Суд чітко зазначив, що держава не має права нав'язувати приватним платформам редакційну політику, навіть з огляду на суспільну значущість свободи вираження в

інтернеті. Було наголошено, що соціальні мережі мають таке саме право на редакційну автономію, як і традиційні ЗМІ, а отже, будь-яке державне втручання у механізми модерації контенту прирівнюється до цензури, що заборонена Першою поправкою.

У цьому контексті модель США виявляє виразну перевагу судового й конституційного контролю над законодавчим регулюванням. На відміну від Європейського Союзу чи Великої Британії, де функціонують спеціальні нормативні акти (DSA, EMFA, Online Safety Act), американське правове поле не передбачає єдиного всеохопного законодавства щодо онлайн-середовища. Принципи свободи вираження визначаються не стільки законом, скільки прецедентною судовою практикою, що базується на історичному тлумаченні Конституції.

Водночас, існують окремі галузеві закони, які регулюють певні аспекти онлайн-діяльності. Найвідомішим із них є розділ 230 Закону про телекомунікаційний зв'язок 1996 року (Communications Decency Act, Section 230) [116]. Цей розділ надає онлайн-платформам імунітет від відповідальності за контент, створений їхніми користувачами: «Жоден постачальник або користувач інтерактивної комп'ютерної послуги не повинен розглядатися як видавець або мовник будь-якої інформації, що надається іншою особою». Завдяки цій нормі інтернет-платформи не несуть юридичної відповідальності за висловлювання користувачів, що дозволяє їм функціонувати без ризику судових переслідувань за кожне повідомлення, публікацію чи коментар. Як зазначають численні дослідники, саме розділ 230 створив умови для становлення «вільного і відкритого інтернету», бо без такого імунітету компанії змушені були б запроваджувати широкомасштабну цензуру або припинити обслуговування користувацького контенту взагалі [91].

У межах такої моделі платформи мають право самостійно визначати свою політику модерації контенту, включаючи видалення, маркування або блокування матеріалів відповідно до власних правил користування. Ця

редакційна автономія онлайн-компаній, як уже зазначалося, охороняється Конституцією США, що унеможлиблює втручання держави навіть у випадках, коли політика модерації видається суспільно спірною.

Щодо ролі державних органів, то жоден федеральний регулятор у США не здійснює прямого адміністративного контролю за вмістом соціальних мереж чи інтернет-платформ. Федеральна комісія зв'язку (FCC) регулює телебачення, радіомовлення та провайдерів зв'язку, однак не має повноважень щодо контролю за онлайн-контентом. Утім, у випадках поширення забороненого контенту, як-от дитяча порнографія, терористичні матеріали або кіберзлочини, можуть застосовуватись норми кримінального або адміністративного законодавства, але вони мають вузьку сферу дії та не зачіпають загальну свободу вираження.

У підсумку, адміністративно-правова модель США базується на презумпції повної редакційної свободи платформ, довірі до механізмів саморегуляції та мінімальному втручанні з боку держави. Роль держави обмежується встановленням правових меж у виняткових сферах (боротьба з дитячою експлуатацією чи насильством тощо), при цьому основним механізмом забезпечення балансу між свободою слова й іншими інтересами є судовий розгляд за правилами конституційного процесу. Такий підхід, з одного боку, гарантує високий рівень захисту права на свободу вираження, а з іншого — покладає значну частину відповідальності на самі цифрові платформи та суспільство в цілому.

З-поміж розглянутих вище адміністративно-правових моделей особливої дослідницької ваги набуває вивчення підходу Китайської Народної Республіки до забезпечення свободи слова в цифровому середовищі — як прикладу однієї з найбільш централізованих та репресивних систем інформаційного контролю у глобальному вимірі. Такий досвід є показовим з огляду на протилежність демократичним цінностям, що дозволяє глибше осмислити ризики надмірної концентрації державної влади у сфері цифрової комунікації та інформаційної політики.

Попри те, що на рівні Конституції КНР формально закріплено право громадян на свободу слова (стаття 35) [117], фактична реалізація цього права в умовах китайського політичного режиму істотно обмежена. У китайській правовій системі свобода вираження жорстко підпорядкована інтересам державної безпеки, політичної стабільності та ідеологічного контролю.

Основою такої моделі виступає концепція «інформаційного суверенітету», яка визначає інформаційний простір КНР як складову національного суверенітету, що потребує захисту від зовнішнього впливу, зокрема через контроль над кордонами цифрової інформації.

Відповідно до цієї концепції, держава має повне право обмежувати доступ до інформації, регулювати її зміст, а також контролювати її створення, поширення й споживання в межах національного простору. Це реалізується через побудову так званого «Великого фаєрволу Китаю» — сукупності технічних, правових та організаційних механізмів, які обмежують доступ громадян до міжнародних ресурсів, таких як Google, Facebook, Twitter, YouTube, Wikipedia, а також фільтрують і модифікують зміст, що поширюється у внутрішньому інформаційному середовищі [118].

Законодавчою основою такої системи виступає насамперед Закон КНР про кібербезпеку 2017 року [119], який закріплює обов'язок цифрових платформ, інтернет-провайдерів і контент-посередників забезпечувати відповідність поширюваної інформації «основним соціалістичним цінностям». Зокрема, зазначений закон забороняє розміщення контенту, що може «загрожувати громадському порядку», «підривати державну єдність», «поширювати чутки» або «ображати гідність держави». Важливо, що ці поняття залишаються нечітко визначеними, що дозволяє компетентним органам тлумачити їх у надзвичайно широкому контексті. Закон також встановлює кримінальну відповідальність до 7 років позбавлення волі за поширення так званих «фейкових новин» або будь-якої інформації, яка може вважатися загрозливою для «соціальної стабільності».

У лютому 2020 року Національна адміністрація кіберпростору КНР (Cyberspace Administration of China, CAC) отримала додаткові повноваження, що дозволяють їй призупиняти або повністю закривати цифрові платформи, які розміщують або поширюють інформацію, визнану «шкідливою», «вульгарною» або такою, що підриває публічну мораль. У результаті цифрові гіганти Китаю (наприклад, WeChat, Weibo, Douyin) зобов'язані впроваджувати автоматизовані системи моніторингу та фільтрації контенту, здійснювати попередню модерацію повідомлень, а також передавати особисті дані користувачів державним органам без необхідності судового припису [120].

У межах цієї моделі функціонує розгалужена система державного контролю над інформацією, яка координується низкою органів, включаючи Центральний пропагандистський департамент Комуністичної партії Китаю (ЦПК), Міністерство громадської безпеки, CAC, а також спеціалізовані підрозділи в галузі ідеологічного нагляду. Щотижня центральні органи партійної влади надсилають директиви національним та регіональним ЗМІ, які визначають дозволені теми, бажані трактування подій і заборонені формулювання [121].

Таким чином, функціонування засобів масової інформації, як державних, так і комерційних, відбувається в межах суворо регламентованого ідеологічного поля, яке підпорядковується завданням зміцнення влади КПК і соціальної стабільності.

Формально проголошена свобода слова (у ст. 35 Конституції КНР) виявляється юридично фіктивною, оскільки практична реалізація цього права обмежена настільки, що навіть невинна критика урядової політики або публікація альтернативних джерел інформації може кваліфікуватися як підливна діяльність, загроза державній таємниці або порушення громадського порядку.

Як справедливо зазначає Рада з міжнародних відносин (CFR), така непрозорість і політизованість регуляторних процедур фактично узаконює

цензуру і забезпечує повний контроль партійно-державного апарату над публічним дискурсом [120].

Таким чином, адміністративно-правова модель забезпечення свободи слова в цифровому середовищі КНР є репресивною та централізованою, орієнтованою не на забезпечення індивідуальних прав і свобод, а на збереження ідеологічної гомогенності та політичної лояльності громадян. Ця модель базується на тотальному моніторингу цифрової активності, суворому контролі над інтернет-інфраструктурою та нормативній невизначеності, що дозволяє свавільно обмежувати інформаційні потоки. У такій системі свобода вираження не є цінністю, що охороняється правом, а розглядається винятково як об'єкт державного управління та політичного контролю.

Порівняльний аналіз адміністративно-правових моделей забезпечення свободи слова в цифровому середовищі, що були розглянуті на прикладі Європейського Союзу, Сполученого Королівства, Сполучених Штатів Америки та Китайської Народної Республіки, дає змогу виокремити нам три принципово різні парадигми правового регулювання, кожна з яких втілює характерні особливості відповідного політико-правового устрою, традицій правового мислення та ставлення до фундаментальних прав особи.

Так, Європейський Союз та Велика Британія демонструють модель «регульованої свободи», у межах якої держави здійснюють активну нормотворчу діяльність, спрямовану на забезпечення інформаційної безпеки, захист прав користувачів, зокрема вразливих груп, протидію дезінформації, мові ворожнечі та іншим формам зловживання свободою слова. Проте ключовим принципом, що пронизує усі ці регуляторні ініціативи, є обов'язкове дотримання і збереження фундаментальних прав і свобод, включно зі свободою вираження поглядів. Законодавчі акти, такі як Digital Services Act (DSA), European Media Freedom Act (EMFA), а також Online Safety Act 2023 у Великій Британії, містять прямі запобіжники проти надмірного втручання, закріплюючи вимоги пропорційності, належної уваги до прав користувачів і прозорості модераційної діяльності платформ.

Регулювання в цих юрисдикціях характеризується інституційною рівновагою: воно спирається на незалежних регуляторів, ефективні механізми контролю та розвинену судову практику з прав людини.

У протиполог цьому, Сполучені Штати Америки реалізують модель конституційного лібералізму, що ґрунтується на максимальному захисті свободи слова як абсолютної цінності, гарантованої Першою поправкою до Конституції США. Держава практично не втручається в діяльність приватних цифрових платформ, визнаючи за ними право на редакційну автономію. Основна роль у забезпеченні балансу між свободою слова та іншими суспільними інтересами належить судовій владі, передусім Верховному суду США, який тлумачить межі допустимого втручання на основі прецедентного права. За такої моделі відсутній централізований регулятор цифрового контенту, а інтернет-платформи користуються широким імунітетом відповідно до положень розділу 230 Закону про телекомунікації 1996 року.

Натомість Китайська Народна Республіка ілюструє діаметрально протилежний підхід, який можна охарактеризувати як модель тотального державного контролю. Вона передбачає жорстку централізовану цензуру, повний моніторинг цифрової активності громадян і підпорядкування інформаційної політики ідеологічним засадам керівної партії. Попри формальне декларування свободи слова в Конституції КНР, її фактична реалізація повністю залежить від політичної доцільності, а закони на кшталт Закону про кібербезпеку 2017 року та повноваження Національної адміністрації кіберпростору Китаю (САС) забезпечують повну регламентацію цифрового контенту відповідно до інтересів держави, а не прав особи.

Отже, порівняння наведених вище адміністративно-правових моделей забезпечення свободи слова в цифровому середовищі свідчить не лише про різноманіття інструментів державного регулювання, а й про глибинні концептуальні відмінності у сприйнятті свободи слова як суспільної цінності. Країни Європейського Союзу та Велика Британія сповідують підхід,

заснований на пошуку оптимального балансу між свободою вираження і суспільною безпекою, запроваджуючи правові механізми протидії незаконному контенту та дезінформації із обов'язковим дотриманням міжнародних стандартів прав людини. Натомість модель Сполучених Штатів Америки характеризується максималізмом у захисті свободи висловлювань, який базується на доктрині недоторканності свободи слова, гарантованої Конституцією, навіть ціною відсутності централізованого регулювання. Протилежну парадигму втілює Китайська Народна Республіка, де інформаційна політика повністю підпорядкована політичному контролю, а свобода слова трактується як вторинна щодо цілей державної стабільності та ідеологічної єдності.

З огляду на зазначене, Україні як демократичній державі, яка водночас веде збройну боротьбу за своє існування та прагне інтегруватися в європейський правовий простір, доцільно сформувати власну збалансовану модель, адаптуючи до національного контексту позитивні елементи саме європейського та американського досвіду. У цьому контексті можуть бути вкрай корисні наступні орієнтири для імплементації:

1. *Посилення незалежності медіа та прозорості власності.* На зразок європейського підходу, доцільно запровадити обов'язковий публічний реєстр кінцевих бенефіціарних власників засобів масової інформації, як це передбачено в Європейському акті про свободу медіа (EMFA). Відповідні заходи сприятимуть підвищенню рівня прозорості, подоланню концентрації медіа у руках пов'язаних із політикою осіб та забезпеченню умов для справжнього медіаплюралізму. Окрему увагу слід приділити забезпеченню редакційної незалежності, зокрема — обмежити втручання органів влади у кадрову політику редакцій.

2. *Створення незалежного регулятора з чітко визначеними повноваженнями.* Аналіз британської моделі свідчить про ефективність функціонування спеціалізованого органу, відповідального за регулювання цифрового середовища, координацію боротьби з онлайн-загрозами та захист

інформаційних прав користувачів. В українських умовах доцільно або розширити повноваження Національної ради з питань телебачення і радіомовлення, або створити новий незалежний орган який здійснюватиме моніторинг платформ, реагуватиме на скарги громадян та забезпечуватиме дотримання стандартів свободи вираження.

3. *Зміщення фокусу з цензури на захист користувачів.* Будь-яке регулювання цифрового контенту повинно орієнтуватися не на обмеження, а на забезпечення прав та безпеки користувачів, із чітким розмежуванням між боротьбою з реальною загрозою та необґрунтованим придушенням критичних висловлювань. Українське законодавство має рішуче уникати копіювання китайської моделі тотального інформаційного контролю, натомість створити механізми, що забезпечують дієвий, правозахисний і пропорційний підхід.

4. *Визначення вузького переліку заборонених категорій контенту.* Як і в американській моделі, доцільно обмежити втручання у свободу слова лише в чітко окреслених випадках, таких як: ворожа пропаганда та дезінформація, терористичний контент та заклики до насильства тощо. При цьому варто законодавчо закріпити принцип персональної відповідальності автора повідомлення, а не платформи, яка технічно забезпечує його поширення. Це відповідатиме моделі, за якою «платформа не є видавцем», а отже — не несе відповідальності за зміст, який не є її власним продуктом.

5. *Гармонізація з європейськими правовими стандартами.* З огляду на стратегічну мету України — членство в ЄС — у сфері свободи слова та медіаполітики доцільно впроваджувати положення Хартії основних прав ЄС, практики Європейського суду з прав людини, Директиви про аудіовізуальні медіапослуги, а також рекомендації Ради Європи щодо протидії мові ворожнечі, забезпечення плюралізму та захисту журналістів. Зокрема, варто запровадити механізми оперативного реагування на поширення явно незаконного чи екстремістського контенту, водночас дотримуючись

обов'язкових гарантій захисту свободи думки та права на доступ до інформації.

На перший погляд, адміністративно-правові моделі Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки можуть видаватися найбільш прийнятними і цінними орієнтирами для формування національної стратегії забезпечення свободи слова в Україні. Проте при їх запозиченні українській владі слід враховувати й низку важливих нюансів.

У сучасному глобалізованому інформаційному просторі проблематика свободи слова, зокрема її реалізація в цифровому середовищі, дедалі частіше набуває суперечливого характеру.

С. Балан, аналізуючи проблему забезпечення права на свободу слова та інформації, зазначає, що традиційна ліберальна парадигма абсолютного захисту свободи вираження поглядів, яка століттями формувалася у демократичному світі, нині потребує суттєвого перегляду в умовах нових безпекових викликів [122, с. 13].

Протягом тривалого часу в політичному та правовому дискурсі домінувала позиція, відповідно до якої право на свободу слова і поширення інформації вважається вищим за міркування державної безпеки, передусім у її інформаційному вимірі.

Така правова модель знайшла своє вираження в міжнародних актах – ст. 19 Загальної декларації прав людини (1948), п. 2 ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1966), а також ст. 10 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (1950). Вони проголошують право кожної особи шукати, отримувати і поширювати інформацію незалежно від державних кордонів, не обумовлюючи це правове становище будь-якими кваліфікаційними обмеженнями.

На міжнародному рівні ці положення були не лише формально закріплені, але й стали нормами прямої дії в законодавствах більшості демократичних держав, що, у свою чергу, зробило спроби обмеження певних

форм інформаційного контенту (зокрема – пропаганди) надзвичайно складними з точки зору юридичного обґрунтування.

Так, наприклад, у США дія Першої поправки до Конституції (1791 р.) забезпечує надзвичайно широку захищеність свободи вираження, яка, згідно з практикою Верховного суду США, розповсюджується навіть на неперевірену, суб'єктивну або відверто маніпулятивну інформацію. Це створює ситуацію, за якої медіа вільно посилаються на анонімні джерела або поширюють непідтверджені дані, не ризикуючи бути притягнутими до юридичної відповідальності.

Однак, як слушно зазначає С. Балан, абсолютизація свободи слова без врахування її наслідків в умовах цифрового середовища призвела до глибокого парадоксу. Сучасні противники демократії — авторитарні держави, гібридні режими, мережеві суб'єкти пропаганди — почали системно використовувати відкритість інформаційного простору демократичних країн для цілеспрямованого підриву цих самих демократичних інституцій, при цьому прикриваючись положеннями про свободу слова. Таким чином, демократичне суспільство стало вразливим до інформаційних атак, оскільки, з одного боку, забезпечує право на вільне поширення ідей, а з іншого — не має ефективних юридичних механізмів для протидії дезінформації, пропаганді, маніпуляції, які здійснюються під виглядом свободи вираження [122, с. 14].

Цей парадокс набув особливо виразного вигляду після масового поширення Інтернету, який радикально спростив процес поширення інформації, знецінив роль традиційної журналістики, ускладнив перевірку достовірності джерел і зробив маніпуляції значно масштабнішими та технологічнішими.

Протягом багатьох років демократичні країни досить толерантно ставилися до функціонування пропагандистських ресурсів, профінансованих авторитарними режимами (таких як RT, Sputnik, тощо), інших дезінформаційних платформ, які працювали у рамках правової моделі

захисту свободи слова й фактично користувалися перевагами ліберального режиму, знищуючи його зсередини.

Проте міжнародне право містить й інший важливий аспект, про який часто забувають прихильники абсолютної свободи слова. Пункт 3 статті 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права прямо передбачає, що реалізація цього права «може бути пов'язана з певними обмеженнями», які повинні: бути встановлені законом; бути необхідними для захисту прав і репутації інших осіб, державної безпеки, громадського порядку, здоров'я або моральності [9].

Ці застереження знайшли розвиток у практиці Європейського суду з прав людини, який у рішеннях ще з 1976 року (справа *Handyside v. the United Kingdom*) [102] сформулював три критерії допустимості обмежень свободи вираження: «необхідність у демократичному суспільстві», «легітимність мети» та «пропорційність». Саме завдяки рішучості ЄСПЛ у встановленні меж зловживань свободою вираження вдається досягти балансу між плюралізмом думок та захистом суспільних інтересів. Суд дедалі частіше ухвалює рішення, в яких підтримує законодавчі ініціативи держав, спрямовані на обмеження доступу до явно деструктивної, ворожої чи неправдивої інформації, за умови дотримання вищезгаданих критеріїв.

Як засвідчила практика останніх років, принцип свободи слова не може існувати як ізольоване право без урахування його контекстуальної відповідальності. Саме на підставі цього принципу в 2017 році Україна ввела санкційні обмеження на діяльність російських соціальних мереж «ВКонтакте» та «Однокласники», що викликало різку критику з боку правозахисників, зокрема Human Rights Watch [123]. Однак така критика ігнорувала безпековий контекст і стратегічну мету обмеження інформаційного впливу держави-агресора, яка використовувала цифрові платформи як інструменти гібридної війни.

Нарешті, характерною ілюстрацією зміни ставлення до свободи слова як до вразливого компонента демократичних систем стало рішення Ради

Європейського Союзу від 2 березня 2022 року, яким було запроваджено заборону мовлення російських пропагандистських каналів «Russia Today» та «Sputnik» на території ЄС [124]. У відповідному рішенні прямо зазначалося, що Росія здійснює системну кампанію з дезінформації, інформаційних маніпуляцій і викривлення фактів, спрямовану на дестабілізацію європейських суспільств. Важливо, що ця заборона була обґрунтована не як порушення свободи слова, а як пропорційний захід у відповідь на агресію та деструктивні дії держави, що порушує міжнародне право.

Як справедливо зазначає Т. Кучин, свобода слова у XXI столітті більше не може розглядатися як абсолютна цінність, ізольована від інших демократичних принципів і викликів. Необхідним є переосмислення нормативної архітектури правового захисту інформаційних прав, з урахуванням нових форм інформаційної війни, гібридних загроз та маніпуляцій. Саме відповідальне, зважене регулювання, що базується на верховенстві права, принципах справедливості, пропорційності й демократичного контролю, може забезпечити ефективну реалізацію свободи вираження в цифровому середовищі без загрози для самих основ демократії [125].

Безумовно, для України, яка є державою, що прагне інтегруватися в європейський правовий простір, найдоцільніше адаптувати позитивну практику моделей саме ЄС та США, й водночас слід категорично уникати авторитарних практик, властивих моделі КНР, оскільки тотальний контроль над інформаційним простором не лише суперечить правам людини, а й парадоксально послаблює державу в умовах сучасних інформаційних війн, де довіра суспільства до медіа та держави є критичним фактором стійкості.

У цьому контексті основним викликом для України є досягнення обережного балансу між забезпеченням свободи слова як фундаментального права людини та необхідністю захисту національної безпеки, зокрема — в умовах гібридної агресії, масових інформаційних впливів, дезінформаційних

кампаній та цілеспрямованого використання цифрових платформ у якості інструментів зовнішнього втручання.

Досвід останніх років свідчить, що абсолютизована модель свободи слова без ефективних запобіжників може бути використана як зброя проти самої демократії. Саме тому правова система має передбачати інструменти превентивного реагування на деструктивні інформаційні впливи, не виходячи при цьому за межі, допустимі міжнародними стандартами. До таких інструментів можуть належати: чітко визначені юридичні підстави для обмеження поширення фейкових новин, мови ворожнечі, закликів до насильства, а також прозорі й контрольовані механізми блокування пропагандистських ресурсів, що діють в інтересах держав-агресорів.

Водночас будь-які обмеження у сфері свободи вираження повинні відповідати вимогам легітимності, необхідності у демократичному суспільстві та пропорційності, як це передбачено у п. 3 ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та практиці Європейського суду з прав людини. Застосування таких обмежень має здійснюватися виключно за рішенням компетентних органів, з належними гарантіями судового захисту і громадського контролю.

У підсумку, формування ефективної адміністративно-правової моделі захисту свободи слова в цифровому середовищі в Україні має спиратися на найкращі міжнародні практики демократичних держав, орієнтуючись на поєднання свободи, відповідальності та стратегічної безпеки.

Водночас, оптимальна стратегія для України полягає не в копіюванні окремої моделі, а у формуванні власної, гнучкої адміністративно-правової конструкції, яка б органічно поєднувала високі стандарти свободи слова з ефективними механізмами захисту державного суверенітету, інформаційного простору та демократичного порядку. Такий підхід дозволить забезпечити стійкість держави до зовнішніх загроз, зберігаючи при цьому довіру громадян до демократичних інституцій, засобів масової інформації та правового порядку в цілому.

3.2 Напрями удосконалення законодавства України у сфері свободи слова в умовах цифровізації

Розвиток цифрових технологій принципово змінює інформаційне середовище, ставлячи нові виклики перед реалізацією та захистом права на свободу слова. Основний Закон України гарантує кожному свободу думки і слова, вільне вираження поглядів і переконань, а також право вільно збирати, зберігати та поширювати інформацію. Однак здійснення цих прав може бути обмежене законом – в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності, громадського порядку, охорони здоров'я населення, захисту репутації чи прав інших людей, запобігання розголошенню конфіденційної інформації тощо.

Такі конституційні рамки відображають міжнародні стандарти і вимагають, щоб будь-які обмеження свободи слова були передбачені законом, мали легітимну мету та були необхідними у демократичному суспільстві.

В умовах стрімкої цифрової трансформації суспільства інформаційний обмін набуває глобального, миттєвого та децентралізованого характеру, що істотно ускладнює його регулювання традиційними правовими механізмами. Така трансформація зумовлює необхідність переосмислення ролі та підходів держави у сфері правового забезпечення свободи вираження поглядів та доступу до інформації, з урахуванням специфіки цифрового середовища.

У цьому контексті доцільним видається формування актуальних комплексних напрямів удосконалення національного законодавства у сфері свободи слова в умовах цифровізації, що мають бути орієнтовані на зміцнення гарантій реалізації цього конституційного права, забезпечення належного балансу між свободою вираження поглядів та іншими суспільно значущими цінностями, а також на виконання міжнародно-правових зобов'язань України у цій сфері.

Визначальним кроком у цьому процесі є законодавче унормування та офіційне визнання особливого правового статусу суб'єктів інформаційної діяльності в цифровому середовищі, зокрема онлайн-медіа, інтернет-платформ та інших інтернет-ресурсів, що здійснюють поширення інформації.

Варто зазначити, що традиційна модель медіа-правового регулювання в Україні була орієнтована переважно на діяльність друкованих та аудіовізуальних засобів масової інформації. Водночас динамічний розвиток цифрових технологій, зростання ролі інтернет-видань, соціальних мереж, блогерів та інших інтернет-користувачів як виробників інформації актуалізує необхідність модернізації категоріального апарату чинного законодавства.

У цьому контексті прийняття Закону України «Про медіа» [48] року стало важливим етапом у напрямі універсалізації правового регулювання сфери медіа. Зазначеним Законом було поширено дію його норм не лише на друковані та аудіовізуальні медіа, а й на онлайн-ресурси. Зокрема, вперше було передбачено можливість добровільної державної реєстрації інтернет-видань, що створює для них певні правові переваги та одночасно залишає вибір за самим суб'єктом.

Такий підхід загалом відповідає кращим міжнародним практикам і рекомендаціям, зокрема спільній Декларації представників ООН та ОБСЄ щодо свободи вираження в Інтернеті [126], в якій наголошується на недопустимості обов'язкової реєстрації онлайн-публікацій як умови їх правомірного функціонування, оскільки це може створювати необґрунтовані бар'єри для поширення інформації.

Відповідно до чинного українського законодавства, онлайн-медіа наділені правом самостійно визначати потребу у реєстрації, проте незалежно від цього всі вони зобов'язані дотримуватися єдиних правил та норм національного права.

Водночас актуальною залишається потреба подальшого вдосконалення законодавчого регулювання правового статусу, прав та обов'язків різних суб'єктів онлайн-інформаційного простору. На сьогодні законодавство

України не забезпечує належної деталізації правового становища різних категорій онлайн-платформ, що зумовлює правову невизначеність та нерівномірність регуляторного впливу.

З метою усунення зазначеної прогалини доцільним є законодавче запровадження класифікації онлайн-платформ за критеріями масштабності, аудиторного охоплення та суспільного впливу. Така класифікація має передбачати розмежування між, з одного боку, великими системними платформами (зокрема, глобальними соціальними мережами, відеохостинговими сервісами, пошуковими системами), що відіграють значну роль у формуванні інформаційного простору та суспільної думки, і, з іншого боку, дрібними або нішевими ресурсами, діяльність яких має обмежений суспільний вплив.

Запровадження такої диференціації повністю узгоджується із сучасними європейськими тенденціями правового регулювання цифрової сфери, зокрема підходами, закріпленими у Регламенті ЄС «Акт про цифрові послуги» (Digital Services Act) [78] та «Акті про цифрові ринки» (Digital Markets Act) [79]. У зазначених актах законодавець Європейського Союзу виокремлює категорію так званих «дуже великих онлайн-платформ» (Very Large Online Platforms), які через масштаб своєї діяльності та вплив на інформаційний обіг суспільства несуть підвищені правові зобов'язання щодо прозорості, модерації контенту, управління ризиками, забезпечення інформаційної безпеки та співпраці з національними регуляторними органами.

Враховуючи зазначене, пропонується передбачити у законодавстві України диференційовані правові режими для різних категорій онлайн-платформ, залежно від їх впливовості та масштабу. Зокрема, для великих онлайн-платформ доцільно встановити спеціальні вимоги щодо: забезпечення прозорості алгоритмів поширення контенту; дотримання стандартів належної модерації інформації; створення внутрішніх механізмів швидкого реагування на поширення незаконного або шкідливого контенту;

обов'язкової співпраці з державними органами та саморегульвними інституціями.

Натомість для платформ із меншим охопленням аудиторії та незначним суспільним впливом має бути передбачено спрощений регуляторний режим із мінімальним обсягом зобов'язань. Такий підхід дозволить забезпечити баланс між необхідністю державного втручання для захисту суспільних інтересів та недопущенням надмірного адміністративного тиску на малий та середній сегмент онлайн-платформ.

Таким чином, законодавче розмежування категорій онлайн-суб'єктів сприятиме формуванню більш ефективної, гнучкої та справедливої системи регулювання цифрового інформаційного простору, що відповідатиме європейським стандартам і водночас враховуватиме національні особливості розвитку медіа-середовища.

У національному контексті актуальним вбачається й законодавче визначення правового статусу окремих категорій суб'єктів цифрового інформаційного середовища, зокрема інформаційних посередників (інтернет-провайдерів, хостинг-провайдерів) та онлайн-платформ-агрегаторів новин. Відсутність чіткої законодавчої регламентації статусу та правового режиму діяльності таких суб'єктів зумовлює правову невизначеність і породжує ризики неоднозначного тлумачення їхніх обов'язків та відповідальності.

Законодавче унормування правового становища зазначених суб'єктів є необхідною умовою формування стабільної та передбачуваної системи правового регулювання онлайн-простору. Зокрема, доцільно закріпити в законі, що інформаційні посередники та агрегатори новин не несуть відповідальності за зміст інформації, яка передається, зберігається чи поширюється через їхні технічні засоби, за умови оперативного та сумлінного виконання законних розпоряджень компетентних органів щодо обмеження доступу або видалення протиправного контенту. Такий підхід відображає міжнародно визнані принципи «mere conduit» та обмеженої відповідальності інформаційних посередників, закріплені, зокрема, у

Директиві ЄС про електронну комерцію 2000/31/ЄС [127], а також у практиці Європейського суду з прав людини.

Водночас надзвичайно важливим є закріплення на законодавчому рівні положення про те, що остаточне рішення щодо законності або незаконності поширюваного контенту може ухвалюватися виключно судовими органами, а не приватними суб'єктами господарювання (інтернет-платформами чи хостинг-провайдерами) на власний розсуд. Така норма є принциповою для забезпечення гарантій свободи вираження поглядів, оскільки запобігає покладанню на приватні компанії функцій цензури та правозастосування, що не притаманні їм за природою.

Запровадження судового контролю як єдиної форми визначення правової допустимості інформації унеможливить ситуації, коли приватні інтернет-платформи вимушено виконують функції «арбітрів» законності висловлювань, нерідко діючи з надмірною обережністю або у відповідь на зовнішній тиск. Водночас таке законодавче рішення забезпечить користувачам дієві гарантії оскарження рішень про видалення контенту або блокування доступу до інформаційних ресурсів, що є невід'ємною складовою реалізації права на свободу вираження відповідно до стандартів Європейської конвенції з прав людини та практики ЄСПЛ.

Окремої уваги законодавця потребує питання нормативного визнання та правового врегулювання професійного статусу журналістів, які здійснюють діяльність в онлайн-середовищі, а також інших суб'єктів створення та поширення інформації в цифровому просторі — зокрема блогерів, громадянських журналістів, стрімерів, авторів інтернет-видань тощо. На сьогодні законодавство України у сфері преси та журналістики залишається переважно орієнтованим на традиційні засоби масової інформації — друковані видання, телерадіоорганізації, зареєстровані ЗМІ, що створює правовий вакуум щодо нових форм інформаційної діяльності, притаманних цифровій ері.

Водночас трансформація інформаційного середовища зумовила стрімке зростання ролі саме незалежних авторів — блогерів, громадянських журналістів, інтернет-коментаторів — у процесі формування публічного порядку денного, впливу на суспільну думку та здійснення функції суспільного контролю за діяльністю органів влади. Визнання цього факту відображено у численних міжнародних документах, зокрема у Резолюціях Ради Європи та Спільних деклараціях спеціальних доповідачів ООН та ОБСЄ, у яких наголошується, що блогери та інші автори онлайн-контенту мають користуватися такими ж фундаментальними гарантіями свободи вираження та правового захисту, як і представники традиційних медіа [128].

У зв'язку з цим законодавче удосконалення має передбачати: закріплення за інтернет-журналістами та авторами онлайн-контенту права на збір, збереження, поширення інформації, аналогічного до прав, гарантованих журналістам традиційних ЗМІ; визначення їхнього права на захист від незаконного перешкоджання професійній діяльності, зокрема захист від погроз, тиску, протиправних обмежень доступу до інформації; забезпечення права на нерозголошення джерел інформації як ключової гарантії журналістської незалежності.

З огляду на зазначене, доцільним є внесення змін до відповідних законодавчих актів, які б прямо передбачали, що автор інтернет-видання, блогу чи іншої форми систематичного поширення суспільно значущої інформації прирівнюється (частково або повністю) у своїх правах до журналіста за умови дотримання ним стандартів професійної етики та доброчесності. Одночасно слід закріпити можливість для таких суб'єктів отримувати прес-картки або інші форми офіційної акредитації, що сприятиме їх інтеграції до професійного середовища та підвищенню рівня довіри до їхньої діяльності.

Важливим напрямом є також законодавче врегулювання статусу онлайн-платформ-агрегаторів новин та впливових інтернет-інфлюенсерів, тобто суб'єктів, які, не будучи класичними ЗМІ, фактично виконують

функцію джерел інформації для широких верств населення та мають значний суспільний вплив. Запровадження базових правових зобов'язань для таких суб'єктів, зокрема обов'язку дотримуватися принципів достовірності, перевірки інформації, швидкого реагування на поширення неправдивих чи незаконних матеріалів, дозволить підвищити якість інформаційного простору та сприятиме протидії дезінформації.

Водночас у процесі законодавчого врегулювання діяльності інтернет-авторів та агрегаторів надзвичайно важливо дотримуватися принципу співмірності відповідальності. Будь-які додаткові правові зобов'язання повинні бути адекватними реальному рівню впливу суб'єкта на суспільну думку, масштабам його діяльності та характеру поширюваного контенту. Це дозволить уникнути не виправданих обмежень свободи вираження поглядів та зберегти необхідний баланс між захистом публічних інтересів і гарантуванням інформаційної свободи.

Другим стратегічним напрямом удосконалення законодавства України у сфері забезпечення свободи слова в умовах цифровізації є нормативне закріплення чітких матеріальних та процедурних стандартів, що мають регламентувати будь-яке втручання держави у сферу свободи вираження поглядів у цифровому середовищі. Така необхідність зумовлена як зростаючою значущістю інтернет-простору для здійснення права на свободу вираження, так і ризиками надмірного або свавільного обмеження цього права внаслідок непрогнозованого чи непропорційного застосування заходів державного впливу.

Відповідно до усталених європейських правових традицій та стандартів, що випливають із практики Європейського суду з прав людини та численних міжнародних актів, держава має прямо імплементувати у внутрішньому законодавстві так званий «трискладовий тест» допустимості обмежень свободи вираження поглядів, який складається з таких елементів:

- 1) законність – обмеження повинно бути встановлене законом, який є доступним для зацікавлених осіб та сформульований з достатньою точністю,

щоб дозволити особам передбачити наслідки своїх дій. Тобто, закон має бути чітким, зрозумілим та доступним;

2) легітимна мета – обмеження повинно переслідувати одну або декілька легітимних цілей, які вичерпно перераховані в міжнародних документах (національна безпека, громадський порядок, охорона здоров'я, захист прав інших осіб тощо);

3) необхідність у демократичному суспільстві та пропорційність – втручання має відповідати потребам суспільства, бути виправданим і співмірним до поставленої мети.

Варто зазначити, що в значній мірі зазначені критерії вже закріплені у Конституції України та впливають з міжнародних зобов'язань держави, проте вкрай важливим є їх деталізоване нормативне відображення у профільному законодавстві, яке регулює діяльність медіа та інтернет-простору. Така деталізація має слугувати запобіжником проти необґрунтованих обмежень свободи слова та забезпечити юридичну визначеність щодо порядку і підстав застосування відповідних заходів.

Основним має стати закріплення у законодавстві принципів пропорційності та мінімального втручання як фундаментальних орієнтирів у діяльності державних органів під час реагування на порушення у сфері онлайн-комунікацій. Це означає, що органи державної влади, виявляючи правопорушення в інформаційному просторі, зобов'язані обирати такі заходи впливу, які є найменш обтяжливими для реалізації свободи слова, мінімально порушують право на доступ до інформації та завдають якомога меншої шкоди суспільному дискурсу.

Зокрема, замість застосування крайніх заходів, таких як повне блокування веб-сайту або інформаційного ресурсу, мають бути передбачені можливості для цільового видалення конкретного незаконного контенту або застосування менш суворих заходів реагування, як-от офіційне попередження, адміністративний штраф чи вимога до суб'єкта усунути порушення у добровільному порядку. Відповідні норми мають передбачати,

що: будь-яке рішення про обмеження доступу до інформації чи видалення контенту повинно бути належним чином вмотивованим; заходи обмеження мають бути конкретними, адресними та обмеженими у часі, за винятком випадків, коли тривалість обмеження обумовлена захистом істотно важливих суспільних благ.

Встановлення таких чітких матеріальних і процесуальних вимог на законодавчому рівні сприятиме недопущенню свавільного, непропорційного чи надмірного застосування обмежувальних заходів, що може призвести до фактичної цензури або необґрунтованого обмеження плюралізму думок.

Крім того, доцільним є нормативне закріплення прямого обов'язку держави та її органів дотримуватися стандартів необхідності та пропорційності при вжитті будь-яких заходів, що обмежують свободу вираження поглядів у цифровому середовищі. Важливо, щоб відповідні положення мали не лише декларативний характер, а й супроводжувалися дієвими юридичними механізмами, які б забезпечували їх реальне застосування та контроль за дотриманням.

У разі порушення державними органами або посадовими особами зазначених стандартів має бути передбачена юридична відповідальність за безпідставне або непропорційне втручання у здійснення свободи слова, зокрема шляхом ухвалення неправомірних рішень щодо обмеження доступу до інформації в Інтернеті або блокування онлайн-ресурсів. Наприклад, у випадку, коли судовий чи адміністративний орган приймає рішення про обмеження доступу до інтернет-ресурсу з порушенням належної правової процедури, без належного обґрунтування або з перевищенням повноважень, таке рішення має визнаватися незаконним із усіма відповідними правовими наслідками, включаючи його скасування та відшкодування заподіяних матеріальних чи нематеріальних збитків.

Запровадження механізмів державної відповідальності за безпідставне втручання у свободу вираження має важливе превентивне значення, оскільки виступатиме ефективним запобіжником від можливих зловживань владними

повноваженнями та свавільного застосування обмежувальних заходів. Такий підхід відповідає духу та практиці Європейського суду з прав людини, який послідовно наголошує, що держави не лише зобов'язані утримуватися від безпосереднього обмеження свободи слова, але й повинні забезпечувати належний правовий захист цього права на своїй території, у тому числі в цифровому інформаційному просторі.

Конкретною практичною реалізацією цього підходу може стати прийняття окремого спеціального законодавчого акта або внесення відповідних змін та доповнень до чинних нормативно-правових актів (наприклад, до Закону України «Про медіа» чи Закону України «Про інформацію»). Такий нормативний акт має містити детальне регламентування: переліку суб'єктів, уповноважених ініціювати обмеження доступу до інформаційних ресурсів; вичерпного переліку підстав, що можуть слугувати правовою основою для вжиття таких обмежень (наприклад, поширення закликів до насильства, пропаганди війни, расової чи іншої ненависті тощо); чітко визначеної процедури прийняття рішень про обмеження контенту, яка має передбачати, як загальне правило, обов'язковість судового розгляду таких питань; визначення строків обмеження з обов'язковою вимогою їх мінімізації та періодичної перевірки доцільності продовження.

Особливої уваги потребує врегулювання питань тимчасового обмеження доступу до інформації у випадках настання надзвичайних обставин (загроза національній безпеці, терористичні акти, воєнний стан тощо). Закон має передбачати, що превентивне блокування без попереднього судового рішення є винятковим заходом, який може застосовуватися виключно у надзвичайних ситуаціях, з суворим обмеженням строку дії такого рішення та з обов'язковим наступним судовим санкціонуванням для збереження дії обмеження.

Таким чином, законодавець повинен чітко закріпити у правовому полі імперативне положення про те, що позасудові (extrajudicial) обмеження

доступу до Інтернету та інформаційних ресурсів є неприпустимими, за винятком випадків, прямо визначених законом, зокрема у режимі воєнного чи надзвичайного стану, коли такі заходи можуть бути тимчасово виправдані виключно з міркувань захисту національної безпеки або громадського порядку. При цьому відповідні обмеження навіть у таких виняткових ситуаціях повинні ґрунтуватися на принципах законності, необхідності та пропорційності.

Запровадження у законодавство стандартів необхідності та пропорційності має охоплювати як декларативний, так і практичний виміри. У декларативному аспекті йдеться про чітке нормативне закріплення у профільних законах, що будь-яке втручання у свободу вираження поглядів допускається лише за умови суворого дотримання цих принципів, відповідно до конституційних та міжнародно-правових зобов'язань України. Це створить чітку аксіологічну базу для правозастосування та правотворчості у сфері інформаційних відносин.

Практичний вимір зазначених стандартів передбачає встановлення процесуальних запобіжників, які унеможливлуватимуть застосування обмежувальних заходів без попереднього доведення їх виправданості та відповідності встановленим критеріям. Іншими словами, правозастосовні органи мають бути зобов'язані аргументовано обґрунтовувати необхідність обмеження, а застосування заходів без такого обґрунтування має визнаватися незаконним.

У поєднанні з ефективним судовим контролем та запровадженням механізмів юридичної відповідальності за неправомірне чи непропорційне втручання у свободу вираження, такі законодавчі новели здатні суттєво зміцнити систему правових гарантій свободи слова в Україні.

Іншим важливим й надзвичайно актуальним напрямом діяльності держави, особливо в умовах збройної агресії та інформаційної війни, є протидія поширенню дезінформації та мови ворожнечі при одночасному забезпеченні належного рівня захисту свободи слова. В сучасних умовах

інформаційна безпека України зазнає безпрецедентних викликів, пов'язаних із масовим розповсюдженням недостовірної інформації, навмисного викривлення фактів, маніпуляцій громадською думкою та використання мови ворожнечі як інструменту підриву суспільної стабільності.

Поширення відверто неправдивих відомостей (так званих «фейків») і ворожих наративів через цифрові платформи стало одним із ключових елементів гібридної війни, що ведеться проти України. Ці явища не лише підривають довіру до демократичних інститутів, але й ставлять під загрозу основоположні права громадян, зокрема право на отримання об'єктивної та достовірної інформації. Як наголошено у Спільній декларації спеціальних доповідачів ООН, ОБСЄ та інших міжнародних організацій з питань свободи вираження, дезінформація має на меті позбавити людей можливості отримувати правдиву інформацію та формувати власні погляди, що суперечить демократичним цінностям і правам людини [129].

Таким чином, дезінформація є явищем, яке завдає шкоди не лише безпеці держави, а й самим підвалинам свободи вираження поглядів, оскільки спотворює інформаційне середовище, знижує рівень суспільної поінформованості та унеможливорює належне функціонування публічних дебатів. Водночас слід підкреслити, що боротьба з дезінформацією нерідко використовується окремими державами як привід для необґрунтованих обмежень свободи слова, придушення інакодумства та політичної критики. Це створює ризики зловживання правовими механізмами в демократичних державах, включаючи Україну.

З огляду на це перед українським законодавцем постає складне завдання: розробити ефективні правові механізми протидії дезінформації та мові ворожнечі, що одночасно гарантуватимуть дотримання міжнародних стандартів свободи вираження. Необхідно досягти делікатного балансу між захистом інформаційної безпеки, суспільних інтересів і невід'ємними правами людини.

У цьому контексті важливим є аналіз попередніх спроб законодавчого врегулювання зазначених питань в Україні. Зокрема, законопроект «Про дезінформацію» (2020 р.) [130] пропонував запровадити надмірно жорсткі заходи державного впливу, зокрема створення інституту уповноваженого з інформації з широкими повноваженнями, обов'язкову реєстрацію медіа, кримінальну відповідальність за поширення неправдивих відомостей. Ці пропозиції викликали справедливую критику з боку української та міжнародної правозахисної спільноти як такі, що становлять загрозу свободі слова та суперечать міжнародно-правовим стандартам.

Враховуючи отриманий негативний досвід, подальше законодавче врегулювання зазначених питань має ґрунтуватися на: 1) розробці чітких, вузьких і юридично коректних дефініцій понять «дезінформація» та «мова ворожнечі», із залученням фахівців з права, журналістики, медіаекспертів та представників громадянського суспільства. Така дефініція повинна відповідати міжнародним рекомендаціям, зокрема враховувати напрацювання Ради Європи, ОБСЄ та ЮНЕСКО; 2) відмежуванні дезінформації від сумлінно помилкових повідомлень або суб'єктивних оціночних суджень, що є невід'ємною складовою свободи вираження і не повинні бути об'єктом державного втручання; 3) запровадженні процедурних гарантій, які передбачатимуть, що будь-яке обмеження або притягнення до відповідальності за поширення інформації може мати місце лише за наявності доказів свідомого наміру завдати суспільної шкоди або розпалити ворожнечу.

З огляду на важливість цієї тематики, нині триває робота над новою редакцією законопроекту про дезінформацію, що перебуває на стадії широкого громадського обговорення. Як зазначив голова Комітету Верховної Ради України з питань свободи слова Ярослав Юрчишин, головним завданням є не встановлення надмірного державного контролю над інформаційним простором, а створення збалансованої системи протидії

дезінформації, орієнтованої передусім на анонімні канали комунікації, які часто використовуються з маніпулятивною метою [131].

Цей прецедент наочно засвідчив, що юридична точність формулювань та дотримання принципів правової визначеності є критично важливими у сфері регулювання поширення інформації. Надто широкі або розмиті дефініції створюють ризик довільного тлумачення та застосування законодавства, що може мати наслідком неправомірні обмеження свободи вираження. Тому удосконалення правового регулювання у сфері протидії дезінформації має бути спрямоване на: забезпечення високих стандартів правової визначеності; впровадження ефективних, але вузько окреслених санкцій; зміцнення механізмів саморегулювання медіа та підвищення медіаграмотності громадян як основних інструментів недопущення деструктивного впливу дезінформації на суспільство.

Важливою передумовою ефективної та правової боротьби з дезінформацією та мовою ворожнечі є запровадження у національне законодавство чітких і вузько сформульованих дефініцій цих явищ, що базуватимуться на кращих міжнародних стандартах та практиках.

У цьому контексті корисним є врахування напрацювань міжнародних експертів, зокрема, положень Доповіді Спеціального доповідача ООН з питань сприяння та захисту права на свободу думки і вираження (2021 р.), у якій дезінформацію визначено як «хибну інформацію, що навмисно поширюється з метою завдати серйозної соціальної шкоди» [132]. Такий підхід акцентує увагу саме на наявності умислу введення в оману та заподіяння шкоди, що є основним для відмежування шкідливої дезінформації від помилкових, неточних або спірних висловлювань, які мають бути захищені свободою вираження.

Запровадження подібної дефініції у вітчизняне законодавство дозволить звужити сферу застосування санкцій лише до найбільш небезпечних, свідомо організованих інформаційних атак, що мають потенціал завдати істотної шкоди публічним інтересам. Відповідно, санкції

за поширення дезінформації мають застосовуватись виключно у випадках, коли доведено наявність умислу на маніпуляцію або нанесення шкоди, що відповідатиме стандартам правової визначеності та пропорційності.

Аналогічним чином на законодавчому рівні доцільно закріпити дефініцію «мови ворожнечі» (hate speech), спираючись на напрацювання міжнародних організацій. Зокрема, Рабатський план дій ООН з питань заборони підбурювання до ненависті (2012 р.) [133] пропонує шість базових критеріїв для оцінки висловлювань на предмет їхньої здатності підбурювати до ненависті чи насильства: контекст висловлювання; особистість оратора (його статус та вплив); наявність наміру підбурювати до ненависті; характер і зміст висловлювання; масштаб і спосіб поширення; ймовірність реальних шкідливих наслідків (насильства, дискримінації).

Імплементація цих критеріїв у національне правове регулювання дозволить більш обґрунтовано та точно відрізняти протиправні висловлювання, що дійсно становлять небезпеку (заклики до насильства, приниження людської гідності, розпалювання ненависті проти конкретних груп населення), від висловлювань, що є образливими, різкими, політично некоректними або провокативними, але при цьому не становлять реальної загрози і, відповідно, не повинні бути предметом кримінально-правового реагування.

Додатковим орієнтиром для законодавчого врегулювання виступають положення Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи CM/Rec(2022)16 [134], у якій наголошується, що законодавчі заходи проти «мови ворожнечі» (hate speech) мають фокусуватися виключно на висловлюваннях, здатних реально спричинити насильство, дискримінацію чи інші серйозні порушення прав людини, із чітким розмежуванням форм відповідальності залежно від ступеня небезпеки. Зокрема, кримінальна відповідальність має застосовуватися виключно у випадках найнебезпечніших проявів мови ворожнечі (публічні заклики до насильства, геноциду, терористичних актів). В свою чергу, адміністративна або цивільно-правова відповідальність може

бути передбачена за менш шкідливі форми поширення hate speech (поширення принизливих стереотипів, мова ворожнечі з обмеженим впливом тощо).

Запровадження такої правової моделі забезпечить не лише ефективну протидію інформаційним загрозам, але й захистить фундаментальне право на свободу вираження, що є невід'ємним елементом демократичного ладу та європейського вибору України.

Окремою та не менш важливою складовою комплексної стратегії протидії дезінформації має стати впровадження ефективних механізмів спростування неправдивої інформації та підтримки фактчекінгу як альтернативи каральним заходам.

Чинне законодавство України, зокрема Закон України «Про медіа» [48], вже містить базові положення щодо необхідності дотримання журналістських стандартів та надає можливість вимагати спростування недостовірних відомостей. Однак ці інструменти були розроблені переважно для традиційних ЗМІ й показують обмежену ефективність у цифровому середовищі, де інформація поширюється через соціальні мережі, месенджери та інші децентралізовані канали комунікації, що часто не підпадають під класичні регуляторні механізми.

У зв'язку з цим доцільним є стимулювання самих онлайн-платформ до активної участі у боротьбі з дезінформацією через механізми співрегулювання та саморегулювання. Україна могла б адаптувати на національному рівні позитивний досвід Кодексу практики Європейського Союзу щодо протидії дезінформації [135], до якого приєдналися основні міжнародні інтернет-компанії (Meta, Google, Twitter, TikTok та інші). Цей Кодекс передбачає добровільне зобов'язання платформ: маркувати неправдивий або маніпулятивний контент; знижувати охоплення фейкових публікацій; підтримувати діяльність незалежних фактчекінгових організацій; забезпечувати прозорість алгоритмів поширення контенту.

Впровадження аналогічного кодексу або закону в Україні могло б бути реалізоване шляхом укладання меморандумів про співпрацю між державними органами, платформами та представниками громадянського суспільства, що дозволило б уникнути надмірного державного втручання і водночас забезпечити ефективні інструменти реагування на дезінформаційні атаки.

Щодо законодавчих змін, доцільним є впровадження виваженого та диференційованого підходу до відповідальності за поширення дезінформації. Зокрема, пропонується: 1) передбачити чітко сформульовану кримінальну відповідальність лише за найнебезпечніші форми інформаційних діянь, зокрема умисне масове поширення завідомо неправдивих матеріалів у період воєнного чи надзвичайного стану, спрямоване на дестабілізацію, посів паніки або підлив обороноздатності держави (де-факто інформаційна диверсія в інтересах агресора); 2) уникати запровадження кримінальної відповідальності за поширення недостовірної інформації у мирний час, оскільки це створює ризики непропорційного втручання у свободу слова.

Такий підхід повністю узгоджується з позицією Європейського суду з прав людини, який у численних рішеннях послідовно захищає пріоритет свободи вираження у демократичному суспільстві.

Іншим стратегічним напрямом державної політики у сфері забезпечення свободи вираження в умовах цифровізації має стати гарантування кібербезпеки онлайн-медіа та інформаційної безпеки медіа-середовища в цілому. В умовах сучасних гібридних загроз та масштабної інформаційної війни питання захисту інформаційних ресурсів медіа стало одним із ключових для збереження демократичних засад суспільства, включаючи реалізацію права громадян на отримання достовірної інформації та вільний доступ до різних джерел інформації.

Особливої актуальності ця проблема набула для України з початком широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації, яка супроводжується системними кіберопераціями, спрямованими, зокрема, на

порушення функціонування онлайн-медіа, знищення або блокування доступу до інформаційних ресурсів, поширення дезінформації та маніпулятивного контенту. Кібератаки, злами вебсайтів, DDoS-атаки, спроби фізичного або цифрового знищення інформаційної інфраструктури перетворилися на повсякденну реальність українського медіа-простору. Ці дії мають не лише технічний вимір, а й безпосередньо посягають на одне з фундаментальних прав людини — право на свободу вираження поглядів та отримання інформації, яке є підґрунтям функціонування демократичних інституцій.

Чинне законодавство України, зокрема Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [136], лише частково враховує специфіку загроз, що виникають саме у сфері функціонування медіа як важливого елементу інформаційної інфраструктури. У зв'язку з цим доцільною є розробка та впровадження комплексної доктрини інформаційної безпеки медіа, яка має стати складовою частиною загальної стратегії кібербезпеки держави.

Зазначена доктрина має включати, зокрема, такі ключові елементи:

1) визначення статусу засобів масової інформації як об'єктів критичної інформаційної інфраструктури – передусім йдеться про великі новинні портали, національні онлайн-ЗМІ, інформаційні платформи з високим охопленням аудиторії, які мають суспільно значущу роль та є потенційними цілями інформаційних атак;

2) закріплення на рівні законодавства державних гарантій безперешкодного доступу громадян до інформаційних ресурсів медіа навіть в умовах надзвичайних ситуацій чи воєнного стану, що відповідатиме зобов'язанням України за Європейською конвенцією з прав людини та усталеною практикою Європейського суду з прав людини.

3) встановлення юридичної відповідальності за кібератаки проти засобів масової інформації, зокрема введення норм, які передбачатимуть притягнення до відповідальності не лише фізичних чи юридичних осіб, а й державних суб'єктів (у випадках організації, фінансування чи сприяння

таким атакам). Важливим є також розширення інструментів міжнародно-правового співробітництва для протидії транскордонним кіберзагрозам.

Практика Європейського Союзу може слугувати орієнтиром для формування подібної системи. Зокрема, у рамках Директиви ЄС NIS2 (Network and Information Security Directive) [137] ЗМІ з високим суспільним впливом визнаються частиною критичної інфраструктури, яка підлягає підвищеному захисту з боку держави. Застосування аналогічного підходу в Україні є доцільним з огляду на реалії ведення кібер- та інформаційної війни.

Розбудова правового механізму захисту онлайн-медіа від кіберзагроз є одним із ключових завдань сучасної державної політики у сфері забезпечення свободи вираження в умовах цифровізації, інформаційної війни та глобальних безпекових викликів.

Ще одним важливим елементом удосконалення національного законодавства у сфері свободи вираження в умовах цифровізації є забезпечення прозорості структури власності медіа, зокрема онлайн-ЗМІ. Проблематика прихованої медіавласності, використання офшорних схем, маніпуляцій з кінцевими бенефіціарами та неформального впливу на редакційну політику медіа створює суттєві ризики для інформаційного плюралізму, незалежності засобів масової інформації та об'єктивного формування громадської думки.

Ці ризики набувають особливої актуальності в цифровому середовищі, де контроль за власністю онлайн-медіа є менш прозорим і менш врегульованим у порівнянні з традиційними телерадіоорганізаціями. Така ситуація може призводити до інформаційної монополізації, використання анонімних або афілійованих ресурсів для прихованого впливу на суспільні настрої, поширення маніпулятивного чи політично заангажованого контенту без можливості ідентифікації його реальних замовників.

У цьому контексті заслуговують на особливу увагу рекомендації Ради Європи, яка послідовно наголошує на тому, що відкритість і прозорість власності медіа є одним із ключових індикаторів забезпечення

медіаплюралізму та демократичної стійкості інформаційного середовища. Рада Європи у своїх актах неодноразово підкреслювала, що громадяни мають право знати, хто володіє або контролює ЗМІ, яким вони довіряють як джерелам інформації.

В Україні на законодавчому рівні вже діють певні механізми забезпечення прозорості власності телерадіоорганізацій, які зобов'язані розкривати інформацію про своїх кінцевих бенефіціарів та структуру власності. Однак аналогічні вимоги щодо онлайн-медіа є фрагментарними та малоефективними.

У зв'язку з цим доцільним є запровадження низки законодавчих змін, спрямованих на створення єдиної, всеохопної системи забезпечення прозорості медіавласності, зокрема: 1) внесення змін до Закону України «Про медіа», якими має бути передбачено обов'язкове розкриття онлайн-виданнями інформації про структуру власності, кінцевих бенефіціарів, джерела фінансування та осіб, що здійснюють вирішальний вплив на редакційну політику. Такий підхід дозволить запобігти прихованій концентрації медіавласності та зловживанням інформаційним впливом; 2) створення єдиного відкритого реєстру медіавласників, який охоплюватиме як традиційні ЗМІ (телебачення, радіо, друковані видання), так і онлайн-ресурси (новинні сайти, інформаційні портали, інтернет-агрегатори). Реєстр має бути доступним громадськості та регулярно оновлюватися; 3) встановлення ефективних санкцій за подання недостовірної або неповної інформації про власників ЗМІ, включаючи можливість застосування заходів у вигляді тимчасової заборони на поширення контенту, адміністративних штрафів або інших форм юридичної відповідальності до усунення порушення.

Варто зазначити, що аналогічні правові моделі вже успішно функціонують у низці європейських держав. Зокрема, у Латвії закон зобов'язує усі засоби масової інформації, включаючи інтернет-ресурси, розкривати інформацію про кінцевих бенефіціарів, контролюючих осіб та джерела фінансування інформаційних програм. Така практика сприяє

підвищенню рівня довіри громадян до медіа, унеможлиблює використання ЗМІ як інструменту прихованої пропаганди або політичного маніпулювання та забезпечує рівні конкурентні умови на медіаринку.

Запровадження зазначених змін в українське законодавство дозволить не лише зміцнити інформаційну безпеку держави в умовах гібридних загроз, а й створити правові умови для розвитку незалежних, етичних та соціально відповідальних медіа, що є фундаментом демократії та правової держави.

Не менш важливим напрямом удосконалення законодавства у сфері забезпечення свободи вираження в умовах цифрової трансформації є чітке нормативне врегулювання механізмів обмеження доступу до інформації в Інтернеті, що має відповідати як вимогам Конституції України та національного законодавства, так і міжнародно-правовим стандартам, зокрема Європейської конвенції з прав людини та практиці Європейського суду з прав людини.

На сьогодні в Україні відсутня системна та цілісна нормативна база, яка б детально регламентувала підстави, порядок, строки та процедурні гарантії блокування інтернет-ресурсів або видалення онлайн-контенту. Це створює передумови для фрагментарного, хаотичного або навіть свавільного застосування таких заходів різними державними органами та судами, що може призводити до необґрунтованого обмеження свободи вираження поглядів, права на доступ до інформації та порушення принципів правової визначеності.

Міжнародна практика, зокрема практика ЄСПЛ, послідовно підкреслює, що будь-яке обмеження доступу до інформації в Інтернеті має відповідати зазначеному вище «трискладовому тесту».

Європейський суд з прав людини у справах «Ahmet Yildirim v. Turkey» (2012) [63] та «Cengiz and Others v. Turkey» (2015) [64] наголосив, що загальне блокування онлайн-платформ є непропорційним заходом, який порушує право на свободу вираження. Суд підкреслив, що обмеження

повинні бути адресними, мінімальними за обсягом та тривалістю й супроводжуватися належними гарантіями судового та суспільного контролю.

З урахуванням вищевикладеного, доцільно передбачити в законодавстві України наступні положення: 1) визначення вичерпного переліку підстав для блокування доступу до інформаційних ресурсів або видалення контенту. Такий перелік має обмежуватися лише найтяжчими порушеннями, що становлять істотну суспільну небезпеку (наприклад, поширення дитячої порнографії, публічні заклики до насильства, тероризм, розпалювання міжнаціональної ворожнечі тощо); 2) встановлення обов'язкової судової процедури ухвалення рішень про обмеження доступу до інформації, за винятком надзвичайних випадків, коли загроза є невідкладною (наприклад, попередження терористичного акту). Навіть у таких випадках має бути передбачене наступне обов'язкове підтвердження обмеження рішенням суду; 3) закріплення процесуальних гарантій для власників інформаційних ресурсів та користувачів, зокрема: обов'язкового офіційного повідомлення про запроваджене обмеження; інформування про підстави такого рішення; надання можливості для оперативного, ефективного та неупередженого оскарження застосованого заходу в судовому порядку.

Запровадження таких механізмів сприятиме не лише захисту прав користувачів Інтернету та медіа, але й відповідатиме зобов'язанням України у сфері захисту прав людини в контексті інтеграції до правового простору Європейського Союзу та Ради Європи.

Особливо важливим є забезпечення того, щоб блокування інформації в Інтернеті залишалося заходом крайньої необхідності, що застосовується винятково тоді, коли менш обтяжливі способи захисту прав та законних інтересів є неефективними. Законодавство має передбачати суворий контроль за такими заходами, з тим щоб уникнути ситуацій непропорційного або свавільного обмеження свободи слова.

Досить важливим напрямом удосконалення законодавства у сфері забезпечення свободи слова в умовах цифровізації є забезпечення прозорості

алгоритмів та систем рекомендацій онлайн-платформ. В епоху стрімкого розвитку цифрових технологій та штучного інтелекту все більшу роль у формуванні інформаційного простору відіграють саме алгоритмічні системи, які визначають, який контент бачать користувачі, у якому порядку та з яким пріоритетом.

Одним із ключових викликів цифрової доби є так званий «невидимий вплив» алгоритмів, коли системи автоматичного ранжування та персоналізованих рекомендацій керуються передусім комерційними інтересами, максимізацією залученості аудиторії або іншими непрозорими критеріями. Це призводить до низки негативних соціальних явищ, зокрема: формування «інформаційних бульбашок», що обмежують доступ до альтернативних точок зору; маніпуляцій громадською думкою та свідомістю користувачів; посилення поширення дезінформації, екстремістського або маніпулятивного контенту.

Міжнародні інституції дедалі наполегливіше наголошують на необхідності підвищення відкритості та підзвітності алгоритмічних систем як передумови забезпечення реальної свободи вираження поглядів у цифровому середовищі. Зокрема, у численних документах Ради Європи зазначається, що прозорість є необхідною умовою для оцінки реального впливу алгоритмів на громадян та суспільство, а також для запобігання зловживанням з боку великих платформ.

Особливе занепокоєння викликає використання так званих «чорних скриньок» штучного інтелекту, принципи функціонування яких є закритими для суспільства, користувачів та навіть державних органів. Без розкриття ключових параметрів роботи таких систем неможливо забезпечити ефективний контроль за їх впливом або запобігти потенційним маніпуляціям.

У цьому контексті доцільним є імплементація в українське законодавство кращих європейських практик, зокрема положень Регламенту Європейського Союзу про цифрові послуги (Digital Services Act, 2022) [78]. Цей акт зобов'язує великі онлайн-платформи: надавати користувачам чітку,

зрозумілу та доступну інформацію про функціонування систем рекомендацій; забезпечувати можливість відмови від персоналізованого контенту та використання альтернативних, нейтральних систем подання інформації; забезпечувати незалежний аудит систем ризиків та алгоритмічних моделей.

У зв'язку з цим, на законодавчому рівні в Україні доцільно передбачити наступні положення: 1) встановлення обов'язку для великих онлайн-платформ розкривати принципи роботи алгоритмічних систем ранжування контенту та рекомендацій, у тому числі ключові критерії, які впливають на відображення інформації користувачам; 2) закріплення права користувачів на відмову від персоналізованих систем рекомендацій, з можливістю обрання хронологічного або нейтрального способу подачі інформації; 3) запровадження незалежного аудиту алгоритмів для великих платформ із високим рівнем суспільного впливу.

Імплементація зазначених вимог відповідатиме не лише найкращим європейським і світовим стандартам, а й сприятиме формуванню більш відкритого, чесного та плюралістичного інформаційного середовища в Україні. Такий підхід дозволить не лише зміцнити гарантії свободи слова, але й запобігти прихованим маніпуляціям, дезінформації та втручанню у демократичні процеси.

Ще одним важливим напрямом удосконалення законодавства України у сфері забезпечення свободи слова в умовах цифровізації є посилення ролі саморегуляції та співрегуляції онлайн-медіа. З огляду на стрімкий розвиток цифрових інформаційних технологій та зростання впливу інтернет-медіа, актуальним стає пошук гнучких механізмів регулювання контенту, які б водночас гарантували повагу до свободи вираження поглядів та забезпечували ефективну протидію зловживанням інформаційними ресурсами.

У цьому контексті ключового значення набувають саморегуляційні та співрегуляційні моделі, що поєднують зусилля держави, професійної медіа-

спільноти, онлайн-платформ і громадянського суспільства. Міжнародна практика переконливо засвідчує, що саме «м'які» механізми регулювання, засновані на саморегуляції, часто виявляються більш ефективними та сталими порівняно із застосуванням суворих державних санкцій або обмежувальних заходів.

У Спільній декларації представників ООН, ОБСЄ, Організації американських держав та Африканської комісії з прав людини і народів (2011 р.) [138] підкреслено, що саморегуляція може бути дієвим інструментом протидії шкідливим висловлюванням та має заохочуватися як альтернатива жорсткому державному регулюванню. Ще раніше, у Декларації Ради Європи про свободу комунікації в Інтернеті (2003 р.) [139], було рекомендовано державам сприяти розвитку саморегулювання у сфері змісту інформації як найефективнішого способу забезпечення балансу між свободою слова та захистом від зловживань.

Українське законодавство вже врахувало зазначені міжнародні підходи. Зокрема, Закон України «Про медіа» (2022 р.) [48] запровадив механізми співрегуляції, що відкрили можливості для партнерської взаємодії між Національною радою з питань телебачення і радіомовлення та медіа-спільнотою. Передбачено створення співрегулятивних органів у сфері онлайн-медіа, що дозволяє залучити представників медіа-галузі до розробки етичних стандартів, професійних кодексів та правил відповідальної поведінки в цифровому середовищі.

За оцінками міжнародної організації «Репортери без кордонів», такий підхід сприяв посиленню прозорості медіавласності та залученню редакційних колективів до процесу формування регуляторних рішень, що, у свою чергу, позитивно вплинуло на демократичний розвиток медіа-ринку в Україні. [140]

Подальше вдосконалення законодавства у цьому напрямі має передбачати: 1) офіційне визнання саморегулятивних органів (журналістських об'єднань, інтернет-асоціацій, незалежних медіа-рад, інститутів медіа-

омбудсменів) як учасників публічного діалогу у сфері регулювання контенту; 2) надання таким органам консультативного статусу при державних регуляторах, що дозволить їм брати участь у розробці політики та оцінці ефективності правозастосовної практики; 3) закріплення на законодавчому рівні принципу невторчання держави у внутрішню діяльність онлайн-медіа, за винятком випадків, прямо передбачених законом.

Саморегуляційні механізми можуть включати: розробку та впровадження етичних кодексів поведінки для онлайн-платформ; створення незалежних медіа-рад та інститутів омбудсменів з питань інформації; впровадження внутрішніх процедур реагування на випадки поширення дезінформації, мови ворожнечі, кібербулінгу тощо.

Важливо, щоб співрегуляція передбачала не нав'язування регуляторних рішень «згори», а формування їх у процесі постійного діалогу між державою, платформами, медіа та громадянським суспільством. Такий підхід дозволить забезпечити гнучкість, ефективність та легітимність прийнятих рішень, що є особливо важливим в умовах швидкоплинності інформаційних технологій.

Водночас слід підкреслити, що саморегуляція має доповнювати, а не підміняти собою державні зобов'язання щодо захисту прав людини, і в жодному разі не повинна ставати інструментом цензури або зловживань з боку приватних суб'єктів.

У підсумку, розвиток ефективних систем саморегуляції та співрегуляції у сфері онлайн-медіа сприятиме зміцненню свободи вираження поглядів, підвищенню відповідальності учасників інформаційного простору та формуванню відкритої, демократичної комунікаційної екосистеми, що повністю відповідає міжнародним стандартам та національним інтересам України як демократичної держави.

Насамкінець варто зазначити, що жодні законодавчі заходи у сфері забезпечення свободи слова не можуть бути повністю ефективними без належного рівня медіаграмотності суспільства як невід'ємної складової інформаційної безпеки та демократичного розвитку держави. В умовах

цифровізації кожен громадянин стає не лише споживачем, а й активним поширювачем інформації, що зумовлює необхідність володіння навичками критичного аналізу, оцінки достовірності джерел та усвідомлення потенційних ризиків інформаційних маніпуляцій.

Медіаграмотність є однією з головних навичок сучасної інформаційної доби, що безпосередньо впливає на реалізацію свободи вираження поглядів, сприяє забезпеченню права на доступ до достовірної інформації та зміцнює здатність громадян протидіяти дезінформації та пропаганді. Міжнародні організації визнають розвиток медіаосвіти одним із пріоритетних напрямів захисту демократичних цінностей. Зокрема, Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) наголошує на важливості впровадження освітніх програм з інтернет- та медіаграмотності, які формують у громадян здатність «самостійно, критично і відповідально користуватися цифровими технологіями» [141].

У свою чергу, ЮНЕСКО у своїх керівних принципах щодо регулювання цифрових платформ підкреслює необхідність залучення самих платформ до процесів просвіти користувачів та формування критичного мислення, підкреслюючи їхню соціальну відповідальність у забезпеченні якісного інформаційного середовища [142]

Відтак, держава має позитивний обов'язок сприяти розвитку медіаграмотності як важливої передумови реалізації конституційного права громадян на свободу вираження поглядів та доступ до інформації. На законодавчому рівні це може бути реалізовано через: 1) прийняття державної цільової програми з підвищення медіаграмотності населення, яка б передбачала комплекс заходів із розвитку критичного мислення у громадян різних вікових та соціальних груп; 2) інтеграцію медіаосвіти у шкільні та університетські освітні програми, що дозволить закласти основи критичного ставлення до інформації вже з раннього віку; 3) запровадження механізмів державної підтримки просвітницьких кампаній, тренінгів та незалежних ініціатив, спрямованих на підвищення медіаграмотності; 4)

інституціоналізацію наявних практик, реалізованих за підтримки міжнародних організацій (ОБСЄ, ЄС, Ради Європи), через ухвалення відповідних законодавчих або підзаконних актів.

Підвищення рівня медіаграмотності суспільства напряду пов'язане із зміцненням свободи слова, оскільки формує свідому аудиторію, здатну самотійно відрізняти достовірні відомості від маніпулятивного чи неправдивого контенту. Таким чином, інформаційно освічене суспільство стає своєрідним «природним фільтром» проти шкідливих інформаційних впливів, що знижує потребу у державному втручанні, обмеженнях чи цензурі.

Крім того, розвиток критичного мислення сприяє зниженню вразливості громадян до інформаційних атак з боку іноземних держав та інших деструктивних акторів, що є особливо важливим для України в умовах протистояння гібридним загрозам, дезінформаційним кампаніям та інформаційно-психологічним впливам.

У цьому контексті інвестиції держави у розвиток медіаграмотності слід розглядати як довгострокову стратегію формування стійкої демократії, зміцнення інформаційного суверенітету та забезпечення сталого демократичного розвитку, що повністю відповідає найкращим рекомендаціям міжнародних організацій та стандартам Ради Європи, ЮНЕСКО та ОБСЄ.

Всі вище запропоновані напрями удосконалення законодавства України у сфері забезпечення свободи слова в умовах цифровізації — від захисту приватності та анонімності користувачів до підвищення прозорості алгоритмічних систем, розвитку саморегуляційних механізмів, впровадження контролю за впливом штучного інтелекту та всебічного сприяння підвищенню рівня медіаграмотності населення — відображають комплексний, системний підхід до правового забезпечення свободи вираження в цифрову епоху. Такий підхід поєднує захист основоположних прав і свобод людини з належним реагуванням на сучасні технологічні

виклики, що постають перед суспільством у контексті цифрової трансформації.

Реалізація запропонованих законодавчих змін сприятиме наближенню правової системи України до європейських стандартів у сфері свободи слова та інформаційних прав, зокрема відповідатиме зобов'язанням України в межах Ради Європи та процесу євроінтеграції. Водночас вона забезпечить досягнення балансу між гарантіями свободи вираження поглядів і необхідністю запровадження правомірних обмежень, спрямованих на захист національної безпеки, громадського порядку, прав інших осіб та інформаційної безпеки держави.

У цифрову добу лише та держава, яка здатна забезпечити своїм громадянам одночасно вільний, відкритий і доступний інформаційний простір та ефективні правові механізми протидії інформаційним загрозам (зокрема дезінформації, кіберзлочинності, маніпуляціям у соціальних мережах), може розраховувати на стає демократичне майбутнє.

Запропоновані законодавчі заходи мають на меті не обмеження свободи вираження, а навпаки — її зміцнення, адаптацію до реалій цифрового середовища та підвищення стійкості до сучасних викликів, що виникають унаслідок технологічного розвитку. Вони створюють правові передумови для того, щоб Україна утвердилася як демократична правова держава, у якій високі стандарти прав людини органічно поєднуються з інноваційністю, технологічним поступом та інформаційною безпекою.

Таким чином, формування сучасної законодавчої бази у сфері свободи слова в умовах цифровізації є не лише елементом внутрішньодержавної політики, а й важливою складовою європейського вибору України, що сприятиме зміцненню правової державності, розвитку громадянського суспільства та утвердженню демократичних цінностей.

Висновки до розділу 3

1. Встановлено, що свобода слова в умовах цифрової трансформації розглядається провідними правовими системами як базова демократична цінність, яка водночас потребує адаптації механізмів захисту до нових інформаційних викликів. Звернуто увагу на те, що глобальна цифровізація зумовила появу феноменів, які одночасно розширюють можливості самовираження та створюють загрози для демократичного порядку: дезінформації, мови ворожнечі, маніпулятивного контенту, пропаганди, а також системного використання інформаційних технологій у гібридних війнах.

Виокремлено три принципово різні адміністративно-правові моделі, що відображають специфіку політико-правових систем держав:

1) Європейська та британська модель регульованої свободи базується на активному державному втручанні в цифровий простір при обов'язковому дотриманні принципів пропорційності, верховенства права та прав людини. Зроблено висновок, що такі акти, як Digital Services Act (DSA), European Media Freedom Act (EMFA) та Online Safety Act 2023, закріплюють системні запобіжники проти надмірного обмеження свободи вираження;

2) Американська модель конституційного лібералізму вирізняється мінімальним державним втручанням і домінуванням судового контролю, що забезпечує максимальний захист свободи слова відповідно до Першої поправки Конституції США. Встановлено, що редакційна автономія платформ, гарантована розділом 230 Закону про телекомунікації 1996 року, фактично унеможливлює державне регулювання контенту, що з одного боку сприяє збереженню високих стандартів свободи вираження, а з іншого – створює умови для поширення дезінформації та маніпуляцій;

3) Китайська репресивна модель характеризується домінуванням концепції «інформаційного суверенітету» та тотальним державним контролем. Встановлено, що обмеження свободи слова у КНР

виправдовуються потребами національної безпеки та соціальної стабільності, але фактично спрямовані на забезпечення політичної лояльності. Зроблено висновок, що така модель несумісна з демократичними стандартами та створює системні ризики для прав людини.

Звернуто увагу на те, що сучасний глобальний дискурс зміщується від абсолютизації свободи слова до її розуміння як права, реалізація якого пов'язана з відповідальністю. Європейський та британський підходи демонструють найбільш збалансовану взаємодію між безпекою й свободою вираження, тоді як американська модель акцентує на недоторканності цього права, а китайська – на його повному підпорядкуванні державним інтересам.

Зроблено висновок, що для України доцільним є поєднання позитивного досвіду ЄС та США з акцентом на прозорості медіавласності, створенні незалежного регулятора, забезпеченні редакційної свободи та обмеженні державного втручання виключно у випадках, передбачених міжнародними стандартами. Водночас категорично неприйнятним є наслідування авторитарних практик, оскільки це суперечить правам людини та європейським цінностям.

2. Встановлено, що цифровізація кардинально змінює умови реалізації свободи слова, вимагаючи адаптації правового регулювання до нових викликів. Звернуто увагу на те, що традиційні правові механізми не забезпечують ефективного регулювання інформаційного обігу в умовах глобалізованого та децентралізованого цифрового середовища, що актуалізує необхідність розробки комплексних законодавчих змін.

Виокремлено ключові напрями вдосконалення законодавства, серед яких: унормування правового статусу суб'єктів інформаційної діяльності в цифровому середовищі, диференціація правового режиму онлайн-платформ залежно від їх суспільного впливу, закріплення обмеженої відповідальності інформаційних посередників та гарантій судового контролю за блокуванням контенту.

Зроблено висновок, що особливого значення набуває запровадження класифікації онлайн-платформ за європейським зразком (DSA, DMA), що дозволить встановити спеціальні обов'язки для великих платформ щодо прозорості алгоритмів, модерації контенту та співпраці з регуляторами.

Звернуто увагу на необхідність законодавчого визнання статусу інтернет-журналістів, блогерів та інших авторів онлайн-контенту, а також прирівняння їхніх прав до прав традиційних журналістів за умови дотримання професійних стандартів. Це сприятиме інтеграції нових форм медіа в систему демократичного контролю та підвищенню довіри до них.

Окремо підкреслено значущість імплементації «трискладового тесту» (законність, легітимна мета, пропорційність) у профільне законодавство, що унеможливить свавільне чи непропорційне обмеження свободи слова.

Встановлено, що у сфері боротьби з дезінформацією та мовою ворожнечі законодавчі ініціативи мають ґрунтуватися на вузько сформульованих дефініціях, міжнародних стандартах і процедурах, які передбачають доведення умислу на завдання шкоди.

Виокремлено важливість розвитку саморегуляції та співрегуляції медіа як альтернативи надмірному державному контролю, а також підвищення прозорості медіавласності та алгоритмічних систем онлайн-платформ.

Підсумовано, що запропоновані напрями поєднують захист фундаментальних прав з реагуванням на цифрові виклики та відповідають європейським стандартам. Реалізація цих змін зміцнить гарантії свободи слова, забезпечить баланс між інформаційною безпекою та правами людини, а також сприятиме демократичному розвитку та європейській інтеграції України.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено комплексне теоретичне узагальнення та запропоновано новий підхід до вирішення актуального наукового завдання, пов'язаного з адміністративно-правовим забезпеченням захисту свободи слова в умовах цифрової трансформації медіа. За результатами дисертаційної роботи сформульовано такі основні висновки:

1. Проаналізовано свободу слова як одну з головних правових цінностей демократичного суспільства та як предмет адміністративно-правового регулювання. Виокремлено подвійний характер цього права як суб'єктивного (природного права особи на самовираження) і як об'єктивного (правового інституту, що потребує нормативного закріплення та державного забезпечення).

Досліджено еволюцію уявлень про свободу слова на українських землях – від вічових традицій Київської Русі, демократичних проявів козацької доби до спроб правового закріплення в період УНР, обмежень радянського часу та подальшого утвердження в умовах незалежної України. Встановлено, що, попри історичні утиски, ідея свободи слова зберігала актуальність і поступово набула сучасного нормативного змісту.

Визначено, що у сучасній Україні свобода слова закріплена на конституційному рівні та конкретизована у низці нормативно-правових актів. Зроблено висновки, що правова система України гармонізується з міжнародними стандартами, передусім із положеннями Європейської конвенції з прав людини та практикою ЄСПЛ, де застосовується трискладовий тест допустимості обмежень свободи вираження поглядів.

Окрему увагу приділено адміністративно-правовому аспекту забезпечення цього права. Вдалось визначити, що адміністративно-правове регулювання охоплює як нормативну базу, так і діяльність відповідних органів (Національної ради з питань телебачення і радіомовлення, МКІП,

Уповноваженого ВРУ з прав людини тощо), які здійснюють контроль, реагування, нагляд і захист.

Виокремлено, що до адміністративно-правового механізму також входять позитивні зобов'язання держави – створення умов для реалізації свободи слова, доступ до публічної інформації, захист журналістів тощо.

Визначено, що свобода слова є не лише фундаментальною демократичною цінністю, а і сферою активного адміністративно-правового впливу, від ефективності якого залежить реальне функціонування правової держави.

2. Проаналізовано концептуальні засади адміністративно-правового механізму захисту свободи слова як системного інструменту реалізації, охорони й відновлення конституційного права на свободу вираження поглядів.

Досліджено історико-правові, доктринальні та нормативні підходи до формування механізму, що функціонує у сфері публічного управління та адміністративної юстиції.

Визначено, що адміністративно-правовий механізм захисту свободи слова в Україні є складником ширшої системи гарантування прав людини і громадянина, яка включає нормативну, інституційну, процедурну та санкційну підсистеми. Виокремлено характерні ознаки цього механізму: цілісність, нормативна визначеність, цільова спрямованість на охорону конкретного права, процедурна урегульованість, функціональна взаємодія публічних суб'єктів, відповідність міжнародним стандартам та позитивно-правова природа.

Уточнено, що структурно адміністративно-правовий механізм складається з основних (норми, відносини, акти реалізації) та додаткових (правосвідомість, правопорядок, тлумачення норм тощо) елементів, які забезпечують як реалізацію права, так і його захист у випадках порушення.

Зроблено висновки, що механізм поєднує регулятивні й охоронні компоненти, діє як превентивно, так і компенсаторно, спирається на міжінституційну взаємодію та реалізується відповідно до принципу верховенства права.

Проаналізовано законодавчу основу функціонування механізму та визначено коло суб'єктів адміністративного впливу й контролю. Досліджено процедурні гарантії, зокрема механізми звернення, оскарження, доступу до інформації, а також форми юридичної відповідальності за посягання на право на свободу слова.

Узагальнено, що ефективність адміністративно-правового механізму захисту свободи слова є індикатором демократичності публічного управління, а його вдосконалення – необхідною умовою побудови правової держави, де свобода вираження не лише декларується, а й гарантовано реалізується через дієві юридичні інструменти.

3. Досліджено структуру адміністративно-правового забезпечення у сфері захисту свободи слова, що є ключовим елементом загальної системи правових гарантій функціонування демократичної інформаційної системи в Україні.

Проаналізовано, що ця структура охоплює сукупність організаційних, нормативних і процедурних компонентів, які забезпечують реалізацію та охорону права на свободу вираження поглядів на національному рівні.

Визначено, що до структури адміністративно-правового забезпечення належать: нормативно-правова база; система суб'єктів; інструменти та процедури реалізації, гарантії та засоби захисту, які забезпечують реальне дотримання права та відновлення порушеного права.

Узагальнено, що структура адміністративно-правового забезпечення є багаторівневою та взаємозалежною системою, що поєднує у собі нормотворчі, регуляторні, контрольні та захисні механізми.

Вона функціонує відповідно до принципів законності, відкритості, пропорційності, верховенства права, поваги до прав людини, що забезпечує її ефективність у демократичному суспільстві.

Визначено потребу в подальшому посиленні координації між суб'єктами забезпечення свободи слова та адаптації нормативної бази до викликів інформаційної епохи.

Зроблено висновок, що ефективне адміністративно-правове забезпечення свободи слова можливе лише за умов цілісності, інституційної злагодженості та належного правозастосування з боку державних органів.

4. Проаналізовано основні виклики, що постають перед адміністративно-правовим механізмом захисту свободи слова в умовах цифровізації медіапростору. Обґрунтовано, що стрімкий розвиток цифрових технологій, соціальних мереж, алгоритмічних платформ та генеративного контенту радикально змінює традиційне розуміння медіа та механізмів правового регулювання інформаційних процесів.

Встановлено, що цифрове середовище характеризується високою динамікою, анонімністю користувачів, транснаціональністю поширення контенту, що ускладнює ідентифікацію правопорушників та ефективне застосування адміністративно-деліктних заходів. Доведено, що класичні адміністративно-правові інструменти виявляються не досить гнучкими й ефективними для реагування на порушення, що виникають у цифровому вимірі свободи слова, зокрема поширення фейків, мови ворожнечі, онлайн-цькування.

Акцентовано увагу на необхідності модернізації наявної нормативно-правової бази, що регламентує функціонування медіа, з урахуванням стандартів Ради Європи, практики ЄСПЛ та положень новітнього українського законодавства, зокрема Закону України «Про медіа». Відзначено, що запровадження механізмів співрегулювання та саморегулювання може стати ефективним інструментом превентивного

впливу та забезпечення балансу між свободою слова й публічними інтересами.

Запропоновано оновлення адміністративно-правового механізму з акцентом на поєднання правового регулювання із добровільним дотриманням етичних норм, підвищення цифрової компетентності суб'єктів інформаційної діяльності та створення умов для ефективної взаємодії держави, громадянського суспільства та бізнесу.

Вказано, що пріоритетом має залишатися забезпечення свободи вираження поглядів як базової конституційної цінності в межах інформаційної безпеки та захисту гідності особи.

5. Встановлено, що онлайн-платформи стали ключовими гравцями у сучасному медіапросторі, здійснюючи значний вплив на формування громадської думки, доступ до інформації та реалізацію свободи слова. Обґрунтовано, що особливості функціонування таких платформ, зокрема алгоритмічні стрічки, модерація контенту та системи рекомендацій, потребують особливої уваги з боку адміністративно-правового регулювання.

Проаналізовано нормативно-правову базу України у сфері регулювання медіа та онлайн-платформ, зокрема положення Закону України «Про медіа», акцентовано увагу на положеннях, що стосуються заходів реагування Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, включно з правом ініціювати припинення діяльності онлайн-видань у разі систематичних порушень. Відзначено, що така модель передбачає низку запобіжників проти зловживань, серед яких – попередження, судовий контроль і пропорційність заходів впливу.

Доведено, що адміністративно-правове втручання у діяльність онлайн-платформ є допустимим за умови дотримання принципів законності, необхідності, пропорційності та демократичного контролю. Вказано на доцільність імплементації кращих практик ЄС, які передбачають прозорість алгоритмів, механізми оскарження рішень платформи та зобов'язання щодо видалення незаконного контенту.

Запропоновано удосконалення вітчизняного адміністративно-правового механізму через розвиток співрегуляції за участю держави, платформ і громадськості, а також уточнення меж дозволеного втручання держави задля уникнення загроз цензури.

Ефективне адміністративно-правове регулювання онлайн-платформ є необхідною умовою забезпечення свободи слова в цифрову епоху за умови дотримання стандартів прав людини та гарантування відкритого доступу до інформації.

6. Проаналізовано сутність і трансформацію інституту адміністративної відповідальності в контексті цифровізації суспільства та стрімкого розвитку медіаплатформ. Обґрунтовано, що адміністративна відповідальність є одним із ключових засобів реагування держави на порушення у сфері свободи слова, забезпечуючи правовий баланс між реалізацією цього фундаментального права і захистом національної безпеки, громадського порядку, прав інших осіб, інформаційної етики та публічного інтересу.

Встановлено, що сучасне нормативне регулювання, зокрема положення Кодексу України про адміністративні правопорушення, створює базу для притягнення до адміністративної відповідальності за дії, що порушують вимоги законодавства про інформацію, персональні дані, мову ворожнечі, порядок доступу до публічної інформації. Доведено, що ефективне застосування цих норм значною мірою залежить від здатності держави встановлювати особу порушника, доводити факт правопорушення та дотримуватися принципу пропорційності санкцій.

Акцентовано увагу на тому, що в умовах цифрового середовища виникає низка викликів для правозастосовної практики, зокрема, анонімність користувачів, екстериторіальність платформ, швидкоплинність і вірусність інформаційних потоків. У зв'язку з цим відзначено, що інститут адміністративної відповідальності має бути доповнений превентивними механізмами, зокрема саморегулюванням, співрегулюванням, етичними кодексами онлайн-медіа та алгоритмічною прозорістю.

Запропоновано удосконалити адміністративно-деліктне законодавство шляхом цифровізації процесу виявлення порушень, посилення контролю за медіа в межах, що не обмежують свободу слова, та впровадження процедур оцінки ризиків втручання у вираження поглядів. Вказано, що держава повинна не лише карати, але і сприяти формуванню інформаційної культури, що ґрунтується на відповідальності за публічне слово.

Таким чином, обґрунтовано, що інститут адміністративної відповідальності у цифрову епоху має бути реформований відповідно до принципів верховенства права, правової визначеності та пропорційності з урахуванням практики ЄСПЛ і міжнародних стандартів у сфері свободи вираження.

7. Встановлено, що свобода слова в умовах цифрової трансформації розглядається провідними правовими системами як базова демократична цінність, яка водночас потребує адаптації механізмів захисту до нових інформаційних викликів. Звернено увагу на те, що глобальна цифровізація зумовила появу феноменів, які одночасно розширюють можливості самовираження та створюють загрози для демократичного порядку: дезінформації, мови ворожнечі, маніпулятивного контенту, пропаганди, а також системного використання інформаційних технологій у гібридних війнах.

Виокремлено три принципово різні адміністративно-правові моделі, що відображають специфіку політико-правових систем держав:

1) Європейська та британська модель регульованої свободи базуються на активному державному втручанні в цифровий простір за обов'язкового дотримання принципів пропорційності, верховенства права та прав людини. Зроблено висновок, що такі акти, як Digital Services Act (DSA), European Media Freedom Act (EMFA) та Online Safety Act 2023, закріплюють системні запобіжники проти надмірного обмеження свободи вираження;

2) Американська модель конституційного лібералізму вирізняється мінімальним державним втручанням і домінуванням судового контролю, що забезпечує максимальний захист свободи слова відповідно до Першої поправки Конституції Сполучених Штатів Америки. Встановлено, що редакційна автономія платформ, гарантована розділом 230 Закону про телекомунікації 1996 р., фактично унеможлиблює державне регулювання контенту, що, з одного боку, сприяє збереженню високих стандартів свободи вираження, а з іншого – створює умови для поширення дезінформації та маніпуляцій;

3) Китайська репресивна модель характеризується домінуванням концепції «інформаційного суверенітету» та тотальним державним контролем. Встановлено, що обмеження свободи слова у Китайській Народній Республіці виправдовується потребами національної безпеки та соціальної стабільності, але фактично спрямовані на забезпечення політичної лояльності. Зроблено висновок, що така модель несумісна з демократичними стандартами та створює системні ризики для прав людини.

Звернено увагу на те, що сучасний глобальний дискурс зміщується від абсолютизації свободи слова до її розуміння як права, реалізація якого пов'язана з відповідальністю. Європейський та британський підходи демонструють найбільш збалансовану взаємодію між безпекою і свободою вираження, тоді як американська модель акцентує на недоторканності цього права, а китайська – на його повному підпорядкуванні державним інтересам.

Зроблено висновок, що для України доцільним є поєднання позитивного досвіду ЄС та Сполучених Штатів Америки з акцентом на прозорості медіавласності, створенні незалежного регулятора, забезпеченні редакційної свободи та обмеженні державного втручання виключно у випадках, передбачених міжнародними стандартами. Водночас категорично неприйнятним є наслідування авторитарних практик, оскільки це суперечить правам людини та європейським цінностям.

8. Встановлено, що цифровізація кардинально змінює умови реалізації свободи слова, вимагаючи адаптації правового регулювання до нових викликів. Звернено увагу на те, що традиційні правові механізми не забезпечують ефективного регулювання інформаційного обігу в умовах глобалізованого та децентралізованого цифрового середовища, що актуалізує необхідність розробки комплексних законодавчих змін.

Виокремлено ключові напрями вдосконалення законодавства, серед яких: унормування правового статусу суб'єктів інформаційної діяльності в цифровому середовищі, диференціація правового режиму онлайн-платформ залежно від їх суспільного впливу, закріплення обмеженої відповідальності інформаційних посередників та гарантій судового контролю за блокуванням контенту.

Зроблено висновок, що особливого значення набуває запровадження класифікації онлайн-платформ за європейським зразком (DSA, DMA), що дозволить встановити спеціальні обов'язки для великих платформ щодо прозорості алгоритмів, модерації контенту та співпраці з регуляторами.

Звернено увагу на необхідність законодавчого визнання статусу інтернет-журналістів, блогерів та інших авторів онлайн-контенту, а також прирівняння їхніх прав до прав традиційних журналістів за умови дотримання професійних стандартів. Це сприятиме інтеграції нових форм медіа у систему демократичного контролю та підвищенню довіри до них.

Встановлено, що у сфері боротьби з дезінформацією та мовою ворожнечі законодавчі ініціативи мають ґрунтуватися на вузько сформульованих дефініціях, міжнародних стандартах і процедурах, які передбачають доведення умислу на завдання шкоди.

Підсумовано, що запропоновані напрями поєднують захист фундаментальних прав з реагуванням на цифрові виклики та відповідають європейським стандартам. Реалізація цих змін зміцнить гарантії свободи слова, забезпечить баланс між інформаційною безпекою та правами людини, а також сприятиме демократичному розвитку та європейській інтеграції України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Мохнюк Р. Свобода слова та її обмеження: як це регулюється в Україні та в ЄСПЛ. 07.05.2021. URL: <https://vsirazom.ua/cabinet/svoboda-slova-ta-ii-obmezhennya-yak-ce-regulyuyetsya-v-ukraini-ta-v-yespl>.
3. Панкратова В.О. Право на свободу слова: теоретико-правовий аспект. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 1(18). С. 81–84. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/04/13.pdf>.
4. Довгань О.О. Особливості правового регулювання права на свободу думки і слова: історичний екскурс. Філософські та методологічні проблеми права. 2020. № 1(19). С. 126–132. DOI: <https://doi.org/10.33270/02201901.126>.
5. Червяцова А.О. Свобода слова і свобода преси: визначення співвідношення в різних правових системах. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». 2014. № 1137, вип. 18. С. 30–34.
6. Déclaration des droits de l’homme et du citoyen de 1789: прийнята Генеральними штатами у 1789 р., затверджена королем / Нац. учред. Асамблея Франції. Париж: Mondharre & Jean, 1789. URL: <https://vue.gov.ua/...1789>.
7. Цей день в історії. Біль про права: перші поправки до Конституції США. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/bill-pro-prava-pershi-popravki-do-konstituciyi-ssha.html>.
8. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголош. резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

9. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19 жовтня 1973 р. № 2148-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

10. Європейська конвенція з прав людини: ратифікована Законом України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР, з поправками відповідно до Протоколів № 11, 14 та 15, з Протоколами № 1, 4, 6, 7, 12, 13 та 16. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

11. Булгакова М. Свобода вираження поглядів у практиці Європейського суду з прав людини. 27.06.2013. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/svoboda-vyrazhennya-poglyadiv-u-praktytsi-yevropejskogo-sudu-z-prav-lyudyny>.

12. Тимошик М. Історія видавничої справи: підручник. 2-ге вид., виправл. Київ, 2007. 496 с.

13. Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання (1847–1914): зб. док. і мат. / відп. ред. Г. Боряк; упоряд.: Г. Боряк, В. Баран, Л. Гісцова, Л. Демченко, О. Музичук, П. Найдено, В. Шандра; НАН України, Ін-т історії України; Укрдержархів, ІЦІАК України. Київ: Інститут історії України, 2013. LXII; 810 с.

14. Конституція Української Народньої Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18>.

15. Freedom House: Україна прогресує на шляху демократії. 04.04.2017. URL: <https://ms.detector.media/mediadoslidzhennya/post/18694/2017-04-04-freedom-house-ukraina-progresuie-na-shlyakhu-demokratii>.

16. Соболев Є.Ю., Звенигородська О.В. Основні складові елементи адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини. Право і суспільство. 2022. № 13. С. 70–74. DOI: 10.36550/2522-9230-2022-13-70-74. URL: <https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/193/147>.

17. Полховська І.К. Свобода слова в демократичній державі: конституційно-правовий огляд. Конституційно-правовий вимір публічної влади: зб. наук. пр. Харків, 2022. С. 63–74.
18. Головін А.С. Захист прав і свобод людини і громадянина єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні: монографія. Київ: Логос, 2012. 384 с.
19. Соколенко О.К. Захист прав громадян як основна функція правової держави. Часопис Київського університету права. 2013. № 2. С. 118–122.
20. Негодченко О.В. Забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ України: монографія. Дніпропетровськ: Поліграфіст, 2002. 262 с. URL: <http://info.dgu.edu.ua/bitstream/123456789/245/1/monograf%201.pdf>.
21. Присяжнюк А.Й. Адміністративно-правовий механізм забезпечення економічної безпеки держави. Форум права. 2011. № 1. С. 808–813.
22. Родік Т.П. Поняття адміністративно-правового механізму державного регулювання діяльності дендрологічних парків України. Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. Серія «Право та державне управління». 2013. № 1. С. 131–136.
23. Адміністративне право України: підручник: у 2 т. / за заг. ред. В.Б. Авер'янова; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Т. 1: Загальна частина. Київ: Юрид. думка, 2004. 584 с.
24. Жидченко К.П. Сутність механізму адміністративно-правового регулювання реалізації військовослужбовцями права на виплату одноразової грошової допомоги. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2016. № 3. С. 67–72.

25. Кобрусєва Є.А. Структура адміністративно-правового механізму забезпечення права на мирні зібрання в Україні. Публічне право. 2020. № 1(1). С. 262–269. DOI: <https://doi.org/10.32840/pdu.2020.1-1.40>. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2020/tom_1/42.pdf.
26. Алексєєв С.С. Загальна теорія права: у 2 т. Т. 2. Москва: [б. в.], 1981. 280 с.
27. Бару М.І. Особистість у соціалістичній правовій державі. Радянська держава і право. 1989. № 10. С. 26–29.
28. Бедь В.В. Право людини на свободу совісті: конституційно-правове регулювання: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02 / архімандрит Віктор (В.В. Бедь); Ін-т законодавства Верховної Ради України. Київ, 2011. 395 с.
29. Полюхович В.І. Адміністративно-правовий захист особи у відносинах з органами державної влади. Право України. 2003. № 5. С. 41–46.
30. Миджин Г.Є. Структура адміністративно-правового механізму захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності. Science and Law Enforcement. 2020. Т. 3, № 2. С. 72–79. URL: https://sls-journal.com.ua/web/uploads/pdf/S&LS_2020_Vol.%203,%20No.%202_72-79.pdf.
31. Збирак Т.В. Сутність і значення адміністративно-правових засобів та способів захисту права громадян на свободу слова. Форум права. 2013. № 3. С. 239–244. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_3_41.pdf.
32. Соболев Є.Ю., Звенигородська О.В. Основні складові елементи адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини. Право та правоохоронна діяльність. 2022. № 13. С. 70–74. DOI: 10.36550/2522-9230-2022-13-70-74. URL: <https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/193/147>.
33. Про Раду з питань свободи слова та захисту журналістів: Указ Президента України від 6 листопада 2019 р. № 808/2019 / Президент України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/8082019-30265>.

34. Кодекс України про адміністративні правопорушення (ст. 1–212–24; ст. 213–330). Відомості Верховної Ради Української РСР. 1984. Дод. до № 51. Ст. 1122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.

35. Міщанчук В.Ю. Поняття та ознаки адміністративно-правового механізму реалізації права на захист свого життя і здоров'я від протиправних посягань. Науковий вісник публічного та приватного права. 2020. Вип. 3(105). С. 54–60. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-105-3-2.07.

36. Великий тлумачний словник сучасної української мови / за ред. В.Т. Бусел. Київ: Перун, 2003. 1440 с.

37. Олійник А.Ю., Гусарєв С.Д., Слюсаренко О.Л. Теорія держави і права: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 176 с.

38. Гумін О.М., Пряхін Є.В. Адміністративно-правове забезпечення: поняття та структура. Наше право. 2014. № 4. С. 46–50.

39. Березовська І.Р. Поняття і характеристика структурних елементів механізму застосування адміністративно-правових засобів забезпечення інформаційної безпеки України. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 2. С. 31–35.

40. Ієрусалімова І.О. Механізм адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2006. 205 с.

41. Головка В.А. Адміністративно-правове забезпечення захисту соціальних та економічних прав учасників дорожнього руху в Україні: проблеми теорії та практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2011. 20 с.

42. Дручек О.М. Поняття адміністративно-правового забезпечення прав, свобод та інтересів дитини органами внутрішніх справ України. Форум права. 2013. № 2. С. 123–128.

43. Діденко С.В. Поняття та елементи механізму адміністративно-правового забезпечення обігу та застосування зброї в Україні. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 2015. С. 463–469.

44. Мельниченко Б.Б. Зміст та структура адміністративно-правового забезпечення публічного управління. Право та інновації. 2019. С. 122–133. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2020/may/21473/20.pdf>.
45. Плиска В.В. Поняття та елементи адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. С. 143–147. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/15029/1/ПОНЯТТЯ%20ТА%20ЕЛЕМЕНТИ%20АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО%20МЕХАНІЗМУ.pdf>.
46. Миджин Г.Є. Структура адміністративно-правового механізму захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності. Соціально-правові студії. 2020. Вип. 2(8). С. 72–79. URL: https://sls-journal.com.ua/web/uploads/pdf/S&LS_2020_Vol.%203,%20No.%202_72-79.pdf.
47. Соболев Є.Ю., Звенигородська О.В. Основні складові елементи адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини. Наукові записки. Серія: Право. 2022. Вип. 13. С. 70–74. DOI: 10.36550/2522-9230-2022-13-70-74. URL: <https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/193/147>.
48. Про медіа: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 2023. № 47–50. Ст. 120. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>.
49. Про інформацію: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 48. Ст. 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.
50. Про доступ до публічної інформації: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 32. Ст. 314. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>.

51. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 20. Ст. 99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр#Text>.

52. Плиска В.В. Поняття та елементи адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2015. С. 384–389. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/21266/1/ПОНЯТТЯ%20ТА%20ЕЛЕМЕНТИ%20АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО.pdf>.

53. Голодник Ю.А. Механізм забезпечення захисту прав і свобод громадян в діяльності органів державної влади. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2023. Вип. 78, ч. 2. С. 32–37. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.78.2.4. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/08/6.pdf>.

54. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»: від 16 лип. 2019 р. № 9-р/2019, справа № 1-24/2018(1919/17). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-19#Text>.

55. Європейський суд з прав людини. Рішення у справі «Олександр Волков проти України» (заява № 21722/11), від 9 січня 2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947#Text.

56. Розбір нового Закону про медіа: питання та відповіді (частина 2) [Електронний ресурс]. Центр журналістики при КНУ. 13.01.2023. URL: <https://cje.org.ua/news/rozbir-novoho-zakonu-pro-media-pytannia-ta-vidpovidi-chastyna-2/>.

57. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

58. Кучин Т.Р., Костенко І.В. Свобода слова в епоху цифрових технологій: захист від цензури та онлайн-переслідувань. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. Вип. 83. С. 121–125. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.83.1.18. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/07/20.pdf>.

59. Круглий стіл «Протидія дезінформації в умовах війни, українське законодавство та роль медіа». 01.04.2025. URL: <https://webportal.nrada.gov.ua/protydiya-dezinformatsiyi-v-umovah-vijny-ukrayinske-zakonodavstvo-ta-rol-media/>.

60. Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

61. Пропаганда та дезінформація: що найбільше впливає на український інфопростір [Електронний ресурс]. Національна спілка журналістів України. 2024. 25 грудня. URL: <https://nsju.org/novini/propaganda-ta-dezinformacziya-shho-najbilshe-vplyvaye-na-ukrayinskyj-infoprostir/>.

62. Петришин О.В., Гиляка О.С. Права людини в цифрову епоху: виклики, загрози та перспективи. Вісник Академії правових наук України. 2021. № 1(28). С. 17–27. DOI: 10.31359/1993-0909-2021-28-1-17.

63. Європейський суд з прав людини. Рішення у справі Ahmet Yıldırım проти Туреччини (заява № 3111/10), від 18 грудня 2012 р. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-126893%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-126893%22]}).

64. Європейський суд з прав людини. Рішення у справі Cengiz and Others v. Turkey (заяви № 48226/10 та № 14027/11), від 1 грудня 2015 р.; внесено виправлення згідно з Правилом 81 Регламенту Суду 29 березня 2016 р. (остаточне рішення — 1 березня 2016 р.). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-159188%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-159188%22]}).

65. Спіцина Г., Гуцу С.Ф. Щодо питання правового захисту персональних даних працівників. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2023. Вип. 76, ч. 1. С. 255–260. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.76.1.40. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/06/42.pdf>.

66. Про захист персональних даних: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 34. Ст. 481. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>.

67. Слинко Т.М. Конституційно-правові гарантії свободи слова в Україні. Правова доктрина – основа формування правової системи держави: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю НАПрН України (м. Харків, 20–21 листоп. 2013 р.). Харків: Право, 2013. С. 294–297.

68. Свобода слова під час війни [Електронний ресурс]. Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення. 2024. 15 вересня. URL: <https://webportal.nrada.gov.ua/svoboda-slova-pid-chas-vijny/>.

69. Лисинюк М.В., Байда І.В. Трансформація культури медіаспоживання в умовах цифровізації суспільства. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2024. № 2. С. 14–19. DOI: 10.32461/2226-3209.2.2024.308260.

70. Назарук В. Обмеження свободи слова під час війни: чи завжди вони виправдані [Електронний ресурс]. Четверта влада. 2023. 25 жовтня. URL: <https://4vlada.com/obmezhennia-svobody-slova-pid-chas-vijny-chy-zavzhdy-vony-vypravdani>.

71. Корецька В.О., Жебка В.В. Цифрова грамотність населення як фундамент цифровізації держави. Телекомунікаційні та інформаційні технології. 2022. № 3(76). С. 12–20. DOI: 10.31673/2412-4338.2022.031220. URL: <https://tit.dut.edu.ua/index.php/telecommunication/article/view/2430/2311>.

72. Русавська А.О., Міхайліна Т.В. Проблеми реалізації свободи слова в умовах збройної агресії. Право і суспільство. 2023. № 2. С. 38–43. DOI: 10.31558/2786-5835.2023.2.6.

73. Найчастіше новини під час війни українці отримують із соцмереж — опитування «Опори» [Електронний ресурс]. Детектор медіа. 2022. 1 червня. URL: <https://detector.media/infospace/article/199761/2022-06-01-naychastishe-novyny-pid-chas-viyny-ukrainsi-otrymuyut-iz-sotsmerezh-opytuvannya-opory/>.

74. Порощик Н. Названо найпопулярніше джерело інформації серед українців [Електронний ресурс]. Главком. 2024. 28 жовтня. URL: <https://glavcom.ua/country/society/nazvano-najpopuljarnishe-dzherelo-informatsiji-sered-ukrajintsiv-1028227.html>.

75. Бурдяк П. Свобода інтернету в Україні: виклики, тенденції, перспективи [Електронний ресурс]. 2024. 25 березня. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/svoboda-internetu-v-ukrayini/>.

76. Свобода слова в Інтернеті: як слід взаємодіяти державі та онлайн-платформам [Електронний ресурс]. 2019. 13 грудня. URL: <https://cedem.org.ua/news/internet-svoboda-slova/>.

77. Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. Свобода у безпеці: навіщо потрібна регуляція соціальних медіа та онлайн-платформ [Електронний ресурс]. 2024. 11 квітня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3851266-svoboda-u-bezpeci-naviso-potribna-regulacia-socialnih-media-ta-onlajnplatform.html>.

78. Digital Services Act (DSA). Європейська комісія. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/digital-services-act_en.

79. Digital Markets Act (DMA). Європейська комісія. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/digital-markets-act-ensuring-fair-and-open-digital-markets_en.

80. Володовська В. Гра за правилами: як тепер регулюються онлайн-медіа в Україні. 2023. 11 травня. URL: <https://zmina.info/articles/gra-za-pravylamy-yak-teper-regulyuyutsya-onlajn-media-v-ukrayini/>.

81. Міністерство інформаційної політики України. МІП щодо рішення РНБО про заборону російських соцмереж та інтернет-ресурсів. 2017. 16 травня. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/249985703>.

82. Законопроект, націлений на регулювання Telegram, Палата представників США вимагає продажу TikTok американській компанії. Огляд «Інтернет свободи» за березень 2024 [Електронний ресурс]. URL: <https://netfreedom.org.ua/article/v-ukrayini-iniciyuvali-zakonoprojekt-nacilenij-na-regulyuvannya-telegram-palata-predstavnikov-ssha-vimagaye-prodazhu-tiktok-amerikanskij-kompaniyi-oglyad-internet-svobodi-za-berezen-2024>.

83. Стець А. Політика Маска щодо Twitter сприяла зростанню розпропаганди. Світ. 2023. 2 вересня. URL: https://zaxid.net/politika_maska_shhodo_twitter_spriyala_zrostannnyu_rospropagandi_n1570164.

84. У Раді Європи оцінили, що новий закон про медіа значною мірою відповідає директиві ЄС. Європейська правда. 2023. 7 березня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/03/7/7157480/>.

85. Михайлов Д., Кузьменко Ю. У Раді зареєстрували законопроект, який має «відрегулювати» діяльність Telegram. 2024. 25 березня. URL: <https://suspilne.media/713634-u-radi-zareestruvali-zakonoproekt-akij-mae-vidreguluvati-dialnist-telegram/>.

86. Герасименко Я. Telegram вивчає отриманий від української влади перелік «потенційно проблемних» каналів. Громадське. 2024. 4 березня. URL: <https://hromadske.ua/posts/telegram-vivchaye-otrimanij-vid-ukrayinskoyi-vladi-perelik-potencijno-problemnih-kanaliv>.

87. Розкладай І. Закон України про медіа: реформа, яка має стати успішною [Електронний ресурс]. 2023. 11 січня. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/zakon-pro-media-reforma/>.

88. European Media Freedom Act (EMFA). Європейська комісія. Regulation (EU) 2024/1083. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/new-push-european-democracy/protecting-democracy/european-media-freedom-act_en.

89. Gesetz zur Verbesserung der Rechtsdurchsetzung in sozialen Netzwerken (Netzwerkdurchsetzungsgesetz – NetzDG). Bundesrepublik Deutschland. Verkündet am 1. September 2017, in Kraft getreten am 1. Oktober 2017. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/netzdg/BJNR335210017.html>.

90. France: Constitutional Court Strikes Down Key Provisions of Bill on Hate Speech [Електронний ресурс]. The Library of Congress. 2020. 29 червня. URL: <https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2020-06-29/france-constitutional-court-strikes-down-key-provisions-of-bill-on-hate-speech/>.

91. Чому зміни в Section 230 можуть стати початком нової епохи інтернету? Аналітичний центр ADASTRA. 2021. 13 січня. URL: <https://adastra.org.ua/blog/chomu-zmini-v-section-230-mozhut-stati-pochatkom-novoyi-epohi-internetu>.

92. ЄС посилює боротьбу з фейками: Кодекс практики щодо дезінформації стане частиною Акту про цифрові послуги [Електронний ресурс]. Центр демократії та верховенства права. 2025. 14 лютого. URL: <https://cedem.org.ua/news/yes-posylyuye-borotbu-z-fejkamy/>.

93. Адміністративне право: навч. посіб. / О.І. Остапенко, З.Р. Кісіль, М.В. Ковалів, Р.В. Кісіль. Львів; Київ, 2008. 533 с.

94. Авер'янов В.Б. Адміністративне право України. URL: <http://textbooks.net.ua/content/view/2688/15/>.

95. Коломоєць Т.О. Адміністративний примус в Україні: деякі аспекти генезису та пріоритетності доктринального дослідження й нормативної регламентації. Підприємництво, господарство і право. 2002. № 11. С. 60–62.

96. Щукін О.М. До питання концептуалізації поняття адміністративної відповідальності. Юридичний вісник. 2014. № 3(32). С. 73–78.
97. Бондаренко Г.П. Адміністративна відповідальність в СРСР. Львів, 1975. 176 с.
98. Рябцев Л.М. Про адміністративну відповідальність та адміністративні стягнення за вчинення екологічних правопорушень. Пріоритетні напрями розвитку екологічного, земельного та аграрного права: матеріали Республіканського круглого столу (м. Мінськ, 30 березня 2017 р.). Мінськ, 2017. С. 55–58.
99. Лук'янець Д.М. Розвиток інституту адміністративної відповідальності: концептуальні засади та проблеми правореалізації: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2007. 406 с.
100. Дрофич Ю.В. Поняття та основні ознаки адміністративної відповідальності: аналіз сучасної адміністративно-правової літератури. Вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2022. Вип. 73. С. 18–26. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.73.34. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/11/5-1.pdf>.
101. Світличний О.П. До питання встановлення адміністративної та кримінальної відповідальності юридичних осіб за порушення прав інтелектуальної власності. Науковий вісник НУБіП України. Серія «Право». 2014. Вип. 197, ч. 2. С. 196–200.
102. Європейський суд з прав людини. Рішення у справі Handyside v. the United Kingdom (заява № 5493/72), від 7 грудня 1976 р. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57499%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57499%22]}).
103. Красноступ Г.М. Саморегулювання у сфері медіа: правові аспекти. Інформація і право. 2024. № 2. С. 33–42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Infpr_2024_2_5.

104. Саморегулювання має очевидні переваги для медіаіндустрії, ніж державне регулювання. На зустрічі КЖЕ обговорили перспективи саморегулювання в медіа. 2024. 29 липня. URL: <https://cje.org.ua/news/samorehuliuvannia-maie-ochevydni-perevahy-dlia-mediaindustrii-nizh-derzhavne-rehuliuvannia-na-zustrichi-kzhe-obhovoryly-perspektyvy-samorehuliuvannia-v-media/>.

105. Свистуха Д. Що для медіа означає саморегулювання? Розбираємо інструменти й досвід України та іноземних колег. Медіамейкер. 2025. 28 травня. URL: <https://mediamaker.me/shho-dlya-media-oznachaye-samoregulyuvannya-rozbyrayemo-instrumenty-j-dosvid-ukrayiny-ta-inozemnyh-koleg-17538>.

106. Куш Л. Саморегулювання та співрегулювання: огляд європейської практики. 2024. 15 грудня. URL: <https://detector.media/community/article/235994/2024-12-15-samoregulyuvannya-ta-spivregulyuvannya-oglyad-ievropeyskoi-praktyky/>.

107. Про затвердження Регламенту Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 20 квітня 2023 р. № 339. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0339295-23#Text>.

108. Хартія Європейського Союзу про основоположні права. Ніцца, 7 грудня 2000 р. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-ievropejskogo-soyuzu/>.

109. Мельник Р. У Євросоюзі погодили новий Акт про свободу медіа: про що в ньому йдеться. Детектор медіа. 2023. 19 грудня. URL: <https://detector.media/infospace/article/220763/2023-12-19-u-ievrosoyuzi-pogodyly-novyy-akt-pro-svobodu-media-pro-shcho-v-nomu-ydetsya/>.

110. Human Rights Act 1998: An Act to give further effect to rights and freedoms guaranteed under the European Convention on Human Rights. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/42/contents>.

111. What does the Online Safety Act do? GOV.UK. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/online-safety-act-explainer/online-safety-act-explainer>.

112. Online Safety Enforcement Guidance. Ofcom (Office of Communications). London, 2023. URL: <https://www.ofcom.org.uk/siteassets/resources/documents/online-safety/information-for-industry/illegal-harms/online-safety-enforcement-guidance.pdf?v=391925>.

113. Перша поправка до Конституції США [Електронний ресурс]. Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Перша_поправка_до_Конституції_США.

114. Чотирнадцята поправка до Конституції США [Електронний ресурс]. Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Чотирнадцята_поправка_до_Конституції_США.

115. NetChoice v. Paxton [Електронний ресурс]. Global Freedom of Expression at Columbia University. URL: <https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/cases/netchoice-v-paxton/>.

116. Section 230. 47 U.S.C. § 230 [Електронний ресурс]. Electronic Frontier Foundation. URL: <https://www.eff.org/issues/cda230>.

117. Конституція Китайської Народної Республіки (прийнята на 5-й сесії Всекитайських зборів народних представників п'ятого скликання 4 грудня 1982 р.) [Електронний ресурс]. URL: <https://kfcplaw.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/10/Konstytutsiia-Kytajskoi-Narodnoi-Respubliky.pdf>.

118. Цензура китайського інтернету: як це працює? [Електронний ресурс]. AdAstra Центр розвитку інновацій. URL: <https://adastra.org.ua/blog/cenzura-kitajskogo-internetu-yak-ce-pracyuye>.

119. Що таке Китайський закон про кібербезпеку? Основні моменти, які потрібно дотримуватися [Електронний ресурс]. Monolith Legal. URL: <https://monolith.law/uk/general-corporate/china-cyber-security-law>.

120. Media Censorship in China [Електронний ресурс]. Council on Foreign Relations. URL: <https://www.cfr.org/backgrounders/media-censorship-china>.

121. Moynihan S., Patel N. Restrictions on online freedom of expression in China: The domestic, regional and international implications of China's policies and practices [Електронний ресурс]. London: Chatham House, 17 березня 2021. URL: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/2021-03/2021-03-17-restrictions-online-freedom-expression-china-moynihan-patel.pdf>.

122. Балан С. Право на свободу слова та інформації як загроза для сучасної демократії. Свобода вираження поглядів: проблеми імплементації європейських стандартів в Україні: матеріали наук.-практ. круглого столу (м. Суми, 24 травня 2024 р.) / за заг. ред. М.І. Савчина. Суми: СумДУ, 2024. С. 10–15. URL: https://kmeep.law.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/06/kruglyi_stil_mediachair_2024.pdf.

123. Чурилова К. Human Rights Watch вимагає скасувати заборону «ВКонтакте» і «Однокласники». ZAXID.NET. 2017. 17 травня. URL: https://zaxid.net/human_rightz_watch_vimagaye_skasuvati_zaboronu_vkontakte_i_odnoklassniki_n1426027.

124. Шейко Ю., Савчук А. Євросоюз призупинив мовлення RT і Sputnik. Deutsche Welle. 2022. 2 березня. URL: <https://www.dw.com/uk/jevrosoyuz-pryzupynyv-movlennya-rt-i-sputnik/a-60986836>.

125. Кучин Т.Р., Костенко І.В. Свобода слова в епоху цифрових технологій: захист від цензури та онлайн-переслідувань. Серія: Право. 2024. Вип. 83, ч. 1. С. 130–135. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.83.1.18. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/07/20.pdf>.

126. Joint Declaration on Universality and the Right to Freedom of Expression [Електронний ресурс]. Organization for Security and Co-operation in Europe; United Nations Special Rapporteur on Freedom of Opinion and Expression; Organization of American States Special Rapporteur on Freedom of Expression; African Commission on Human and Peoples' Rights Special Rapporteur on Freedom of Expression and Access to Information. 2014. 6 травня. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/f/e/118298.pdf>.

127. Директива 2000/31/ЄС Європейського парламенту та Ради від 8 червня 2000 р. про деякі правові аспекти інформаційних послуг, зокрема електронної комерції, на внутрішньому ринку («Директива про електронну комерцію»). База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_224#Text.

128. Рада ООН з прав людини ухвалила резолюцію про права онлайн. Центр демократії та верховенства права. 2016. 13 липня. URL: <https://cedem.org.ua/news/rada-oon-z-prav-lyudyny-uhvalyla-rezolyutsiyu-pro-prava-onlajn/>.

129. Оприлюднено спільну декларацію міжнародних організацій щодо фейкових новин, дезінформації та пропаганди. Центр демократії та верховенства права. 2017. 10 березня. URL: <https://cedem.org.ua/news/oprylyudneno-spilnu-deklaratsiyu-mizhnarodnyh-organizatsij-shhodo-fejkovyh-novyn-dezinformatsiyi-ta-propagandy/>.

130. Протидія дезінформації в Україні. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії дезінформації» — електронна петиція № 22/130114-еп, Центр електронних петицій при Президентові України. 2021. 23 грудня. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/130114>.

131. Юрчишин Я. Законопроект про дезінформацію у Раді на «стадії пропозицій». Укрінформ. 2024. 27 лютого. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3833077-zakonoproekt-pro-dezinformaciu-u-radi-na-stadii-propozicij-urcisin.html>.

132. Миколайчук Б. Епідемія дезінформації: чому фейки стали частиною нашого життя і як “вакцинуватися”. Центр демократії та верховенства права. 2021. 22 липня. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/epidemiya-dezinformatsiyi/>.

133. Human Rights Council. Twenty-second session. Agenda item 2: Annual report of the United Nations High Commissioner for Human Rights and reports of the Office of the High Commissioner and the Secretary-General: Addendum (A/HRC/22/17/Add.4). 2013. 11 січня. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Opinion/SeminarRabat/Rabat_draft_outcome.pdf.

134. Council of Europe. Recommendation CM/Rec(2022)16 of the Committee of Ministers to member States on combating hate speech — adopted by the Committee of Ministers on 20 May 2022 at the 132nd session of the Committee of Ministers. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU22030>.

135. ЄС посилює боротьбу з фейками: Кодекс практики щодо дезінформації стане частиною Акту про цифрові послуги. Центр демократії та верховенства права. 2025. 14 лютого. URL: <https://cedem.org.ua/news/yes-posylyuye-borotbu-z-fejkamuy/>.

136. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 5 жовтня 2017 р. № 2163-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 45. Ст. 403. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>.

137. NIS2 Directive: securing network and information systems — Directive (EU) 2022/2555 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 on measures for a high common level of cybersecurity across the Union; repealing Directive 2016/1148. Official Journal of the European Union. L 333. 27 December 2022. P. 87–180. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/nis2-directive>.

138. Organization for Security and Co-operation in Europe. Joint Declaration on Freedom of Expression and the Internet. 2011. 1 червня. URL: <https://www.osce.org/representative-on-freedom-of-media/78309>.

139. Декларація про свободу комунікацій в Інтернет. Страсбург, 28 травня 2003 р., затверджена Комітетом Міністрів Ради Європи на 840-й сесії заступників міністрів. Центр демократії та верховенства права. URL: <https://cedem.org.ua/library/deklaratsiya-pro-svobodu-komunikatsij-v-internet/>.

140. Буняк В. Закону «Про медіа» — рік. «Репортери без кордонів» відзначили прогрес, однак закликали до змін щодо незалежності регулятора. Детектор медіа. 2023. 30 грудня. URL: <https://detector.media/infospace/article/221208/2023-12-30-zakonu-pro-media-rik-reportery-bez-kordoniv-vidznachyly-progres-odnak-zaklykaly-do-zmin-shchodo-nezalezhnosti-regulyatora/>.

141. Chapman M., Rokša-Zubčević A. A report for the OSCE Representative on Freedom of the Media exploring how Media Freedom Literacy can be fostered across the OSCE region. April 2024. Organization for Security and Co-operation in Europe. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/0/0/569418.pdf>.

142. UNESCO. UNESCO Launches Multistakeholder Action Plan to Empower Users on Digital Platforms. 2025. 30 липня. URL: <https://www.unesco.org/en/articles/unesco-launches-multistakeholder-action-plan-empower-users-digital-platforms>.

ДОДАТОК

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ
ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Карапетян О.О. Законодавче забезпечення свободи слова в цифрову епоху: український контекст і напрями вдосконалення. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2025. № 2(70). Р. 137–145. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2025.2.19>.
2. Карапетян О.О. Адміністративно-правовий механізм захисту свободи слова: понятійно-структурний аналіз. *Право і суспільство*. 2023. № 6. С. 670–677. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.100>.
3. Карапетян О.О. Адміністративно-правові виклики забезпечення свободи слова в цифрову епоху. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2024. № 4(86). С. 538–544. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.4.86>.
4. Карапетян О.О. Онлайн-платформи як об'єкт адміністративно-правового регулювання: виклики для свободи слова. *Правові новели*. 2025. № 25. С. 240–248. DOI: <https://doi.org/10.32782/ln.2025.25.31>.
5. Карапетян О.О. Адміністративно-правові підходи до забезпечення свободи слова в цифрову епоху: зарубіжний досвід. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 12. С. 721–724. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-12/170>.
6. Карапетян О.О. Свобода слова: правова природа та адміністративно-правові засади регулювання. *Proceedings of the international scientific conference “Modern Achievements in Legal Science and Practice”*, Riga, the Republic of Latvia, March 19–20, 2025. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2025. Р. 193–199. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-558-7-51>.

7. Карапетян О.О. Адміністративно-правова структура механізму забезпечення свободи слова. *Права людини та публічне врядування* : матеріали VIII Міжнародного правничого форуму, м. Чернівці, 30 травня 2025 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 456–463. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-501-6-121>.